

Kontexty

James Stevens Curl a jeho kritika barbarství v architektuře

Martin Horáček

**Téma: Ruská tragédie
včera a dnes**

Petr Fiala, Alexandr Vondra,
Françoise Thomová,
Jiří Hanuš, Tomáš Šmíd

**Rádio Svoboda.
Rozhovor s Ivanem Tolstým
a Andreyem Sharym**

Obsah 1/2023

Stanislav Balík

Editorial – Volby a politika 2

ROZHOVOR

Ivana Ryčlová: **Rádio Svoboda bude existovat ještě dlouho. Rozhovor s Ivanem Tolstým a Andreyem Sharym** 4

TÉMA: RUSKÁ TRAGÉDIE VČERA A DNES

Petr Fiala: **Rusko, Ukrajina a Evropa ve stínu války** 15

Alexandr Vondra: **Putinovo puzzle, Ukrajina a my** 23

Françoise Thomová: **Temné linie ruských dějin** 30

Jiří Hanuš: **Revoluce v roce 1917 jako katastrofa století. Poznámky k pojetí Andreje Zubova** 35

Tomáš Šmíd: **Gruzie – prostor ruské velmocenské politiky na Jižním Kavkaze** 42

TEXTY

Jan Hroudný: **Proč je pro Brusel problém především Visegrád. Stav právního státu v Evropské unii** . . . 53

Petr Fiala: **Inspirativní Benedikt XVI. Vzpomínky, reflexe a osobní pocta Josepflu Ratzingerovi** . . . 66

LITERATURA & KULTURA

Markéta Stulířová: **„Václav Havel viděl lidský úděl jako houštinu absurdit.“ Rozhovor s Pavlem Švandou** 75

Goran Andrijanić: **Tolkienovo myšlení je hluboce konzervativní. Rozhovor s Davidem Engelsem o filmových adaptacích knih J. R. R. Tolkiena** . . . 85

Martin Horáček: **James Stevens Curl a jeho kritika barbarství v architektuře** 89

Neopouštějící samota. Výběr z básní Františka Daniela Mertha 105

NAD KNIHAMÍ

Jiří Hanuš: **Druhý život, mýtus a kult** 110

Editorial

Volby a politika

Stanislav Balík

Volby skončily, ať žije politika, chce se zvolat. Ne, nechci tím říct, že volby jsou hlavním projevem politiky, i když někteří politologové mají někdy tendenci si to myslet. Chci tím říct vlastně pravý opak, a sice že volby skutečné politice brání. Jak to?

Jakmile skončily letošní prezidentské volby a byly vyhlášeny jejich výsledky, vrátili jsme se – jako mávnutím kouzelného proutku – ke skutečné politice. Ve veřejném prostoru se najednou rozpoutaly diskuse o ideálním vzájemném poměru jednotlivých daní. Jestli je lepší progresivní zdanění, nebo majetkové daně. Po letech se hledají argumenty pro a proti daním z nemovitostí. Jaký mají smysl, jak je odůvodníme, zda jsou mravné, nebo nemravné. Přemýšlíme nad vhodným mixem konkrétních daní. Jen na okraj – osobně se už léta dívím, že nějaká levicová strana nezvedne téma spotřebních daní, které jsou jedinými skutečně rovnými daněmi. Z každého rohlíku a deseti gramů salámu totiž zaplatíme státu stejně bez ohledu na to, jestli se pohybujeme na hranici chudoby anebo létáme soukromým tryskáčem. Chápu, že toto téma nezvedne hlavní levicová strana dneška – ANO, vždyť by to šlo přímo proti osobním finančním zájmům jejího majitele. Nezvedla jej ale svého času ani sociální demokracie, dokonce ani KSČM.

Stejně tak se najednou s plnou silou vrátilo téma důchodů. Samozřejmě že v hrubé zkratce hlavně v podobě zvyšování důchodového věku, nicméně přece jen už i s jistými jemnějšími tóny, které mohou vést k sofistikované debatě: jak zvládnou po šedesátce, resp. po třiceti, pětatřiceti letech výkonu své profese práci vysokoškolští učitelé, jak řidiči záchronek či autobusů, jak zedníci, jak advokáti – a co z toho plyne a plynout má.

Přemýšlí se nad tím, zda mají historicky nastavené daňové výjimky či přímé státní podpory – stavební spoření apod. – stále svůj smysl. A je nyní vedlejší, jak přesně to dopadne, co se škrtne, co víc podpoří, co nově zavede. Důležité je, že vidíme alternativy. Že nejsou jediná správná řešení, ale že různé návrhy mají odlišné kořeny, odlišnou filozofii a odlišné důsledky. Že jsou v pravém slova smyslu politická.

Ale abychom nebyli jen u ekonomických témat, která mj. potvrzují, že teze o tom, kterak je socioekonomicky definovaný střet pravice a levice minulostí, je sice oblíbená, ale přesto mylná. Krátce po volbách přišla jedna z vládních stran s návrhem komplexnějších změn v organizaci voleb. Kromě některých prvků, které lze jen přivítat (pevný podzimní termín komunálních a krajských voleb), obsahuje i prvky nedomyšlené a horkou jehlou šité, jako je změna dvoudenních voleb na jednodenní v pátek. Ale pro tuto chvíli je vedlejší užitečnost a smysluplnost – důležité je, že se začalo něco dít.

Vládě se nelze divit, že byla ve svém reformním úsilí přidušená, opatrná. Pokud nechtěla naservírovat klíče od Pražského hradu Andreji Babišovi na stříbrném podnosu, nic jiného než opatrnost jí nezbývalo. Současná vláda se chopila moci v prosinci 2021. Za třináct měsíců její existence proběhly v celém státě dvoje volby, ve

třetině státu ještě k tomu dvoukolové volby senátní. Čas, který by měl ideálně podle teorií politického a volebního cyklu být časem nejostřejšího tempa a nejostřejších reforem, musela z taktických důvodů věnovat něčemu jinému – a asi by tomu tak bylo i bez evropského předsednictví či ruské války proti Ukrajině a řešení jejich důsledků u nás doma.

Zkrátka – volby brání politice. Asi je namístě nevést nesmyslnou debatu o reformě volebního procesu, která bude ve výsledku spočívat jen v tom, že budou volební komise sčítat volební lístky i ve tři čtyři hodiny ráno. Místo toho bychom se mohli dostat k úvahám o koncentraci volebních termínů různých druhů voleb. Samozřejmě ne tak, aby byly jediné volby za čtyři roky a jinak nic. Náš politický systém máme založený vlastně jen na příliš velkém množství přímo volených orgánů, které se mají vzájemně vyvažovat (nevolené vyvažující orgány typu anglické Sněmovny lordů, krále či jiných nám zcela schází), takže by bylo nebezpečné pro svobodu konat volby do orgánů, jež mají být vzájemnou protiváhou,

v jedné chvíli, v jedné atmosféře – a pak dlouho nic. Přesto je česká situace permanentních voleb, permanentní volební kampaně a permanentní vládní opatrnosti před dopady jejích kroků na výsledky neustálých voleb úplně absurdní.

Nejenom případný mechanismus dohody o koncentraci volebních termínů by byl těžký. Těžké by bylo i vymyslet samotné sladění rytmtů. Zahrnout by muselo nejenom přechodná období, ale především prodlužování či zkracování délky volebního období různých typů volených orgánů. Nicméně co bychom dali alespoň za onen americký model dvouletých mezivolebních period. Poslední lednové a první únorové dny letošního roku, které přinesly úplný gejzír politických témat – jen proto, že do dalších voleb je vlastně na české poměry hodně daleko (rok a čtvrt) –, nám ale ukázaly, že by to stálo alespoň za pokus. ■

Stanislav Balík (1978), politolog, děkan
Fakulty sociálních studií Masarykovy
univerzity.

Kontexty časopis o kultuře a společnosti

**BOOKS
& PIPES**

Vydává **Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)** ve spolupráci s nakladatelstvím **Books & Pipes**

Adresa redakce: Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax 545 213 862, email: cdk@cdk.cz, <http://www.cdk.cz>

Ročník XV. (v návaznosti na časopis *Proglas* ročník XXXIV.) • Vychází šestkrát ročně • **Redakce** František Mikš (šéfredaktor), Lenka Váchová (výkonná redaktorka), Kateřina Hloušková, Kateřina Míková (jazyková redaktorka) • **Redakční rada** Stanislav Balík, Petr Fiala, Jiří Hanuš, František Mikš • **Grafika** Jiří Mičkal • **Celoroční předplatné** 1 000 Kč • **Sponzorské předplatné** 5 000 Kč, 10 000 Kč • **Objednávky předplatného** Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, email: objednavky@cdk.cz • **Bankovní spojení** 120 402 514 / 0600 • Nevyžádané rukopisy se nevracejí • **Registrace MK ČR E 18685** • **ISSN 18036988** • **Na obálce** Portrét Jamese Stevense Curly od Jeffreyho Morgana, 2020

Vychází s finanční podporou Statutárního města Brna, Ministerstva kultury ČR a Státního fondu kultury ČR

B | R | N | O

www.casopiskontexty.cz

Sledujte nás na sociálních sítích

@KontextyCZ

Ivana Ryčlová

Sídlo RFE/RL v Praze na Hagiboru.
V popředí památník na místě
tranzitního tábora pro Židy za druhé
světové války. Foto: Archiv RFE/RL

Rádio Svoboda bude existovat ještě dlouho

Rozhovor s Ivanem Tolstým a Andreyem Sharym

Prvního března uplyne sedmdesát let od okamžiku, kdy Radio Free Europe / Radio Liberty (RFE/RL) neboli Rádio Svobodná Evropa, rozhlasová stanice s nezávislou redakční politikou, přidalo k vysílání do země za železnou oponou také Sovětský svaz. Ruské vysílání dostalo v roce 1959 název *Rádio Svoboda*. Pod tímto názvem vysílá dodnes jako součást mediálního korporátu RFE/RL, který je nyní financován prostřednictvím systému grantů Kongresem USA. To, že má hlavní redakci v sídle Rádía Svobodná Evropa na pražském Hagiboru, ví málokdo. Kulaté jubileum Rádía Svoboda se mi proto jevilo jako dobrý důvod k návštěvě této impozantní hypermoderní budovy, aby v jejích skleněných útrobach mohl vzniknout následující rozhovor. Na otázky v něm odpovídali Ivan Tolstoj, historik Rádía Svoboda, a ředitel ruského vysílání Andrey Shary. Zajímalo mě nejen to, co je před více než čtvrt stoletím přivedlo do Prahy, ale především, jak nyní ruský servis, Rádio Svoboda, funguje. Čemu všemu musí nezávislé vysílání cílené na ruské občany v kontextu současných událostí čelit.

Moje první otázky míří na Ivana Tolstého a týkají se minulosti Rádía Svoboda. Řekne-li se Svobodná Evropa, většinu z nás, kteří jsme zažili předchozí režim, se vybaví chrastivý zvuk z radiopřijímače, kdy se člověk snažil přes zvuk rušiček zachytit střípky informací nedeformovaných ideologickou cenzurou. U zrodu československé redakce stála celá řada významných osobností poúnorové emigrace. Byl mezi nimi i novinář a spisovatel Ferdinand Peroutka, jenž československé oddělení Svobodné Evropy prvních deset let, od roku 1951 do roku 1961, vedl. Ruské vysílání bylo zahájeno v roce 1953. Které významné postavy ruské emigrace stály na počátku vysílání Rádía Svoboda, případně, které další osobnosti zanechaly v jeho dějinách nesmazatelnou stopu?

Ivan Tolstoj (IT): Rádío Svoboda nebylo samozřejmě jedinou rozhlasovou stanicí, která vysílala v ruštině pro sovětské posluchače. Takových rozhlasových stanic bylo několik. Byla to především BBC a potom Hlas Ameriky. Ty vznikly před Rádiem Svoboda. Rádío Svoboda pod názvem Osvobožděníje – tenkrát existovala myšlenka osvobodit sovětského člověka od komunismu – vzniklo až v roce 1953, několik dní před Stalinovou smrtí. Nikdo netušil, že Stalin zemře, ale všichni na to čekali. Všichni věděli, že jednou to musí přijít. Na začátku byl tedy nápad, že před každým vysíláním bude zvuk metronomu, „tik – tak, tik – tak, tik – tak“, a hlas ze záznamu pronese: „Dnes je Josifu Stalinovi tolik a tolik let, tolik a tolik měsíců, tolik a tolik dní. Komunistický režim spěje ke konci.“ Jenomže potom si řekli: „Ale co když Stalin bude žít ještě dalších dvacet let?“ A dalších dvacet let, každý den, několikrát denně, bude znít tahle věta. To je hloupé. Tak od této myšlenky upustili. A Stalin za pět dní umřel. To by bývalo

bylo velice působivé. Ale holt k tomu nedošlo. Nicméně legenda, která se vypráví, zůstala.

Když tedy v roce 1953 vzniklo Rádío Svoboda, stáhlo na sebe veškerou emigraci. V BBC¹ totiž pracovali i Angličané, v Hlasu Ameriky Američané.² Tyto dvě rozhlasové stanice se nevymezovaly jako emigrantské. Naproti tomu Rádío Osvobožděníje – Rádío Svoboda chtělo být od prvního okamžiku, a taky jím bylo, rádiem emigrantským. Když v Sovětském svazu nelze svobodně říkat pravdu, musí být vyslovena a předána sovětským uším zpoza hranice za americké peníze. To byla základní myšlenka. Na rozdíl od BBC a Hlasu Ameriky se zde nabízel obrovský prostor pro nápady, témata textů a tak dále. Proto Rádío Svoboda přitahovalo všechny emigranty, kteří mluvili rusky a něco ve svých oborech znamenali. U mikrofonu se střídali spisovatelé, divadelní režiséři, filmoví režiséři, těch bylo méně, ale pár jich bylo, herci, slavní sportovci, dobrodruzi, revolucionáři minulých let – samozřejmě ne bolševici, antibolševici – a mnozí další. Vědci, umělci. Lidé vyprávěli své vzpomínky, četli své literární texty, vyprávěli to, co slyšeli od svých rodičů. Vzpomínali na revoluci, na léta občanské války, na emigraci, na to, jak byli vyhnáni z vlasti a tak dále.

Ivan Tolstoj. Foto: Archiv RFE/RL

Rádio vysílalo dvanáct, později dvacet čtyři hodin denně. Informovalo sovětského posluchače o tom, co neměl slyšet. Byla to tehdy jednoduchá práce. Sice nás rušili, ale v Sovětském svazu se tenkrát nesmělo publikovat nic z takzvané emigrantské literatury. Ta byla zakázaná. Proto rádio celé dny, týdny, měsíce četlo, vysílalo do éteru různé zajímavé knihy. Velkou část našeho archivu tvoří záznamy četby zakázaných literárních děl. Na vaši otázku bych tedy odpověděl takto: u našeho mikrofonu byli všichni emigranti, na které si lze jen vzpomenout. Všichni slavní. Od dcery Lva Tolstého Alexandry či syna filozofa Viktora Franka přes spisovatele, básníky až po přeběhlíky, jako byla třeba Stalinova dcera. Tu jsme měli také ve vysílání. V novější době to byl například slavný bard Alexandr Galič,³ spisovatel Viktor Někrasov,⁴ Andrej Siňavskij,⁵ který publikoval pod pseudonymem Abram Terc, slavný Sergej Dovlatov⁶ – jeden z nejznámějších spisovatelů – a tak dále a tak dále. Vezmete-li si kteréhokoliv emigranta, byl s největší pravděpodobností u mikrofonu Rádia Svoboda. Jsou mezi nimi samozřejmě i výjimky, co byly na Hlasu Ameriky nebo na BBC, ale není jich mnoho. Svoboda byla tedy hlavním emigrantským vysíláním.

Každá z těchto osobností měla nějaký osud, osobní drama. Co přivedlo vás ke „službě“ v Rádiu Svoboda? (V ruštině se používá výraz „russkaja služba“, ruská služba, nikoli ruské vysílání RFE/RL. Pozn. IR.) Pokud je mi známo, pocházíte ze spisovatelské rodiny, jste literární historik, přednášel jste o Nabokovovi na petrohradské univerzitě...

IT: Byla to láska k Rádiu Svoboda, láska od dětství. Odmalička jsem poslouchal Svobodu, ale

ne sám, protože v pokoji ji se mnou poslouchal můj otec. Můj otec poslouchal různé stanice: BBC, německou Deutsche Welle, americké stanice, Francouze... Rádio Svoboda bylo mezi nimi. Poslouchal ho hlavně na dače, ve městě se moc chytit nedalo. O vysílání Svobody jsem věděl od svých osmi deseti let. Slova „govorit Radio Svoboda“ si pamatuju od dětství. Ani v tom nejbujnějším snu by mě však nenapadlo, že by se někdy mohlo stát, že je sám budu říkat. Byl to sen, který se stal skutečností. V létě roku 1988 mi zavolala máma a povídá: „Vždycky jsi chtěl odjet do zahraničí, teď konečně můžeš. Volala mi sestřenice z Mnichova, že se dočetla v novinách, že občané Sovětského svazu už nepotřebují výjezdní víza.“ Tou dobou už mi bylo třicet. Strašně jsem toužil odjet, ale ne do Mnichova. Chtěl jsem do Paříže. Odjel jsem ihned do Paříže a okamžitě pochopil, že tam chci žít. Hned první večer mi nabídli, že mohu vystoupit na Rádiu Svoboda. Bylo léto 1988, ještě stála berlínská zeď. Samozřejmě jsem souhlasil, ale nevěděl jsem, o čem bych tak mohl mluvit. Nikdy jsem nebyl disident, i když mě tyhle věci vždycky hrozně zajímaly. Byl jsem mladý filolog, který sotva dokončil univerzitu. O životě jsem nic nevěděl, neměl jsem žádné zkušenosti. Jediné, co jsem znal, byly knihy. Řekli mi: „Popřemýšlej, máš na to dva dny.“ Horečně jsem začal přemýšlet. A potom mě napadlo: Popíšu své první dojmy ze zahraničí. Moje první dojmy byly hlavně – emigrantské knížky, které jsem hned po příjezdu viděl v knihkupectvích a v ruské knihovně, v pařížské Turgeněvově knihovně, která je obrovská. A tak jsem navrhl téma „Emigrantské knihy a emigrantští autoři“. Řekli: „Výborně. Popište tedy své dojmy z emigrantské literatury, když jste právě přijel ze Sovětského svazu.“ A tak jsem začal vyprávět. Vzniklo

z toho úplně drama. Dodnes, je to třicet čtyři let, si pamatuju, co jsem tenkrát v tom svém prvním vysílání řekl.

Jak jste se vlastně octl v Praze?

IT: Jezdil jsem mezi Paříží a Leningradem, vystupoval jsem ve vysílání Rádia Svoboda, ale pořád jsem byl „freelancer“. Ve Svobodě pro mě neměli místo, i když jsem si strašně přál pro ni pracovat. Od devadesátého prvního jsem se snažil o místo v redakci Svobody v Mnichově. Ale říkalo se, že ji budou rušit, potom zase, že se bude stěhovat. Nikdo nevěděl, co bude dál, šance, že by mě přijali, byla mizivá. A tak v devadesátém čtvrtém, to už jsem měl rodinu, jsme se rozhodli vrátit do Petrohadu, že tím naše emigrace končí. Uběhl měsíc a volají mi z Mnichova: „Vy jste chtěl pracovat ve Svobodě, že? Máme pro vás místo.“ Rozesmál jsem se: „Právě jsem z Evropy odjel.“ – „Na jaře pětadevadesátého se stěhujeme do Prahy, chce se vám stěhovat do Prahy?“ – „To víte, že chce.“ V dubnu 1995 jsem přijel do Prahy a od té doby, téměř dvacet osm let, tady žiju. A každý den říkám: „Govorit Radio Svoboda.“

V březnu tohoto roku uplyne sedmdesát let od zahájení ruského vysílání RFE/RL. Každé výročí je příležitostí k bilanci. Shodou okolností jsem dnes ráno poslouchala program Kulturní deník: Putinismus očima Dmitrije Travina.⁷ Mimo jiné v něm zaznělo: „V ruské společnosti není naděje na lepší budoucnost.“ Jaký je váš názor?

IT: Myslím si pravý opak. Myslím si, že naděje existuje. Jenom je potřeba, abychom odstranili slovo „Putinova“. Budeme-li mluvit o společnosti, naděje existuje. Budeme-li však mluvit

o Putinově společnosti, žádnou naději nevidím. Dokud bude Putin, dokud bude u moci, bude země v tak velké politické a morální slepé uličce, že žádnou budoucnost nemá. Do takové země nikdy zpátky nepojedu. Ale co se týká obnovy společnosti jako takové, domnívám se, že až nebude Putin, proběhne mnohem rychleji, než by kdokoli očekával, že všichni budou překvapeni, jak rychle k ní dojde. Je to specifikum ruské společnosti. Má k tomu historicky dobré předpoklady. Ruská společnost se v minulosti dokázala změnit mnohokrát. Změnila se velice rychle jak po Stalinově smrti, tak po revoluci, tak po šedesátém osmém roce, po okupaci Československa, změnila se po perestrojce. Procesy probíhají v ruské společnosti rychle, neobyčejně rychle. Ruský člověk, jak řekl kdysi Puškin, je velmi přizpůsobivý. Rychle se adaptuje, rychle se přizpůsobuje novým podmínkám. To je vlastnost ruského člověka. Evropa Rusy brzy nepozná. Bude překvapená. Bude se ptát, co se Rusům přihodilo, že jsou normální. Ano, budou zase normálními lidmi. Ruský člověk je takový, jaká je jeho vláda. Je-li vláda liberální, ruská společnost je liberální. Je-li vládce tyran, ruská společnost je strašlivá a krutá.

Podle vás je tedy národ takový, jaký je jeho vládce, že přejímá rysy jeho povahy?

IT: Ano. S výjimkou tvůrčí inteligence, kulturní elity, lidí geniálních nebo lidí, kteří jsou výjimeční, dejme tomu, jako jsou vědci či někteří sportovci. Mluvím o lidech průměrných, kteří tvoří většinu společnosti. Ti se přizpůsobují. Nemluvím o osobnostech stojících mimo tento průměr. Ty budou vždycky osobnostmi. V kterékoli jiné zemi budou zastávat odlišné postoje, nebudou podléhat obecnému vkusu, nejsou ovlivnitelné názorem většiny.

Existují jednotlivci a existuje masa ve společnosti, která této přizpůsobitelnosti podléhá.

Vypadá to tedy, že jste optimista.

IT: To není optimismus. Tak to prostě je. Ruský člověk je stále stejný. Tak to jednoduše bude.

Bylo by dobře, kdyby tomu tak skutečně bylo. Takže až nebude Putin, Rádio Svoboda už nebude muset vysílat?

IT: (Se smíchem.) To se říkalo už před třiceti lety! Když padl komunismus, všichni říkali, že Rádio Svoboda už nikdo nepotřebuje. Moudří lidé, prozíraví, znalci Ruska, však říkali: „Pánbůh s vámi! Rusko se ještě dvacetkrát změní, uvidíte. Rádio Svoboda se v žádném případě nesmí rušit. Ještě přijdou složité situace, ještě přijdou složité časy.“ A ony přišly. Ať budou v Rusku jakékoli časy, vždycky budou složité. Rusko nebude nikdy normální země, stejná jako ostatní. Vždycky v něm bude buď extrémní mráz, nebo extrémní horko. Vždycky bude buď směšné, nebo strašné. V Rusku nikdy nebude normální život. A pokud ano, tak jen dočasně. Vždycky to bude tak, že se člověk bude buď posmívat ruské hlouposti, nebo mu bude běhat mráz po zádech z toho, co se tam děje. To jsou dimenze mé země: je buď k smíchu, nebo k pláči.

Protože vás hodně poslouchám, vím, že vaše vysílání, vysílání Rádía Svoboda, to není jenom politika, politické komentáře, ale že to je, dovo- lím si říci, vysoká kultura.

IT: Ano. Toto rádio nikdy nebylo čistě politické. Sovětský režim lhal, že jsme politické rádio. My jsme hlavně kulturní rádio. Jistě, s politickými prvky.

S politikou jako součástí kultury. V našem vysílání je zastoupena jak ekonomika, tak kultura, byznys, finance, ale i sport, hudba. Těžko bych spočítal, kolik jsme kdy měli hudebních pořadů. Desítky let jsme například dělali úžasné programy o jazzu, věnovali se nejrůznějším slavným osobnostem, výročím. Ano, je to tak, jsme zkrátka skvělé rádio.

Mrzí mě, že pro české posluchače je vaše vysílání kvůli jazykové bariéře nedostupné, protože vím, že děláte kvalitní práci. To není pouhá publicistika. Ať už jde o politické komentáře, debaty, moderují je experti, nezřídka akademici, převážná většina z nich jsou uznávané autority ve svých oborech. Kromě toho, málem jsem na tuto důležitou věc zapoměla, máte humor. V této strašné době je na vašem rádiu slyšet humor. Sarkastický, ale je tam.

IT: (Se smíchem, potěšen zmíenkou o humoru ve vysílání.) Je to přesně tak, jak jsem říkal: k smíchu, nebo k pláči.

Další otázky budou směřovat na Andreye Sharyho. Andreyi, jak dlouho jste vlastně v Čechách?

Andrey Shary (AS): Přijel jsem do Prahy v roce 1996. Ale už předtím jsem několik let pracoval v Rádiu Svoboda. Spolupracoval jsem s ním od ledna 1992, kdy mělo sídlo ještě v Mnichově. Potom jsem nějakou dobu pracoval z Moskvy, pak odjel do Chorvatska, kde v té době byla válka, a odtud jsem pracoval jako novinář na volné noze. No a v roce 1996 jsem přijel do Prahy.

Od roku 2016 jste ředitelem ruského vysílání či, chcete-li, „ruské služby“, jedné z největších redakcí RFE/RL. Protože poslouchám Rádio

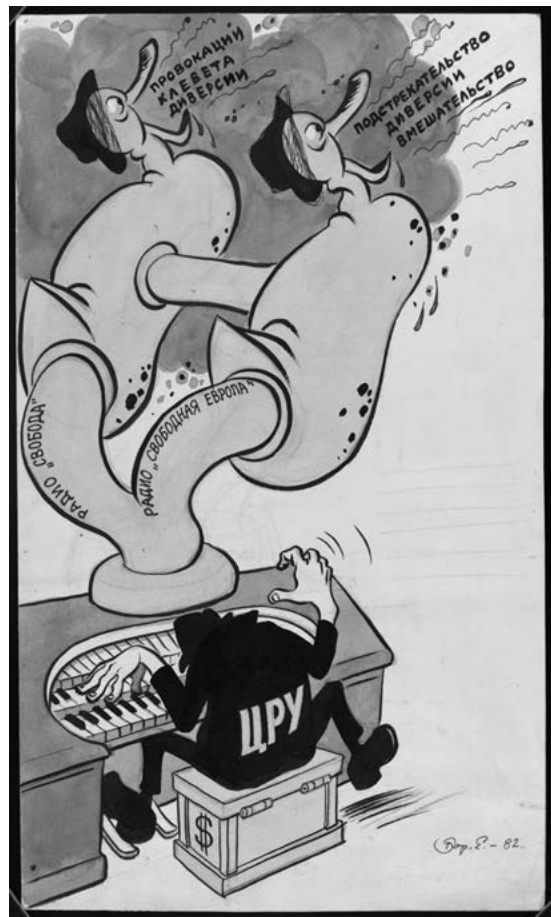
Svoboda denně, vím, že v éteru váš hlas slyšet není. Nestýská se vám po vysílání?

AS: Samozřejmě že se mi stýská. Moc se mi stýská. Vysílal jsem dvacet let. Vedl jsem program Vremja Svobody, to bylo naše hlavní večerní rozhlasové zpravodajství. S touto prací jsem skončil, když jsem se stal ředitelem ruské služby. Důvody byly pochopitelné – nové pracovní povinnosti. Nyní se starám hlavně o strategii a organizaci práce, řeším nejrůznější právní otázky, snažím se novinářům zajistit co největší komfort, aby mohli co nejlépe pracovat. Takže vysílám opravdu jen výjimečně. Občas v éteru komentuji události týkající se bývalé Jugoslávie, protože touto oblastí se stále zabývám. Tedy jak jste správně řekla, éter jsem opustil. Na jedné straně je mi to moc líto, na druhé straně vím, že to bylo nevyhnutelné, a přijal jsem to jako výzvu.

Takže jste teď hlavně mediální manažer?

AS: Víceméně ano. Ale zachraňuje mě to, že ve volném čase píšu knihy, včetně těch o bývalé Jugoslávii, Čechách či rakousko-uherské monarchii. Věnuji se tvůrčí práci jako předtím. Zjistil jsem, že žurnalistika může být velice pestrá, že má mnoho podob, že je žánrově hodně rozmanitá. To, co dělám nyní, je jen jedna z jejích forem souvisejících s řešením problémů, které kolem našeho rádia vznikají. Zároveň se ale také snažím pomáhat kolegům v redakci.

Moderní komunikační technologie se stále vyvíjejí. V dnešní době rozhlasové stanice nevysílají jen v éteru, ale informační toky se přenášejí i do digitálního prostoru, musíte produkovat také vizuální záznamy vysílání. Jak moc to ovlivňuje práci Rádia Svoboda?

Štvavé Rádio Svobodná Evropa a jeho odnož Rádio Svoboda tancují, jak Amerika píská. Karikatura Borise Jefimova z roku 1982. Na počátku milénia autor daroval sbírku svých karikatur publikovaných v sovětském tisku moskevské redakci RFE/RL. Foto: Archiv RFE/RL

AS: Žurnalistika se zásadním způsobem změnila, srovnám-li ji s polovinou osmdesátých let, kdy jsem začínal. Kardinální změny prodělala především ruská žurnalistika, ta se změnila mnohem víc než žurnalistika světová. Ruský novinář osmdesátých let byl někdo, kdo z vrcholu ozářené hory vyprávěl auditoriu, jak by mělo žít. To je důvod, proč se mi moc líbí název „služba“. Protože to, co děláme, se ničím neliší od práce pekaře nebo, dejme tomu, řidiče tramvaje. Nabízíme lidem služby. Ty služby spočívají v tom, že chceme, aby znali pravdu. Nechceme být těmi, co poučují,

Andrey Shary. Foto: Archiv RFE/RL.
Copyright: Jože Suhadolnik

dávají rady do života. Chceme lidem poskytovat informace, aby jim pomohly pochopit to, co se kolem nich děje. To je zásadní změna proti době minulé. Co se týče světové žurnalistiky, vývoj jde strašně rychle kupředu. Dříve byl tok informací vertikální. S příchodem internetu a nástupem digitální doby jsou toky informací uspořádány horizontálně. Každý je sám sobě žurnalistou, každý je sám sobě spisovatelem či kameramanem. Nové trendy, nové technologie přicházejí tak rychle, že se je člověk sotva stačí neustále učit. Rádio Svoboda musí na všechny tyto změny reagovat. S rádiem nás už spojuje téměř jenom název. Vysíláme sice stále dvacet čtyři hodin sedm dní v týdnu, ale nevyrábíme tolik rozhlasového vysílání jako dříve. Produkci původních programů máme dvaapůlkrát nižší než před deseti lety, kdy jsem ještě pracoval v éteru.

V dnešní době hrají nejdůležitější roli internet a sociální sítě. Vyrábíme obrovské množství videí, od krátkých až po dlouhé videoprogramy či videoblogy. Intenzivně pracujeme v internetovém prostoru. Máme tři weby: hlavní a dva regionální. Jsme hodně aktivní na sociálních sítích. Souvisí to nejen s tím, jak jdou dopředu

technologie, ale bohužel také s politickou situací, s cenzurou, kterou zavedla ruská vláda. To nás nutí, abychom neustále hledali nové cesty, jak dostat informace k lidem. Dá se říct, že bezmála polovina pracovníků naší redakce se víc než novinářně věnuje „balení materiálu“ a jeho doručování na různé platformy. Jsme na YouTube i na Telegramu, což jsou dvě největší, nejdůležitější sociální sítě, které ruská vláda ještě nezablokovala. Zatím tady pracujeme svobodně. Kromě toho jsme přístupní z mobilních aplikací. Jsme všude, kde to jde. Změnila se tedy forma, kterou informace dodáváme. Ale smysl naší práce, jak jsem o něm mluvil na začátku, zůstal stejný. Je naprosto správný a nezpochybnitelný. Je to služba, která pomáhá lidem pochopit, co se ve světě kolem nich děje. Nabízíme jim možnost poslechnout si různé názory, ale závěry ať si udělají sami.

Jak velký máte tým na toto obrovské množství práce?

AS: Jsme velká organizace, a pokud nejsme největší, tak jsme jednou z největších nezávislých redakcí v ruskojazyčném světě. Když říkám nezávislá, znamená to, že nás neovlivňují politické postoje ani ruské, ani americké vlády. Existujeme z grantů Kongresu Spojených států amerických, nicméně ve stanovách naší organizace stojí, že nesmíme podléhat žádnému politickému vlivu. Máme Kodex profesních standardů, kterým se řídíme a vždycky jsme se jím řídili. Máme „Style book“, který jsme si sami napsali. I když svět samozřejmě není černobílý a všechno se do kodexu napsat nedá, naší redakční strategií je nezávislost.

Kolik máme pracovníků, to vám nedokážu přesně říct. Řada z nich pracuje na základě dohod nebo smluv. Bude to něco mezi jedním a dvěma sty

lidí. Hlavní redakce se nachází v Praze. Moskevskou kancelář jsme museli kvůli Vladimiru Putinovi a ruské vládě zavřít. Část se přestěhovala do Rigy, kde teď máme velké prostory. Něco máme v Gruzii, v Tbilisi a v dalších gruzínských městech.

Jakým způsobem získáváte informace z ruského území? Tam v současné době asi nemáte žádné zpravodaje, nebo máte?

AS: V Rusku několik zpravodajů ještě máme. Ale změny technologií, o kterých jsem se zmiňoval, podstatně ovlivňují způsob získávání informací. Na jedné straně je digitální žurnalistika, sbírání dat z internetových zdrojů. To mohou dělat kolegové novináři odkudkoliv. Nicméně máte pravdu, se zpravodaji na ruském území máme problém. Máme tam ještě několik statečných kolegů, kteří navzdory velkému tlaku, kterému čelí, neodjeli. Všichni pracují anonymně. Snažíme se je, tyto naše zdroje, maximálně chránit. Ale není to samozřejmě jednoduché a dělá mi to velké starosti. Současné dění v Rusku z nás postupně činí klasický emigrantský masový sdělovací prostředek. Navzdory tomu, že svět se změnil a získávání informací je snazší než před dvaceti třiceti

Práce redaktorů Rádia Svoboda v ulicích Moskvy.
Foto: Archiv RFE/RL

lety, snažíme se, aby v našem vysílání a na našich sítích zněl i hlas těch, co žijí v Rusku. Snažíme se hodně věnovat dnešní Ukrajině, aby naši posluchači pochopili, že to není žádný fašistický stát, že i když má své problémy, je to stát jako každý jiný, a že Putinovo Rusko může za agresivní válku. Jsem si jist, že nakonec zvítězíme, protože žádná síla naší snahu šířit pravdu nezastaví.

Jaké tedy musí mít spolupracovník ruského vysílání Rádia Svoboda vlastnosti? Podle jakých kritérií si své spolupracovníky vybíráte?

AS: Jsou to hlavně lidé, kteří se chtějí žurnalistice věnovat čestně. Jsou to lidé, kteří dokážou rozlišovat mezi láskou k vlasti a oddaností těm, kteří vládnou. Tomu mě učili, když jsem v rádiu začínal, starší zkušení kolegové a já to teď předávám mladým kolegům. Pro mě je důležité, aby v naší redakci pracovali lidé různých generací. Aby v ní byli zastoupeni taky čtyřicátníci, padesátníci, jejichž zkušenosti jsou potřeba. Rádio Svoboda má dlouhou novinářskou tradici. Letos mu bude sedmdesát let. Je důležité, aby tuto tradici ctili i mladí novináři, kteří k nám přicházejí. Naše redakce je utvářena na základě hodnotového principu. To je to hlavní, co hledáme, když přijímáme nového pracovníka. Naštěstí takových lidí je v Rusku stále dost. Těch, kteří s námi chtějí spolupracovat, je hodně – přicházejí, ale i odcházejí. Nikdo nemá povinnost být hrdinou. Protože máme dostatek zkušeností s prací ze zahraničí, byli jsme po vypuknutí války v roce 2022 v mnohem lepší situaci než jiná nezávislá média.

Na konci roku převzala vaše redakce interní cenu RFE/RL za investigativní projekt roku. O co v projektu šlo? Účastnil jste se ho osobně?

AS: Neúčastnil. Šlo o rozmístění ruských vojsk na Ukrajině ještě v době, kdy nebylo jasné, kdo se kde nachází, co se tam vlastně děje. Naši dva novináři, Mark Krotov a Sergej Dobrynin, dokázali na základě veřejných internetových zdrojů – šlo o investigativní práci na mezinárodní úrovni – vypátrat informace, které nikdo neznal. To, že každý měsíc soutěžíme v RFE/RL v různých kategoriích o nejlepší projekt, je skvělá motivace. V prosinci se pak vyhlašují vítězové za celý kalendářní rok. Ruská služba se tradičně účastní a tradičně vyhrává. Jak jste si mohla všimnout, všude v mé pracovně visí diplomy. Každý měsíc čekám, že dostaneme další.

Rádío Svoboda má od roku 2017 status zahraničního agenta. Ze sovětského období ruské historie, od Stalinovy vlády, znám smutně proslulé slovní spojení imperialistický agent. Takové obvinění mohlo vést až k trestu smrti. Představuje status zahraničního agenta pokračování nechvalně proslulé sovětské represivní tradice? Můžete mi přiblížit, co znamená status zahraničního agenta pro Rádío Svoboda a ty, kdo v něm pracují?

AS: Musíme se vrátit o deset let zpátky. V roce 2012 začala ruská vláda připravovat zákon o zahraničních agentech. Těmi mohou být svévolně vybrané hromadné sdělovací prostředky, nevládní organizace i jednotliví občané vyvíjející činnost, která podle vlády není v souladu s ruskými zájmy. V ruštině má zahraniční agent negativní konotaci, je to vlastně špion. Postupně vznikla spousta zákonů a pravidel a během roku 2017 jsme se ocitli, tedy všechny ruskojazyčné projekty mediálního korporátu RFE/RL, na seznamu zahraničních agentů. Měli jsme redakci v Moskvě,

proto jsme postupovali tak, jak vyžadoval zákon. Nejdříve jsme museli na našich stránkách uvádět, že jsme subjektem, který má status zahraničního agenta. To však nestačilo. Restrikce narůstaly, byly stále tvrdší a v roce 2020 začaly zavánět politickou cenzurou. Chtěli, abychom každý novinářský materiál, jak audio, video, tak texty, doprovázeli patnáctivteřinovým disclaimerem příslušného obsahu. [Prohlášení znělo: „Následující informace jsou šířeny hromadným sdělovacím prostředkem vykonávajícím funkci zahraničního agenta.“ Pozn. IR.] Nejsme agentem žádné vlády. Jsme nezávislá organizace, proto jsme tento požadavek odmítli splnit. To bylo formálně hlavním důvodem ukončení činnosti naší moskevské redakce. Začali nás pokutovat za to, že porušujeme zákon. Celková výše našich pokut je v současné době něco přes patnáct milionů dolarů.

Podali jsme žalobu k Evropskému soudu pro lidská práva, ale když bylo Rusko vyloučeno z Rady Evropy, přestalo s touto soudní institucí spolupracovat. Hodláme tento proces dovést do konce, protože jsme přesvědčeni, že jde o politickou cenzuru. V Moskvě nám zablokovali bankovní účty, takže jsme nemohli standardním způsobem vyplácet své zaměstnance. Skončilo to tím, že jsme v březnu minulého roku moskevskou redakci zavřeli. Status zahraničního agenta nám ale zůstává. A nejen to. Do seznamu osob – zahraničních agentů bylo zapsáno více než dvacet novinářů z mého oddělení. Všechno, co jsem zmínil, se odehrálo ještě předtím, než začala válka. Vnímali jsme to jako velkou hrozbu. V současné době, kdy se děje to, co se děje, kdy Rusko podléhá absolutní cenzuře, ztrácí status zahraničního agenta na významu. Dnes nás pokutují kvůli jiným věcem. Dohromady jsme dostali víc než tisíc pokut. Přestali nás pokutovat za to, za co nás pokutovali předtím,

a začali nás pokutovat za to, že válku nazýváme válkou... Pokutují nás na základě nových zákonů, které schválili po zahájení války. Nicméně status zahraničního agenta nám nadále zůstává. Jak my, tak prakticky všechny nezávislé sdělovací prostředky jsme podle ruské vlády zahraniční agenti. To nám samozřejmě komplikuje práci.

Co by se stalo, kdyby se vaši novináři, ti, co mají status zahraničního agenta, vrátili do Ruska? Mohou se vůbec vrátit?

AS: U každého záleží na jeho osobní situaci. Status zahraničního agenta není považován za trestný čin. Člověk se statusem zahraničního agenta musí ke všemu, co publikuje, ke všem svým textům i k tomu, co publikuje na sociálních sítích, přidávat disclaimer, prohlášení, o němž jsem se již zmiňoval. A jednou za tři měsíce musí vykazovat své příjmy ministerstvu spravedlnosti. Za neuposlechnutí jsou finanční sankce, po kterých může následovat trestní stíhání. Kolegové reagují různě. Kdo chce, připojuje ke svým textům prohlášení, že jejich autor je zahraniční agent. Rozhodnutí je na nich, nikoho k ničemu nenutíme, nepředepisujeme jim, jak se mají chovat. Mě jako šéfredaktora moskevské redakce odsoudili k tolika pokutám, že jejich celková výše momentálně činí téměř milion dolarů. Do Ruska se proto nevrátím. Kdybych tam odjel, už by mě nepustili zpátky. Podle toho, jak se situace vyvíjí, usuzuji, že Rusko v sankcích proti novinářům ještě přitvrdí.

Andreyi, na mnohé z toho, na co jsem se chtěla zeptat, jste již sám odpověděl. Mám tady poslední otázku, podobnou jsem položila i Ivanu Tolstému. Blíží se sedmdesáté výročí zahájení ruského vysílání Rádía Svoboda. Jak vidíte budoucnost

Studio Rádía Svoboda v Rize. Foto: Archiv RFE/RL

„ruské služby“? Co myslíte, jak dlouho bude „ruský servis“ RFE/RL ještě potřeba?

AS: Povím vám jednu svou dávnou historku. Když jsem jako mladý novinář přijel poprvé na praxi do Mnichova, bylo to začátkem roku 1992, těsně po rozpadu Sovětského svazu, pozval mě do kavárny vám dobře známý Jefim Fištejn, který tenkrát pracoval v ruské službě. Dodneška s námi spolupracuje, často se s ním radím. Pozval mě, mladého moskevského kluka, na šálek kávy a zeptal se mě: „Co myslíte, jak dlouho ještě bude Svoboda existovat?“ Odpověděl jsem mu, že rok. Mýlil jsem se. Na jedné straně jsem rád, že jsem se mýlil, protože jsem s touto výjimečnou profesionální institucí prožil obdivuhodných třicet let a za svou novinářskou praxi jsem jí vděčný. Na druhé straně, podstatou této instituce, jakkoli to zní paradoxně, je pracovat na sebezničení. České vysílání Rádía Svobodná Evropa už neexistuje, protože Česká republika při veškerých problémech, které máte, je demokratická země. Žádnou zahraniční instituci garantující svobodu slova a tisku nepotřebujete. Z vývoje událostí v Rusku je bohužel zřejmé, že šance na demokratické změny v zemi jsou ztraceny. Čeká nás ještě dlouhé období obnovy a boje za

demokracii, za svobodu slova i tisku. Viděno tímto úhlem pohledu to znamená, že Rádio Svoboda bude existovat ještě dlouho. Pozitivní je, že standardy nové ruské žurnalistiky – normální objektivní západní žurnalistiky – vznikají převážně tady, v Rádiu Svoboda. S lítostí musím říct, že naději, že by Rádio Svoboda přestalo existovat, nevidím žádnou. A je dobře, že budeme existovat dál, je to naše úloha. Na druhou stranu jako ruský občan, jako Rus bych si přál, aby doba, kdy tato instituce nebude v Rusku potřeba, přišla co nejdřív. ■

/ Rozhovor připravila Ivana Ryčlová. /

Andrey Shary (*1965) je novinář, spisovatel a mediální manažer. Vystudoval mezinárodní žurnalistiku v Moskvě, od roku 1996 žije v Praze. Je autorem nebo spoluautorem patnácti podnětných a čtivých knih, z nichž většina je věnována zemím jihovýchodní a střední Evropy (*Rakousko-Uhersko: osud císařství; Balkán: periferie impérií; Dunaj: řeka impérií; Český čas* aj.). Dvacet let byl vedoucím vysílacích programů, od roku 2016 je ředitelem ruského vysílání RFE/RL.

Ivan Tolstoj (*1958) je literární historik, esejista, autor více než pěti set statí a recenzí v ruskojazyčných periodikách vydávaných v Rusku i za jeho hranicemi. Absolvoval filologická studia na Leningradské státní univerzitě, od roku 1995 žije v Praze. Specializuje se na historii ruské emigrace (*Psáno kurzívou doby; Těžké ruské časy: historie poražených; Voltairova chyba a další historie knih* aj.) a Rádía Svoboda. Od roku 1995 působí jako redaktor ruského vysílání RFE/RL. Vedoucí cyklu programů věnovaných kultuře Přes překážky.

- 1 BBC (*The British Broadcasting Corporation*) vysílající od roku 1922 je veřejnoprávní médium financované ze zvláštních daní všemi britskými občany, není odpovědné vládě země, může k ní zaujímat kritický postoj.
- 2 Rozhlasová vysílací stanice Hlas Ameriky (*The Voice of America*) zahájila činnost v roce 1942. Hlas Ameriky je vlastněn Federální vládou USA a financován přímo ze státního rozpočtu, jeho zaměstnanci jsou státní zaměstnanci. Tato skutečnost bývá v současné době předmětem sporů o nezávislost vysílání. Hlavním posláním Hlasu Ameriky bylo a je šíření informací do zemí, kde panuje dezinformovanost nebo cenzura. V češtině vysílal od roku 1942 do roku 2004, působili v něm osobnosti jako J. Voskovec, J. Werich či J. Škvorecký.
- 3 Alexandr Galič (1918–1977), odpůrce sovětského režimu, mj. autor písňových textů *Petěrburská romance* a *Balada o čistých rukou*, v nichž se postavil proti okupaci Československa v roce 1968. Zpíval po bytech a kuchyních to, co cítil. Magnetofonové kotouče a kazety s nahrávkami Galičových koncertů patřily k nejčastěji zabavovanému artiklu během domovních prohlídek. SSSR opustil v roce 1974 poté, co byl vyloučen ze všech uměleckých svazů, a ztratil tím ve své vlasti možnost legální obživy. Podrobněji viz Ryčlová, Ivana. *Zvolili svobodu*. Brno: CDK, 2018, s. 107–135.
- 4 Viktor Někrasov (1911–1987), světově proslulý autor románu *Ve stalingradských zákopech* (1946), v němž bez patosu a heroizace ukázal, za jakou cenu bylo vykoupeno vítězství Rudé armády. V roce 1972 připojil svůj podpis k výzvě, v níž více než sto představitelů sovětské kultury žádalo vedení strany, aby přestala být stíhána svoboda myšlení a projevu. SSSR opustil v roce 1974. Podrobněji viz Ryčlová, Ivana. *Mezi kládívem a kovadlinou*. Brno: CDK, 2012, s. 139–159.
- 5 Andrej Siňavskij (1925–1997), akademik, spisovatel, respektovaná osobnost ruské literární emigrace. Společně se spisovatelem Juliem Danielem byl v monstrózním soudním procesu odsouzen do gulagu (1966) za to, že publikoval v kapitalistických zemích satirické povídky očeňující sovětskou skutečnost. Po odpykání trestu opustil v roce 1973 SSSR a stal se profesorem na pařížské Sorbonně. Podrobněji o procesu Siňavskij–Daniel viz Ryčlová, Ivana. *Zvolili svobodu*. Brno: CDK, 2018, s. 137–166.
- 6 Sergej Dovatov (1941–1990), společně s V. Nabokovem a J. Brodským jeden z nejčtenějších moderních ruských autorů v Americe. Bravurní vypravěč a glosátor traumatických i kuriózních životních situací. Těch bylo mnoho – od nedobrovolné zkušenosti dozorce v lágru pro recidivisty přes vekslování s krepsilonovými ponožkami po odchod do emigrace (1978), kdy musel celý svůj předchozí život sbalit do tří kufrů. Podrobněji viz Ryčlová, Ivana. *Zvolili svobodu*. Brno: CDK, 2018, s. 195–228.
- 7 Dmitrij Travin (*1961), profesor Evropské univerzity v Petrohradě, ekonom, politolog, publicista. Nositel ocenění Grand Prix – novinář roku 2003. Autor dvou desítek publikací věnovaných sociálně-ekonomickým otázkám současného Ruska.

Petr Fiala

Ukrajina chrání památky a umělecká díla před poškozením během ruské vojenské invaze. Na fotografii památník Cyrila a Metoděje v Kyjevě. Foto: Wikimedia Commons

Rusko, Ukrajina a Evropa ve stínu války

Vpád ruských vojsk na Ukrajinu v únoru 2022 proměnil tvář Evropy. Na starý kontinent se vrátila válka. Přinesla s sebou všechny hrůzy, které jsme znali už jen ze starých válečných filmů: rozbombardované ulice, zničená města, ostřelování, hromadné vraždy a vyhánění obyvatel, domácnosti bez tepla, světla a vody, zničené životy, majetky, spoušť. Válka také vypustila z láhve staré demony, o nichž jsme si trochu naivně mysleli, že do 21. století už nepatří. Imperiální dobývání cizího území, rétoriku studené války, agresivní nacionalismus a největší uprchlickou vlnu od druhé světové války. Ruské tanky na západ od Ruska. Pozorovatel s historickou pamětí by mohl mít dojem, že prožívá jakési déjã vu. Nejsou to ale obrazy z dějin, ani zapomenuté příběhy válek minulého století, je to současná realita. Skutečnost, v níž musíme žít, s níž se musíme vyrovnat, a které se především musíme postavit čelem.

Evropa se 24. února 2022 proměnila. Probrala se z iluzí o bezpečnosti, která je samozřejmostí a za niž se nemusí nic platit. Uviděla v plné síle naivitu představy, že s Ruskem se dá domluvit tak, že se mu bude ustupovat, protože pro nás přece nepředstavuje žádné ohrožení. Pocítila na vlastní kůži, jak je slabá, když dopustila, aby byla ve strategických surovinách a dodávkách závislá na východních diktaturách. Politika bezstarostnosti a appeasementu byla ze dne na den vyvrácena brutálním způsobem. Jak už to ale v takovém případě bývá, ne všichni se ze svého snu probírali stejně rychle. Přesto v sobě Evropa tváří v tvář rusko-ukrajinské válce a jejím důsledkům brzy našla nebyvalou sílu a odhodlání.

Ne všichni však byli zcela překvapeni. Země střední a východní Evropy byly v minulém století součástí Sovětského svazu nebo jím byly okupovány či přímo ovlivňovány. Tehdy se ruský imperiální instinkt pojil s hrůznou totalitní ideologií komunismu, která za sebou nechala desítky milionů nevinných obětí. Východ Evropy proto vzhledem ke své historii zůstával alespoň do jisté míry vůči Rusku ostražitý.

Sdílím tuto zkušenost a historickou paměť. Dne 21. srpna 1968 jsem v ulicích svého rodného města Brna jako malý kluk pozoroval sovětské tanky. Československo tehdy obsadila vojska pěti států Varšavské smlouvy, ale nikdo tomu neřekl jinak, než že nás okupují Rusové. Zůstali u nás dlouhých třiatdvacet let, poslední ruský voják odešel až v červnu 1991, pár měsíců před definitivním rozpadem Sovětského svazu. V srpnu 1968 to ale nebylo poprvé, kdy se v našich ulicích pohybovali ruští vojáci. V květnu 1945 je čeští občané vítali s květy šeříků jako osvoboditele od nacistické okupace. Netušili, že

se oslava brzy změnila v noční můru. Po porážce nacismu se naše země brzy ocitla na dlouhá desetiletí v područí Moskvy a komunistického režimu.

Naše zkušenost je výmluvná. Ruské tanky nepřinášejí svobodu, spravedlnost nebo mír. Jsou nástrojem Moskvy, jak rozšířit své impérium a zajistit si území, na němž může bezprostředně uplatňovat svůj vliv a své zájmy. Každý, kdo patří do přímé nebo širší sféry vlivu Moskvy, má být bezpodmínečně podřízen. Pokus o samostatnou politiku, snaha o svobodné rozhodování bývají brutálně potlačeny. V srpnu 1968 nás Moskva okupovala proto, že se Československo chtělo alespoň v něčem vydat svou cestou, rozhodovat o vlastní podobě „socialismu s lidskou tváří“ a trochu se svobodně nadechnout. Ve strategickém uvažování kremelských vládců je však něco takového vždy chápáno jako zrada a ohrožení ruských zájmů. Podle tohoto myšlenkového schématu postupovali před více než padesáti lety v naší zemi a podle stejného vzorce zaútočili nyní na Ukrajinu.

Ukrajina je velká evropská země s mnoha problémy a historickými zatíženými. Dlouho byla s Ruskem spojena v jednom státě, část jejího obyvatelstva mluví rusky, v období samostatné existence se potýkala s ekonomickými problémy, korupcí, vnitřními spory, které se nezřídka týkaly i míry spolupráce s Ruskem. Ve chvíli, kdy se vnitřní situace začala zlepšovat, dávali Ukrajinci stále zřetelněji najevo, že svoji budoucnost vidí spíše ve spolupráci se západními demokraciemi než s autoritativním Ruskem. Že chtějí být součástí demokratických zemí, mají ambici být členem Evropské unie a Severoatlantické aliance. Nezávislá Ukrajina chtěla sama rozhodovat o tom, kam bude patřit, kam bude směřovat

a jaká má být její budoucnost. A právě to byl důvod, proč na ni Rusko zaútočilo.

Ruský pochod na západ

Při interpretaci toho, co ruský vpád na Ukrajinu znamená, se musíme vyvarovat dvou zásadních chyb. Za prvé, ruskou agresi na Ukrajinu nelze redukovat na rusko-ukrajinský konflikt. Není to „jen“ lokální válka s omezenými dopady, která se může vyřešit tím, že se nějak vypořádají územní či jiné požadavky Ruska. A za druhé, ruská agrese není jen věcí Vladimira Putina. Bylo by lákavé uvěřit tomu, že tato brutální válka vznikla pouze v hlavě ruského prezidenta, že je Putin nemocný, izolovaný a až bude oslaben nebo nebude, tak tu bude zase mírové a přátelské Rusko, s nímž je tak snadné vyjít. Oddávat se naivním představám je v mezinárodní politice spolehlivá cesta, jak hodně ztratit.

Ruská agrese na Ukrajině je hrubým porušením mezinárodního řádu, je zásadním zločinným bodem v mezinárodních vztazích, který může mít další devastující účinky nejen v tomto regionu. O to více, že se odehrává na tradiční konfliktní linii, která představuje jeden z geopoliticky neuralgických bodů. A současně vpád ruských vojsk na Ukrajinu není výchylkou, dočasným defektem v ruské zahraniční politice, ale je naopak produktem jejího dlouhodobého směřování a výrazem ruské imperiální kultury.

Chtěl bych se vyhnout přílišnému zjednodušování, ale současně se pokusím vystihnout to podstatné jednoduše: Rusko nemá samo pro sebe jasně definovanou svoji západní hranici a jeho imperiální instinkt ho vede k opakovaným pokusům o získání části Evropy pod svůj

vliv. Richard Coudenhove-Kalergi, politický myslitel zabývající se spoluprací evropských národů, ve své knize *Panевropa* už v roce 1923 napsal, že „od Petra Velikého je Rusko na pochodu na západ“. Opakovaně se pokouší získat hegemonii nad Evropou: „Budoucí státní forma Ruska je přitom irelevantní. Jakmile se mu naskytne příležitost podříditi si Evropu, využije této možnosti, ať bude rudé či bílé.“ Podle Coudenhove-Kalergiho by „jediným cílem všech Evropanů, bez ohledu na strany a národy, mělo být zamezení ruské invaze“. Přestože jeho teze o Rusku vznikaly pod dojmem první světové války a bolševické revoluce, vystihl v nich překvapivě prozíravě ruské ambice, jak se projevovaly celé následující století, které od vydání jeho knihy uplynulo.

Ruský „pochod na západ“ a snaha podmanit si Evropu, resp. její část jsou ještě posilovány druhou podstatnou charakteristikou Ruska, která našla svoje vyjádření v mnoha filozofických i uměleckých dílech. Rusko současně je i není evropské. Je součástí Evropy a současně se proti ní vymezuje. Stává se evropským, ale není jím zcela. Tento souboj ale neprobíhá jen kdesi na pomezí Ukrajiny a Ruska, ale i uprostřed ruské politické kultury, v „ruské duši“. Politický filozof a sociolog a první prezident samostatného a demokratického Československa Tomáš Garrigue Masaryk ve své německy vydané knize *Rusko a Evropa* z roku 1913 vyjádřil tento rozpor známou větou, že „Rusko je, čím Evropa byla“. Pro Masaryka je Rusko „rozdvojeno ve dvě poloviny“, na Rusko staré a Rusko „nové, evropské“. Masaryk viděl střet mezi ruským a evropským myšlením jako proces, který postupně vede k evropeizaci Ruska: „Evropa není Rusku podstatně cizí, ale Rusko si ji přece neosvojilo, dosud neosvojilo

úplně.“ Jenomže tento svár uvnitř Ruska neskončil vítězstvím toho, co Masaryk nazval „evropským“, ale trvá dodnes, možná i proto, že ruská společnost neměla historické podmínky pro vlastní emancipaci. Horizontální politická kultura se silnou občanskou společností a decentralizovanou mocí je Rusku cizí. Nevidět tento aspekt ruské společnosti a promítat do ní naše přání by bylo neodpustitelnou chybou.

Trvalá hrozba

Rusko – permanentně otevřené expanzi směrem na západ a usilující o ovládnutí alespoň části Evropy – představuje stálou hrozbu. Ruské nebezpečí pro Evropu tedy není spojeno s jedním okamžikem v jeho dějinách či jedním konkrétním vládcem ruské říše, ale je dlouhodobým charakteristickým příznakem ruské politiky. V posledních letech jsme měli dost signálů, že se Rusko otřepalo z konce studené války a z rozpadu Sovětského svazu a že je znovu připraveno rozšiřovat své území a svůj vliv. Jasným krokem v jeho „pochodu na západ“ byla anexe Krymu v březnu 2014. Podcenění významu tohoto násilného kroku a následná slabá reakce západních demokracií vytvořily bohužel podmínky pro to, aby se Rusko odvážilo napadnout Ukrajinu.

Už na jaře roku 2014 jsem publikoval několik článků, později shrnutých v knize s dnes příznačným názvem *Na konci bezstarostnosti*, v nichž jsem varoval před důsledky naivní a slabé politiky demokratických zemí. Napsal jsem, že nevěřím „v politiku appeasementu ani spoléhání na to, že všichni chtějí mír. Takový svět bych si sice přál, ale on takový není. V mezinárodní

politice se prosazují zájmy států. Kdo není dostatečně silný, může se brzy probudit ve světě, který bude zcela jiný, než mu vyhovuje. To platí i pro západní demokracie. Mluvím o něčem, co nechceme slyšet a co se bojíme nahlas vyslovit: nebudeme-li mít sílu (vojenskou, politickou, ekonomickou) a nebudeme-li odhodláni ji použít, jsme ohroženi. Chápání reality mezinárodní politiky často chybí například v našich úvahách o Ukrajině a ruské politice.“

Byl jsem si už tehdy jistý, že postup Ruska na Krymu „nelze akceptovat, i kdybychom byli osobně přesvědčeni, že Putin je pro Rusko to pravé, Ukrajina špatná a Krym je přirozeně ruský. Ruská agrese však porušila pravidla hry, začala měnit uspořádání Evropy a vytvářet pro Západ nebezpečnou situaci. Historie se opakuje, staří evropští démoni se vracejí. Na Krymu nejde vlastně o Krym. Je to jen důležité geopolitické místo, má symbolickou mocenskou hodnotu.“ Kritizoval jsem to, že „Západ ukazuje slabost. A co může být výsledkem jeho slabosti? Nic jiného než jeho ohrožení. Kdykoli někdo uvěřil, že když kývne na agresi, vyhne se dalšímu střetu, dopadl špatně.“

Jeden příklad z historie se přímo nabízí a týká se naší země. V září 1938 uvěřily evropské velmoci, že když obětují kus Československa Hitlerovi, zabrání válce. Nakonec, vždyť tam přece jsou německy mluvící obyvatelé... Jak to dopadlo, známe všichni z historie a z tragické zkušenosti druhé světové války. Na jaře 2014 jsem proto vyzýval k tomu, abychom přistoupili k rozhodným krokům, „k rázným sankcím. Kde kdo počítá, co to bude stát z hlediska ekonomických vztahů. Něco ano, ale pokud se problému nepostavíme čelem, dosáhneme jedině toho, že i ekonomické vztahy budou nakonec pro nás

velmi nevýhodné a/nebo jednostranně určované. Musíme si uvědomit, že Rusko je nyní ochotno zaplatit za svůj úspěch při akcích na Ukrajině velmi mnoho, a to nejen materiálně. Nezdráhá se počítat i se ztrátami na lidských životech svých občanů. My nejsme ochotni si připustit ani případné mírné snížení našeho materiálního komfortu, respektive pokles odbytu zboží na ruském trhu, což zvýhodňuje Rusko i jakéhokoli dalšího soupeře, který o této naší slabosti ví. [...] Naše prosperita a náš mír musejí být vykoupeny naší silou a odhodláním. Nic jiného v mezinárodní politice dlouhodobě neplatí.“

Nejsem rád, že jsem měl pravdu. Jen jsem si jist, že jinak to nakonec nemohlo dopadnout. Rusko nepochopilo mírnou reakci západních demokracií jako výzvu k míru a spolupráci, ale jako slabost, které je potřeba využít. Využilo závislosti evropských zemí na ruských energetických surovinách k systematickému oslabování Evropy a vydírání jejích obyvatel. Slabost Západu pochopilo jako výzvu k dalším agresivním krokům západním směrem (separatistická území), které vyvrcholily brutální agresí vůči nezávislé Ukrajině. Nemusím být příliš dobrým prognostikem, když budu tvrdit, že kdyby ani na to nepřišla odpovídající reakce, postupovalo by Rusko v budoucnu dál. Ale stalo se několik věcí, s nimiž Vladimir Putin nepočítal a v něž jsme upřímně řečeno nedoufali ani my.

Emancipace Ukrajiny a její podpora

První z nich je překvapivě rychlá emancipace Ukrajiny a dotvoření ukrajinského politického národa. Jak si mnozí autoři správně všimli,

prochází právě Ukrajinou zlomová linie, kterou tvoří na jedné straně pravoslavná a na straně druhé západní civilizace. Zřejmě nejnámější je tato interpretace ve výkladu Samuela P. Huntingtona z první poloviny 90. let. Huntington z toho ve svém *Střetu civilizací* vyvozoval tři možné scénáře od konfliktu obou zemí přes rozdělení Ukrajiny a splynutí její východní části s Ruskem až po Ukrajinu jako „jednotnou, byť roztržštěnou zemi“ úzce spolupracující s Ruskem, což pokládal za nejpravděpodobnější. Události ale v tomto případě šly ke scénáři, který Huntington nepovažoval za reálný, ale před nímž někteří analytici (např. John Mearsheimer) už v té době varovali, totiž k ozbrojenému konfliktu mezi oběma státy. Konfliktní linie mezi „západním“ a „pravoslavným“ civilizačním okruhem procházející Ukrajinou byla překryta či posunuta rychlým posilováním ukrajinské statní identity. Ukrajínští občané se zjevně stále silněji identifikovali s ukrajinským státem, a to včetně rusky mluvící menšiny. Nepochybně k tomu přispělo i dilema, které museli řešit – zda chtějí směřovat k západní podobě společnosti, nebo naopak být pod vlivem ruského státu. Tento proces rychlého dotváření ukrajinského politického národa našel svoje dosavadní završení v rozhodném odporu Ukrajinců proti ruské agresii. Rusky mluvící Ukrajinci nevívali ruskou armádu jako osvoboditele, ale postavili se jim na odpor jako okupačním silám obsazujícím jejich zemi.

Rozhodný, statečný a jednoznačný boj Ukrajinců za svoji nezávislost a svobodu je druhým překvapivým momentem rusko-ukrajinské války. Ukrajinci od prvních okamžiků kladli ruským vojskům odpor, nezlomila je brutalita ruských jednotek, útoky na civilní cíle, obklíčení Kyjeva

ani systematické ostřelování jejich infrastruktury. Navenek se neprojevovalo žádné rozdělení uvnitř ukrajinské společnosti, volání po ústupech nebo poráženecká nálada. Ukrajinci se jednotně a nesmírně obětavě postavili ruské přesile a dokázali jí vzdorovat. Právě tento faktor byl v mnoha směrech rozhodující pro průběh války a přiměl i ty váhající západní země k podpoře Ukrajiny. Ukrajinská odvaha a odhodlání jsou stále v silnějším kontrastu s ruskou slabostí. Přes obrovskou početní i materiální převahu a používané brutální metody prokazuje Rusko zřetelnou vojenskou slabost. Toto je faktor, který bude mít pro ruské postavení ve světě v příštích letech dalekosáhlé důsledky.

Třetí důležitou událostí, která po desetiletí evropských ústupků překvapila přinejmenším Rusko, byla jednotná a silná reakce západních demokracií. Evropská unie spolu s USA a dalšími spojenci přijala účinné a tvrdé sankce dosud nebývalého rozsahu. Rusko a jeho prezident se ocitli v diplomatické izolaci, sílí volání po potrestání válečných zločinů, na sankčních seznamech se ocitli proponenti moskevského režimu, Rusko, jeho vedení i ruská společnost pociťují jednoznačnou reakci demokratických zemí, která na ně bude stále více působit ekonomicky, technologicky, finančně i psychologicky. Severoatlantická aliance posílila svoje východní křídlo, prakticky všechny členské státy našly ztracenou vůli zvyšovat své obranné výdaje a o členství v NATO požádalo Švédsko a Finsko, tradiční neutrální země, z nichž ta druhá má neblahé zkušenosti s ruským vlivem. Stejně rozhodně, jako se postavil ruské agresí, podpořil Západ Ukrajinu. Humanitární pomoc byla brzy masivněji doplněna pomocí vojenskou a finanční. Česká republika patřila

k prvním zemím, které Ukrajině poskytly vojenský materiál a techniku. A rozhodující bylo, že se přidávaly další a další státy, včetně těch nejsilnějších, bez jejichž podpory by Ukrajinci svůj boj s obrovskou Ruskou přesilou nemohli úspěšně vést.

Jednota a odhodlání

Měl jsem jedinečnou zkušenost být v roli premiéra předsedající země Evropské unie při bezpečtu jednání, která se týkala reakce na ruskou agresi. Pro mnohé země nebylo snadné během doslova několika týdnů změnit svůj postoj k Rusku, k vojenské pomoci, začít ostřeji vidět nebezpečí a výzvy, kterým čelíme. Přesto to dokázaly. Byl jsem svědkem toho, že přes různé historické zkušenosti, důrazy a zájmy nikdy nezazněla pochybnost o tom, že Ukrajina si zaslouží naši podporu a Rusko musí pocítit náš nesouhlas a odpor. Jednotný postup ve všech klíčových věcech udržuje Evropská unie navzdory skeptickým předpovědím už téměř rok. Sám jsem mnohokrát jako politolog i jako politik kritizoval slabost a nerozhodnost, byrokratické postupy a těžkopádnost evropských institucí i nevhodný způsob integrace. Přesto nebo právě proto ruská agrese vůči Ukrajině ukázala skrytou sílu evropských demokratických zemí. Možná pozdě, ale přece. A to je pro budoucnost Evropy nesmírně důležité.

Ruský postup vůči Ukrajině také naplno odhalil skutečné ruské úmysly a cíle. Všem pochybovačům nově nasvítíl dosavadní aktivity Putinova režimu. Jako v nějaké děsivé skládačce, najednou do sebe začaly zapadat agresivní rétorika s mocenskými nároky na

prostor východní a střední Evropy a návratem bezpečnostní situace až kamsi do 90. let minulého století, využívání energetické závislosti řady evropských zemí na Rusku, různé formy hybridní války a masivní dezinformační kampaně na znejistění evropských národů, vraždy politických odpůrců doma i v zahraničí i bezprecedentní akty státního terorismu, které ruské zpravodajské služby uplatnily např. v České republice při výbuchu muničního skladu ve Vrbětčích. Jednotlivé aktivity se daly zpochybňovat, omlouvat, přehlížet. Ve spojení s agresivní válkou jsou však jen potvrzením toho, že Evropa se musí bránit. A to znamená být silná, strategicky nezávislá a odhodlaná.

Ale také, a především, to dnes znamená nedopustit, aby Ukrajina padla a Rusko dosáhlo svých cílů. To je náš úkol těchto dnů.

Někteří z nás už před lety předvíдали, že pokud neukážeme sílu, bude Rusko dál pokračovat ve svých agresivních krocích směrem na západ. Ale ruku na srdce, nikdo z nás si nedovedl představit, že by se Putinův režim rozhodl pro tak rozsáhlou, nelidskou a masivní vojenskou akci. Že by rozpoutal válečný konflikt, z něhož mrazí. Zde není prostor pro pochybnosti, relativizaci a zbabělé kličkování. V rusko-ukrajinské válce je od první chvíle zřejmé, kdo je agresor a kdo oběť, na čí straně je pravda a spravedlnost a kdo jedná zločinně. Nejde o to, jak moc máme rádi ruskou literaturu či hudbu, nakolik kdo pochybuje o kvalitě ukrajinské demokracie nebo co si kdo myslí o dějinách rusko-ukrajinských vztahů. Rusko napadlo nezávislý stát, porušilo veškerá pravidla mezinárodního řádu, způsobilo utrpení milionům nevinných lidí, a my podle toho

INZERCE

právě vychází

Kateřina Hloušková a František Mikš (eds.)

Prokletí impéria a ruská lež Rusko a Ukrajina v kontextu a Kontextech

Nejspíš žádné české tištěné médium nevěnovalo v minulosti tolik pozornosti vzrůstajícím imperiálním ambicím putinovského Ruska a dění na Ukrajině jako politicko-kulturní revue *Kontexty*. Ojedinělá publikace je určena všem, kdo se snaží hlouběji porozumět dějinám, mentalitě a kultuře Ruska i Ukrajiny, historii jejich vzájemných vztahů a současným tendencím ve vývoji obou společností. Nabízí pestré skladbu studií autorů, kteří se této problematice dlouhodobě věnují. Najdeme zde mimo jiné obsáhlé texty předsedy vlády České republiky Petra Fialy, poslance Evropského parlamentu Alexandra Vondry, ukrajinského filosofa Konstantina Sigova či renomovaného polského historika Andrzeje Nowaka.

měkká vazba | 216 stran | 399 Kč

Při nákupu přes www.bookpipes.cz jen 299 Kč (sleva 25 %).BOOKS
& PIPESPRAVÝ BŘEH
INSTITUT
PETRA FIALY

IPPO

musíme jednat. Protože je to správné, ale i ve svém vlastním zájmu.

Měl jsem v průběhu války možnost dvakrát navštívit Kyjev. Poprvé s premiéry Polska a Slovinska 15. března 2022, kdy bylo ukrajinské hlavní město obklíčeno ze tří stran ruskými vojsky. Viděli jsme ztichlé město, ze kterého utekly statisíce obyvatel, bez lidí v ulicích, setmělé, bez světel, se zátarasy a ve válečném stavu. Jednali jsme s prezidentem Volodymyrem Zelenským i premiérem Denysem Šmyhalem. Už tehdy, pár dní po začátku války, mě překvapilo nejen jejich odhodlání tváří v tvář zoufalé situaci, ale také rozvaha a strategie, se kterou se ukrajínští představitelé bránili ruské přesile.

Podruhé jsem byl v Kyjevě 31. října 2022 se členy své vlády. Ukrajínští představitelé neztratili nic ze svého odhodlání, víry, rozhodnosti a naděje. Ale viděl jsem už jiný Kyjev. Plný života, s ulicemi zaplněnými lidmi, kteří navzdory válce chtěli žít svůj pokud možno normální život. Přesto, že nejméně jednou týdně na ně dopadaly rakety, že občas neměli čím topit a svítit, nepoddali se, ale žili naplno, jak to jen bylo možné. A kde je život, je i naděje... Měl jsem příležitost mluvit s bezpočtem ukrajinských uprchlíků, lidí, kteří utekli ze své země, aby si zachránili své životy. Většinou se jedná o ženy s dětmi, jejichž manželé a otcové bojují

na frontě proti ruské přesile. Nehledají ekonomické nebo sociální výhody, nechtějí opouštět svoji zemi, chtějí jen žít.

Tento statečný evropský národ si zaslouží naši pomoc a podporu. Protože je to lidské, spravedlivé a správné. Ale taky proto, že bez jeho úspěšné obrany vlastní země nebude Evropa v bezpečí. Cokoli dnes děláme pro Ukrajinu, děláme pro svoji budoucí bezpečnost. Mír a normální vztahy s Ruskem mohou nastat jen tehdy, když bude jasně definována a zajištěna jeho západní hranice. A tu dnes tvoří hranice nezávislé Ukrajiny. Je naším společným úkolem, aby to všichni začali respektovat. Bez naší síly, odhodlání a připravenosti obětovat něco ze svého pohodlí a komfortu toho nedosáhneme. Jinou možnost ale nemáme. ■

/ Text pro knihu: K. Hloušková, F. Mikš (eds.), *Prokletí impéria a ruská lež. Rusko a Ukrajina v kontextu a Kontextech*, Books & Pipes, 2023. /

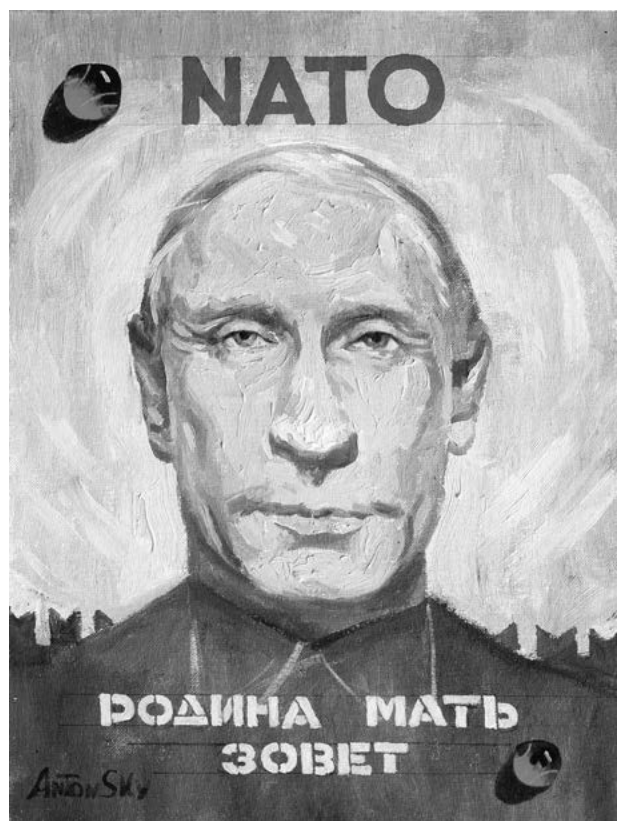
Petr Fiala (1964), politolog, předseda vlády České republiky a předseda Občanské demokratické strany.

Putinovo puzzle, Ukrajina a my

Alexandr Vondra

Dvacátý čtvrtý únor roku 2022 se do evropských dějin zapíše tragickým písmem. Po mnoha letech vypukla v Evropě velká a krvavá válka mezi dvěma státy. Válka jako z jiného století. Válka o kontrolu nad dobytým územím a porobeným obyvatelstvem. Válka, jejíž jednotlivé výjevy připomínají to nejhorší, čím si starý kontinent ve 20. století prošel. Fotografie z Bachmutu, plné bahna, krve a zmrzlých postav v uniformách, se na první pohled v ničem neliší od Passchendaele roku 1917. Statisíce mladých mužů posílaných do masomlýnku s bídným vybavením a nedostatečným zásobováním jako kdyby nás zanesly do roku 1905, kdy carská armáda prohrávala s podceňovanými Japonci, které namyšlení oficírové předtím považovali

Anton Skorubsky: Vlast volá, 2008.
Repro: Art Emigrants, Muzeum moderního
výtvarného umění Ukrajiny, Kyjev 2008, s. 169

za „jakési poloopice s bambusovými klacky“. Fotografie z Buči, s masovými hroby stovek svázaných a popravených civilistů, jako by nás zase vrátily zpátky k brutalitě sovětské NKVD v Katyni v roce 1940. A k tomu desetitisíce ukrajinských dětí posílaných do Ruska k adopci a převýchově – zde se nám ve střední a východní Evropě historická paralela s řaděním nacistů i bolševiků vnučuje sama.

Sami Rusové své veřejné deklamace příčin a cílů války neustále mění a mnoha jejich vysvětlením by se člověk s chutí zasmál, kdyby se na pozadí neodehrávaly každý den tisíce lidských tragédií. Rusové však nejeví typické známky šílenství, a tak opusťme teorie o ukrajinském nacismu či satanismu a pokusme se ponořit

hlouběji do ruského myšlení. Po počátečním šoku z válečného běsnění se na Západě opět vytvořila skupina Putin-Versteherů, kteří se snaží ruského prezidenta pochopit a jeho chování vysvětlit údajnou rozpínavostí Západu a rozšiřováním NATO na východ. Zkusme na okamžik přijmout jejich premisu, že státy nemohou svobodně rozhodovat o tom, jak si zajistit svou bezpečnost a do jakého obranného společenství si přejí patřit, a podívejme se, nakolik jejich teorie rezonují s ruským vyprávěním.

Je zřejmé, že měsíce a pravděpodobně roky před 24. únorem probíhal v mysli a duši prezidenta Putina proces, jehož výsledkem je současná válečná vřava. V této oblasti existuje řada spekulací, proto se přidržíme faktů. Poté, co se úzkostný Putin uchýlil před koronavirem do přísné karantény, rozhodl se napsat esej na téma rusko-ukrajinských vztahů. Putin nemá historické vzdělání (je absolventem právnické fakulty a špionážní školy KGB), avšak historie je jeho velkým koníčkem a samotná esej svědčí o tom, že v této oblasti disponuje poměrně bohatým přehledem. Jednotlivá fakta však vždy pečlivě interpretuje v duchu ruského romantismu, revizionismu a imperialismu.

Impérium bez hranic

Zřetelná je idealizace společné minulosti Rusů a Ukrajinců, přičemž jakékoliv ukrajinské národní cítění je považováno za konspiraci cizích sil a pomýlených lidí, která povede k utlačování menšin. Nechybí ruská nadřazenost a představa, že ukrajinský národ si neumí vládnout, takže nemá právo existovat; ostatně jeho státnost je prý založená pouze na přeludu a na překrucování

historie. Je to v podstatě do sedmi tisíc vlídnějších slov rozepsaná myšlenka vyjádřená maďarským meziválečným politikem Jánošem Esterházyem na adresu tehdejšího Československa: „Na Československou republiku jsme vždy pohlíželi jako na neživotaschopný slepenec lidské zlomyslnosti a hlouposti a dobře jsme věděli, že tato umělá a za stát mylně označovaná ohavnost nemá právo na existenci.“ V této rozsáhlé eseji, které Putin nepochybně věnoval mnoho hodin vlastní práce, od studia pramenů až po psaní, se nacházejí sotva dvě zmínky o NATO, přičemž obě jsou zde jen jaksi mimoděk, ani jedna z nich netvoří samostatnou větu. Podobně Putin ve svém sáhodlouhém „válečném“ projevu v předvečer ruského útoku na Ukrajinu zmíní její vstup do NATO jednou. Opravdu by Putin záležitost, kvůli níž se podle západních Putin-Versteherů rozhodl rozpoutat válku, vůbec nezmiňoval ve svých nejdůležitějších výstupech?

V neposlední řadě je tu anexe čtyř ukrajinských oblastí, jež se Rusku na začátku invaze podařilo více či méně dobýt, která s požadavkem na nevstup Ukrajiny do NATO nemá tuplem nic společného. A je tu i zveřejněný telefonát Putina s francouzským prezidentem Macronem, který Putinovi tři dny před počátkem invaze sliboval, že začíná jednat s prezidentem Bidenem o jejich bilaterální schůzce, na níž by se mohli bavit i o budoucím statusu Ukrajiny či revizi minských dohod. K té už samozřejmě nedošlo, protože hned následující den Putin uznal samostatnost Doněcké lidové republiky a Luhanské lidové republiky (aniž by se o tom předchozího dne důvěřivému Macronovi slovem zmínil) a za další dva dny se rozjely tanky směrem na Kyjev.

Vstup Ukrajiny do NATO přitom v tu chvíli rozhodně neklepal na dveře a nejspíš by se jej

nedožil ani nástupce Putina nástupce. Ukrajina ho sice měla jako cíl ve své ústavě, ale aby byl reálně ve hře, musely by ho vážně zvažovat i státy aliance. Jak říkají Angličané: „There are two to tango“, k tanci jsou potřeba dvě strany, a tak tomu poslední léta v žádném případě nebylo. Zprvée Ukrajina měla spornou hranici, kterou sám Putin spornou udělal. Zadruhé především Německo nejevilo nejmenší ochotu nechat si svou desítky let budovanou Ostpolitik a přístup k levnému ruskému plynu zvalcovat Ukrajinci. Zatřetí, s ukrajinským vstupem do NATO měli problém i mnozí jiní, například Francouzi, kterým by podlamoval jejich vizi frankocentrické bezpečnostní architektury v Evropě, nebo Maďaři, kteří se s Ukrajinci dlouhodobě přeli o jejich jazykový zákon a blokovali veškerou ukrajinskou spolupráci s EU i NATO. Západoevropští politikové se již dávno vyléčili ze smělosti devadesátých a nultých let a po ekonomické krizi v letech 2008 až 2012 se uchýlili ke smířlivému a udržovacímu pojetí geopolitiky. Spojené státy zase plně zaměstnával ekonomický, vojenský a mocenský vzestup Číny, atakující jejich výsostné velmocenské postavení, a v tomto světle se snažily vztahy s Ruskem nevyhrocovat a v rámci možností moderovat. Lze možná i cynicky konstatovat, že kdyby Putin nebyl idiot, ale reálně a racionálně uvažující politik, mohl před rokem místo agrese nabídnout Západu olivovou ratolest a spolupráci ve vztahu k Číně, a jako odměnu by si možná odnesl i tichou akceptaci krymské anexy.

Jenže Rusko racionální není. Putin chtěl daleko víc, jak dokládají jeho výroky: „Petr Veliký vedl 21 let severní válku. Mohlo by se zdát, že se během ní snažil něco násilně odtrhnout od Švédska. Ale on nic neodtrhával, on to navracel. Soudě podle všeho je i naším údělem navracet

a upevňovat.“ Nebo výroky kremelského mluvčího Dmitrije Peskova: „V ideálním případě chceme Rusko v hranicích z dob Mikuláše II.“ Zdá se, že Putin-Versteheři trpí přesně tím, z čeho obviňují své odpůrce. Jsou uzavření v západní myšlenkové bublině a nedokážou si připustit, že jiní lidé mohou uvažovat jiným způsobem. Zoufale hledají pro ruskou invazi vysvětlení, které by jim samotným dávalo smysl. Odmítají vidět, že příčiny současného ruského řádění leží hlouběji v ruském sebevnímání a Ukrajina je už poněkolkáté v historii terčem klasického ruského imperialismu, který v průběhu staletí mění barvy a ideologie, ale jeho základním stavebním kamenem zůstává myšlenka, kterou už před lety tak pregnantně vyjádřil Václav Havel: „Rusko neví, kde začíná a kde končí.“

To, co Havel smutně konstatoval jako náš problém s Ruskem, považuje Putin za ruskou výsadu. Před několika lety to zopakoval, když v rámci jakési televizní soutěže v geografii předával ceny výhercům z řad dětí. Putin se ptá malého chlapce, kde končí hranice Ruska. Chlapec odpovídá, že Beringovým průlivem hranic s USA. Putin se usměje a chlapce opraví: „Hranice Ruska nikde nekončí.“ Dnes není důvod si myslet, že tehdy jen žertoval. Nakolik je známo, co Putin v posledních letech sledoval a četl, víme, že se intelektuálně stravoval především různými národně obrozeneckými autory, kteří už před desítkami či stovkami let vytyčili expanzi ruského světa jako cíl každého ruského panovníka. Ne zlepšování životních podmínek vlastních obyvatel, ne přátelské a obchodní vztahy se sousedy, ne „měkké“ působení kultury, ale Moskva jako pomyslný „čtvrtý Řím“ a mocensko-teritoriální expanze na veškerá „nechráněná“ území v širokém okolí.

Naivita Západu

Každý projev dobré vůle ze strany Ukrajiny Rusko postupně zneužilo. Pronájem základny v Sevastopolu, kde kotvila ruská Černomořská flotila, využilo k obsazení Krymu. Nestydí se Ukrajině hrozit jadernými zbraněmi, ačkoliv se dříve zaručilo, že právě výměnou za to, že se Ukrajina vzdá jaderného arzenálu, bude garantovat její hranice z roku 1991.

Západní otálení s členstvím Ukrajiny v NATO mohlo být jedním z mnoha dílků Putinova puzzle. Na jedné straně Atlantiku chaotické stažení USA z Afghánistánu v létě 2021, Bidenův výrok z února 2022, že v případě „menší ruské invaze“ USA do konfliktu nezasáhnou i celkový pocit z Bidena jakožto slabého a věkem unaveného prezidenta, o němž si třetina jeho národa myslí, že vyhrál neprávem. Na druhé straně Atlantiku nová německá vláda vedená tradičně proruskou SPD, celá EU pak zcela pohlcená bojem proti globálnímu oteplování a prosazením Green Dealu, včetně iracionální německé energetické politiky, která se hystericky rozhodla zavřít všechny jaderné elektrárny a početné nové a nestabilní obnovitelné zdroje v síti balancovat zvyšující se závislostí na levném ruském plynu. Putinovi tak Němci strkali hlavu přímo do oprátky.

Zdrženlivost a změkčilost Evropy (opět především na popud vlád z Berlína a Paříže) byla patrná už v reakci na předchozí ruské agresivní kroky. Reakce na válku s Gruzii v roce 2008 byla v podstatě nulová, reakcí na anexi Krymu a rozpoutání války v Donbasu na jaře 2014 byly jen slabé sankce, které Západu posloužily jako morální alibi, ale Kreml, který je ani nepocítil, se jim vysmíval. Neuplynuly ani tři měsíce od anexe Krymu a Angela Merkelová se v Moskvě

s Putinem smála z V.I.P. lóže při mistrovství světa ve fotbale. Nerušeně rostla roura Nord Streamu II a přední němečtí, rakouští, francouzští i holandské politici po ukončení funkčních období se železnou pravidelností zasedali v dozorčích radách ruských energetických společností. Stejně tak francouzský prezident Emmanuel Macron, realizující vlastní plány o strategické autonomii EU pod vedením Francie, neustále hovořil o zrušení neúčinných protiruských sankcí, o „mozkové smrti NATO“ a o svých směšlých vizích pro evropský prostor táhnoucí se „od Lisabonu po Vladivostok“. Putina z evropských salonnů nikdo nevyháněl, právě naopak. Několik států na východní hranici v čele s Polskem a Pobaltím bylo rutinně označováno za rusofoby a vykazováno do patřičných mezí (přece nemají v pořádku právní stát a uznávají jen dvě pohlaví!). Když polský ministr zahraničí svého času varoval před plynovodem Nord Stream I coby novým paktem Molotov-Ribbentrop, uklidňoval autora těchto řádků nejeden významný německý politik slovy: „Klid. Náš vztah s Ruskem je normálním vztahem dodavatele a odběratele. Obě země se potřebují navzájem. Je to jako pupeční šňůra. Nikomu tady nic nehrozí.“ V politické hantýrce tomu Němci říkali „Wandel durch Handel“. Obchod nastolí změnu. Jen se jaksí zapomnělo na onu starou Leninovu maximu o tom, jak jim západní kapitalisté sami prodají provaz, na kterém je pak pověsí...

Podceňovaná země na okraji

A tak Putin provedl jednoduchý kalkul a usoudil, že právě tato konstelace je ideální pro realizaci starých imperiálních snů. Dnes už víme,

že se přepočítal. Po bitvě je však každý generál a měli bychom si přiznat, že jsme Ukrajinu podcenili všichni. Nejen Putin se v Ukrajincích mýlil. I my jsme na Ukrajince pohlíželi přezíravě, aniž bychom s mateřským mlékem pili ruskou roztahovačnou a velikášství. K nadřazenému postoji ostatně vybízí už samotná etymologie: Ukrajina – země na okraji. A ti, co jsou na okraji, jsou často předmětem přehlížení ze strany jedněch a drancování a násilí ze strany druhých. Jen ve dvacátém století bylo na Ukrajině v důsledku čistek, hladomoru a holocaustu zabito skoro čtrnáct milionů lidí, ale trvalo to skoro šedesát let, než to americký historik Timothy Snyder celkem zevrubně spočítal a světu hlasitě připomenul. Na Ukrajině se vyřádili carští imperialisté, sovětské bolševici i němečtí nacisté. A oligarchická vrstva vzniklá v prvních dekádách samostatnosti se k vlastní zemi nezřídky chovala podobně.

Historie plná kolonialismu a násilí stvořila národ principiálně nedůvěřivý vůči vládě. Ukrajinci nejsou „poslušní“, což prokázali v letech 2004 i 2014, kdy se v revolucích důstojnosti dvakrát po sobě vzdmulo národní povědomí a touha po očistě. Když na to přijde, dokážou se semknout a velmi energicky vyměnit kleptokratické vlády. Není jim cizí vyjít do ulic. Prezidenti vládnou obvykle jedno volební období a jejich popularita už po pár měsících osciluje kdesi u dna. Nepoddajná nátura Ukrajinců je pravým opakem ruské mentality, historicky utvářené vědomím, že pro největší zemi na světě obývanou téměř dvěma sty etniky, nad nimiž bdí v každé době rozsáhlý represivní aparát, protest jednotlivce nebo skupiny nic neznamená, ba je krutě rozdrčen. Vedlejším efektem této ukrajinské nedůvěry je nízká úroveň státní byrokracie, vysoká míra

korupce a další nešvary, které vedly nejen k domácímu drancování bohatství, ale i k masovému vystěhovalectví, z něž zejména Česká republika vydatně profitovala. Pracovití Ukrajinci ochotní dělat za nízké mzdy a s nízkou mírou důstojnosti se podíleli na hospodářském růstu a bohatnutí naší země, to je zkrátka fakt. I to determinovalo náš názor na Ukrajinu a naše spíše pesimistická očekávání.

Na této nedůvěře k vládě založili Rusové celý svůj základní předpoklad, který se ukázal jako chybný. Věřili, že se ukrajinská podpora vládě v Kyjevě po invazi zhroutlá a oni budou hasit výhradně neorganizovaná ohniska odporu. Tato úvaha pak vedla k aranžmá, v němž by ruská armáda pravděpodobně nedokázala nad bojovnými Ukrajinci zvítězit, ani kdyby byla v perfektním stavu a vše se jí povedlo. Stačí prostě počty: Putin na Ukrajinu vyslal okolo 150 tisíc mužů, z nichž část tvořily pořádkové složky na „pacifikaci“ demonstrací. Hitler vyslal svého času dva miliony. Spojenci poslali během první války v Zálivu 900 tisíc vojáků do Iráku. Sověti na Československo vyrazili s půl milionem vojáků. Ukrajina je pětikrát lidnatější a Rusové na ni vtrhli s dvaapůlkrát menší armádou. Tak moc byli v Kremlu přesvědčení, že Ukrajina se složí jako domino.

Jenže ukrajinská nedůvěra ke státní moci má i svou odvrácenou stránku. Lidé se naučili spoléhat jeden na druhého, na svou odolnost a mazanost. V okamžiku útoku se prostě semknuli. I kolem Zelenského, jehož podpora se před válkou pohybovala okolo 30 procent. Na ukrajinské poměry to bylo docela dost. Zelenského ideologická vágnost, kterou mu jeho oponenti často vytýkali během kampaně, se ve válce ukázala jako výhoda. Dokázali se za ním sjednotit různé názorové

proudy, od ukrajinských nacionalistů až po lidi, kteří donedávna sympatizovali s Ruskem. Když jeden z předních separatistů Oleg Carjov vyzval svého někdejšího kolegu z proruské Strany regionů Oleksandra Vilcula, toho času starostu Krivého Rogu, aby město předal ruským jednotkám, dostalo se mu od Vilcula odpovědi: „Jdi do prdele, zrádce, i spolu se svými pány!“

Sám jsem to kdysi s Ukrajinou téměř vzdal. Po krátkém vzepětí při Oranžové revoluci v roce 2004, kdy jsem do Kyjeva často přijížděl podělit se o naše transformační zkušenosti, se země opět začala vracet ke starým pořádkům. Vůdci protestů se rychle rozhádali a panovala mezi nimi taková míra nedůvěry, že když na Ukrajinu v roce 2009 dorazil tehdejší český premiér Mirek Topolánek v roli předsedy EU řešit plynovou krizi, na letišti jej čekali jak prezident Viktor Juščenko, tak premiérka Julija Tymošenková. Ani jeden z nich totiž nesnesl myšlenku, že by ten druhý strávil s hostem v autě celou cestu z letiště. Většina Západu pak vnímala Ukrajinu jako věčný problém. Mluvílo se o „Ukraine fatigue“, únavě z Ukrajiny. Na summitu NATO v Bukurešti 2008 dali Němci i Francouzi jasně najevo, že o Ukrajinu (a Gruzii) v NATO nestojí. Rusko si tuto stopku nevyložilo jako vstřícný krok, ale jako pozvánku k útoku na Gruzii. O čtrnáct let později prezident Biden na jedné straně varoval před chystaným ruským vpádem na Ukrajinu, ale zároveň řekl, že se USA do konfliktu nezapojí. Dnes z úst ruských představitelů slyšíme dotčené hlasy, že NATO podporuje Ukrajinu zbraněmi. Že tím prodlužuje válku. Že nebýt tohoto ostnu, ruský medvěd Ukrajinu dávno polkl. Je to absurdní. Ale znovu je příliš jednoduché se ruské úvaze vysmívat. Vytrvalost a houževnatost Ukrajinců podcenili i jiní.

Od chvíle, kdy ruská vojska překročila hranice Ukrajiny, přicházeli experti s kategorickými výroky ohledně budoucnosti války. Jen velmi málo z těchto předpovědí se vyplnilo. Kdo by si myslel tenkrát, když jsme se každé ráno budili s otázkou, zda už padl Kyjev, že o pár měsíců později budou Rusové prchat z Charkova a Chersonu? Že se bude zcela vážně hovořit o možnosti osvobození Krymu? Není žádným tajemstvím, že zejména Německo zpočátku odmítalo jakoukoliv podporu Ukrajině, protože „nemá šanci a do pár desítek hodin bude po všem“. Není žádným tajemstvím, že západní lídři nabízeli Volodymyru Zelenskému bezpečný exil, zatímco on požadoval tanky, aby mohl svou zemi bránit.

Až po několika dnech ukrajinského hrdinství vyrazili se svými apely do Berlína polský premiér Mateusz Morawiecki a litevský prezident Gitanas Nausėda. Pak následovala klíčová a odvážná cesta premiérů Česka, Polska a Slovinska – Petra Fialy, Mateusze Morawieckého a Janeze Janši – vlakem přímo do Rusy bombardovaného Kyjeva jako výraz nejen symbolické, ale i praktické podpory Ukrajině v její „nejtěžší hodině“. Země střední a východní Evropy, jejichž lídři na vlastní kůži poznali, co znamená ruská rozpínavost, začali jako první dodávat zbraně, munici a další podporu. Pak se přidali Britové, Američané, a nakonec i Němci a Francouzi. S odchodem Británie z EU se dlouho zdálo, že německo-francouzská osa v EU postrádá potřebné vyvážení. Nyní, tváří v tvář skutečné a existenciální hrozbě pro celou Evropu, ukázaly státy ve středovýchodní Evropě, že mohou hrát velmi důležitou roli při formování celoevropských postojů.

Konec jednoho snu

Slova prezidenta Zelenského, že „nepotřebuje vlak do exilu, ale tanky“, rezonovala i v české společnosti. Až dojemně státotvorný moment pro nás, když naši lídři v minulosti – ať už to byl Edvard Beneš nebo Alexander Dubček – podobné nabídky vždy přijali a možnost bránit naši svobodu a nezávislost se zbraní v ruce vzdali. Zelenskij to nevzdal, a překvapil tak nejen Rusy, kteří jej vnímali jako šaška z vlastních televizních estrád, ale i uhlašené představitele Západu, pro něž byly v posledních letech slova jako „hranice“ nebo „národní svébytnost“ starou veteší, která do našeho moderního, globalismem prodchnutého 21. století nepatří.

Ruská válka tento svět změnila. Probudila ze snů i Německo. Kancléř Olaf Scholz nyní publikoval v časopise *Foreign Affairs* velmi zajímavý a střízlivý esej, ve kterém mluví o *Zeitenwende*. O zlomovém okamžiku dějin. Jedna éra – charakteristická mírovou spoluprací v globálně propojeném světě – končí. Nová éra právě začíná. V novém, multipolárním světě budou velmoci víc sledovat své zájmy a soutěžit o moc a vliv mezi sebou. Udržení evropské integrace a transatlantické vazby je proto navýsost důležité.

Ukrajina pak na pozadí válečného pekla složila svou zkoušku z dospělosti. Vnější útok ji spojil v jeden politický národ. Rusko svou agresí potvrdilo, že dějiny rozhodně nekončí, jak si mnozí

idealisté po konci studené války mysleli. Západ alespoň trochu procitl, naše východní křídlo jako celek posílilo a i my jsme dostali příležitost stát se lepší zemí. Jsem upřímně hrdý, že jsme zvládli mohutný proud uprchlíků takřka biblických rozměrů, především matek s dětmi, a postavili se do čela zemí, které Ukrajině pomáhají její boj o přežití vybojovat zbraněmi. Samaritánství a sentimentalismus stranou. Rusko pak opět prokázalo, že naším národním zájmem je být co nejdál od jeho hranic. Jedině uhájení ukrajinské samostatnosti a jednota Západu nám zajistí ve střednědobém horizontu bezpečí a Rusku snad možnost sebereflexe, kterou mu velice přejeme, ale po tom všem na ni rozhodně nemůžeme spoléhat. Dost bylo planých nadějí, že budeme mít Rusko, po jakém ve snu toužíme. Rusko tu ovšem zůstává, nikam se nevytratí, a proto musíme vycházet z toho, jaké skutečně je. Bez iluzí a nezodpovědného podceňování. ■

/ Text pro knihu: K. Hloušková, F. Mikš (eds.), *Prokletí impéria a ruská lež. Rusko a Ukrajina v kontextu a Kontextech*, Books & Pipes, 2023. /

Alexandr Vondra (1961),
poslanec Evropského parlamentu, místopředseda ODS.

Temné linie ruských dějin

Françoise Thomová

Françoise Thomová: *La Marche à rebours*. PUPS 2021, 700 stran

Francouzský institut v Paříži uděluje cenu Prix Guizot – Institut de France významným dílům z oboru historie či studiím týkajícím se současného světa a společnosti nebo aktuálním politickým analýzám. V roce 2022 ji obdržela Françoise Thomová (1951) za svou poslední knihu *Pochod pozpátku (La Marche à rebours)* zahrnující texty, v nichž se známá francouzská historička a sovětoložka zabývala společenským a politickým vývojem v SSSR a v Rusku posledních zhruba třiceti let. V řeči, kterou Françoise Thomová pronesla při slavnostním přebírání ceny, popsala svoji osobní zkušenost s životem v brežněvovském Sovětském svazu a potřebu odhalit podstatu i slabiny totalitárního sovětského státu. Její hlas patří k těm, které již léta varují před podceňováním hrozby z Ruska, kde moc zůstala autokratická a metody výkonu moci bolševické.

Ke studiu historie jsem se dostala v jistém smyslu náhodou. Původně měla být mým hlavním povoláním klasická starověká literatura a především řecká literatura a filosofie. Zároveň se studiem klasické literatury jsem se věnovala studiu ruštiny. Můj zájem o Rusko neměl v sobě nic ideologického. Blízký vztah ke starověkým

spisovatelům a myslitelům mne ochránil před sklouznutím k marxismu, jehož obětí se stala moje generace. Mne uchvátila ruská kultura. A tak se stalo, že jsem získala stipendium v Moskvě, kde jsem nakonec strávila čtyři roky, od roku 1973 do roku 1978. Ty čtyři roky znamenaly převrat v mém životě. Člověku ze Západu

činí velké potíže, má-li se zorientovat v realitě totalitárního světa. Mnozí vyléčení komunisté (například Arthur Koestler) ve svých autobiografiích líčí, jaký zmatek vnesla realita komunistického systému do jejich vědomí a nakolik bylo jejich vnímání po určitou dobu ve vztahu k prožívané zkušenosti posunuté. Takový byl i můj případ.

K historii mne přivedlo právě tajemství komunismu. Jak komunistický režim dokázal učinit z každodenního života svých poddaných nekončnou řadu strastí a zkoušek? Jak je dokázal přinutit žít ve strachu a ve lži a připravit je o jejich intimitu a autonomii, o tisíce malých radostí existence? Jak se vůbec dostal k moci a proč trval tak dlouho? Chtěla jsem komunismus pochopit, poznat příčinu vlivu, jaký měl tento zhoubný systém na společnost. Tehdy už byl cítit úpadek brežněvovského Sovětského svazu. Ale tato po zuby ozbrojená země byla stále nebezpečná: podobně jako moji ruští přátelé jsem si uvědomovala, že komunismus ohrožuje celý svět.

Na konci pobytu v SSSR se mi podařilo intuitivně nahlédnout podstatu komunistického totalitarismu. Mé chápání komunismu mělo blízko k pojetí disidentů, které jsem navštěvovala, k Solženicynovi, jehož *Souostroví Gulag* jsem četla jako u vytržení. Byl v něm soucit s mrtvými žádající spravedlnost. Bylo v něm hluboké, přímo útrobní odmítnutí tohoto režimu a vůle zabránit dalšímu šíření jeho ideologie ve světě a v myšlení lidí. Uvědomovala jsem si však, že sama intenzita odporu, který ve mně komunismus vyvolával, může být na překážku úplnému porozumění tomuto fenoménu. Diskutovala jsem o něm s mými ruskými přáteli. Byla jsem přesvědčena, že proti komunismu je třeba bojovat rozumem, že samotná odvaha nestačí.

Krok k historii

Po návratu do Francie jsem se vrhla na veškerou dostupnou literaturu o komunismu. Objevila jsem tak knihu Alaina Besançonova *Myšlenkové kořeny leninismu*. Toto dílo pro mne znamenalo zjevení a zároveň jsem je vnímala jako úlevu. Měla jsem pocit, že Alainu Besançonovi se podařilo to, co jsem se snažila formulovat od let prožitých v Moskvě, ale neměla jsem potřebné myšlenkové nástroje, abych dokázala promyšlet komunismus zároveň v historické i filosofické perspektivě. Stále víc jsem se zabývala dějinami komunismu a dějinami SSSR. V té době probíhal mezi historiky komunismu v USA a ve Francii vášnivý spor „totalitaristů“, kteří kladli hlavní důraz na ideologii a na diktaturu, teror a nastolení totální kontroly nad společností, s „revizionisty“, podle nichž bylo třeba se zabývat sovětskou společností, mnohem pluralističtější a konsenzuálnější, než by se zdálo na první pohled, a nesoustřeďovat se pouze na režim. Z této debaty také vyplynuly závěry týkající se výkladu studené války: podle „totalitaristů“ vyplývala z expanzionistické povahy SSSR a z marxisticko-leninistické ideologie, podle „revizionistů“ Stalin prováděl zásadně defenzivní politiku a bylo možné ji přičíst agresivní politice Spojených států, na kterou Stalin dokázal reagovat pouze případ od případu. Bez váhání jsem posílila řady „totalitaristů“: jejich výklad měl blízko k pojetí sovětských disidentů, kteří mi, pokud jde o realitu komunismu, otevřeli oči.

Sřet mezi „totalitaristy“ a „revizionisty“ mne přivedl k prvním historickým problémům, jejichž rozvětvenost a provázanost mne pohltila na celé roky. Při svém pobytu v SSSR za Brežněvovy éry jsem si často kladla otázku, existují-li nějaké faktory, které by umožňovaly vývoj sovětského

režimu, ale žádné jsem neviděla. Společnost byla příliš atomizovaná na to, aby se mohla stát silou ovlivňující politiku strany. Systém se zdál být odsouzený k pozvolnému zahnívání. Nedokázala jsem si představit, že by jeho konec mohla způsobit nějaká síla uvnitř. Po nástupu Gorbačova a po otevření sovětských archivů jsem si uvědomila, že jsem podcenila jeden důležitý faktor – ochladnutí komunistických elit vůči režimu, z něhož přitom měly největší prospěch. Neuvědomila jsem si, že mnoho komunistů toužilo stát se vlastníky a bez překážek s definitivní platností disponovat státními zdroji, ke kterým měly přístup. Svazovala je všechna možná omezení, jež strana ukládala svým členům, nejvyšší funkcionáře nevyjímaje. Chtěli cestovat, kupovat dači a apartmány, vlastnit vily na Azurovém pobřeží – zkrátka řečeno, předvádět světu své bohatství. Když jsem uvažovala o současné situaci, začala jsem se vracet k výchozímu stavu. Nomenklaturní privatizace započatá za Gorbačova a pokračující za Jelcina odhalila rozbujelou korupci stranického aparátu z doby Brežněva. Existovaly faktory destabilizace režimu, které jsem si neuvědomila v celém jejich rozsahu. Brzy jsem se při svých úvahách dostala až ke Stalinovi a v Berijovi jsem odhalila výrazný příklad onoho ochladnutí, které na jaře 1953 vyústilo v odvážný pokus svrhnout režim.

Boj o následnictví

Když jsem si jednou položila otázku, jak mohl komunistický režim trvat tak dlouho, musela jsem se nakonec ptát, proč padl. A dospěla jsem k závěru, že k jeho likvidaci vedly tytéž mechanismy totalitárního systému. V komunistickém režimu

došlo k získání reálné moci vždy po převzetí funkce prvního (generálního) tajemníka – pouze Andropov získal reálnou moc ještě před dosažením moci nominální. V jistém smyslu se mohla celá perestrojka omezit na Gorbačovovu vůli změnit nominální moc, již získal v březnu 1985, na moc reálnou, jak to před ním učinili Stalin, Chruščov a Brežněv. Byl to především boj proti potenciálnímu soupeři Jegoru Ligačovovi, který Gorbačova přivedl k rozhodnutí zrušit sekretariát ÚV KSSS, Ligačovovu doménu, což byl osudový úder, z jakého se strana nevzpamatovala. Posléze se dostala do popředí rivalita s Jelcinem, Gorbačov se stáhl mezi partajní „pravověrné“ a pokoušel se zbrzdit reformy. George Kennan si už v roce 1946 všiml, že jednou z Achillových pat sovětského režimu je nepřítomnost mechanismu následnictví. Strana představovala jedinou strukturu komunistického světa a každá krize spojená s následnictvím se projevovala hlubokými otřesy ve státě, v impériu a v mezinárodním komunistickém hnutí. Rivalita mezi Trockým a Stalinem destabilizovala Kominternu. Konflikt mezi Berijou, Malenkovem a Chruščovem vyvolal v roce 1953 povstání v Berlíně, později maďarskou revoluci v roce 1956. S každým následnictvím se blížíme přímo k samotnému jádru systému. V roce 1991 bylo při střetu Gorbačova s Jelcinem toto jádro zasaženo. Aby Jelcin mohl odklidit Gorbačova, byl nucen zrušit post prezidenta SSSR, ale mnohem jednodušší bylo zrušit celý Sovětský svaz. Jakmile byl jednou opuštěn mechanismus čistě silového vztahu zabraňujícího státu-straně vytvářet instituce, nemohlo to vést k ničemu jinému než k likvidaci státu – ale ne tím způsobem, jak si ji představovali Marx a Lenin. Jediným komunistickým režimem přeživším v nezměněné podobě do dnešní doby je

Severní Korea, kde byla otázka následnictví vyřešena ne bolševickým, ale tradičním způsobem – vytvořením dynastie.

Pesimistické vyhlídky

Pobyt v SSSR mne učinil vnímavější vůči křehlosti civilizace. Jde o pocit, který moje generace spjatá s rokem 1968 výrazně postrádá. Po rozpadu komunismu se ve svých úvahách soustřeďuji na otázku, zda se může obnovit tkáň civilizace ničené po generace až do základů. Bezprostředně by se dalo odpovědět, že základy civilizované existence mohou být importované zvenčí, že se dají kopírovat, jak tomu v případě Ruska často bylo. Je ale evropská civilizace ještě stále dostatečně silná, aby mohla šířit svůj vliv v prostoru zdevastovaném komunismem? Máme co nabídnout kromě multikulturalismu, komunikačních technologií a věšteg o „open society“? Neurychluje „gangsterizace“ postkomunistické politické třídy podobný proces jako na Západě? Nejsme koneckonců svědky konvergence dvojího úpadku, dvojího barbarství – v exkomunistické Evropě i v Evropě pečovatelského státu?

Často mi bylo vyčítáno, že zůstávám uzavřená ve světě studené války a že nedůvěřuji změnám probíhajícím v Rusku. Pravda je taková, že jsem nezapomněla na zemi zpustošenou sedmi desetiletími komunismu, sedmi desetiletími negativní selekce, ponižování a systematického otupování lidské přirozenosti. Můj pesimismus v letech Jelcinovy vlády narůstal a nejinak tomu bylo v době Putinova nástupu. Proč? Jednoduše proto, že jsem Rusko sledovala jako historička a neunikala mi kontinuita viditelná pouhým okem. Viděla jsem, že jedinými organizovanými

strukturami, kterým se podařilo udržet a přežít v neklidných letech, byly KGB a mafie. Instrukce v Rusku představovaly potěmkinovské dekorum. Volby byly zmanipulované. Parlament sloužil pouze k zajišťování imunity kriminálním představitelům moci. Strany představovaly segmenty staré komunistické byrokracie; dělení moci (zákonodárné, výkonné a soudní) zde nikdy neexistovalo: leninistická logika („kdo dřív zlikviduje toho druhého“) inspirovala střet Borise Jelcina s Nejvyšším sovětem v roce 1993, vyústivší rozpuštěním parlamentu pod výstřely z děl. Moc zůstala autokratická, soustředěná v úzkém neformálním kruhu osob kolem prezidenta. Metody výkonu moci zůstaly bolševické. A s postupujícím časem se minulost stále víc a víc stávala přítomností.

Moc, která se neopírá o instituce, si je vždy vědoma své nejistoty, zrušitelnosti, ať je policejní aparát, jímž se obklopuje, jakkoli silný. Stává se paranoickou. Ruští vládnoucí představitelé nepřestávají uvažovat v pojmech jako „sféra vlivu“ a ovládnutí. Pojem mocenské rovnováhy pro ně existuje výlučně ve vnějších vztazích, uvnitř žádné oddělení moci neexistuje. Léta Putinovy vlády názorně ukazují sílu vlivu, jakou má na Rusy stalinistické vidění světa. „Nepřátelské okolí“, opozičníci představující pátou kolonu zaprodanou cizině, západní představitelé plánující rozpad a vyplenění Ruska, despotický režim, který jako jediný může chránit ruský stát – žádná z těchto představ nechybí v krevním oběhu děsivé putinovské propagandy. Snažila jsem se vysvětlit příčiny tohoto setrvávajícího vlivu. Zároveň jsem chtěla ukázat zvláštní vazbu mezi zahraniční a vnitřní politikou v SSSR a v postkomunistickém Rusku, odhalit důvody posilování osobní moci, jež stále výrazně převažuje nad všemi ostatními

ohledy. Praxe a vývoj ruské zahraniční politiky je proto třeba pokaždé nahlížet v úzké souvislosti s bojem o moc ve vnitřním kremelském okruhu. Tento podivný propletenec vnitřní politiky s politikou zahraniční trvá dodnes.

Západní činitelé nerozumějí hlubinným zdrojům ruské politiky, a proto význam svého působení na Rusko přeceňují. A protože zapomínají, že vládcové Kremlu uvažují pouze v pojmech úzce spjatých se silou, nedokážou pochopit, že ústupky Rusku jsou v Moskvě vnímány jako projev slabosti a povzbuzení k předkládání nových požadavků formulovaných ve stále výhrůžnějším tónu. Vývoj ruské zahraniční politiky není ovlivněn omyly představitelů Západu, údajným „ponižováním“ Ruska po studené válce. Kreml cítí potřebu vnějšího nepřítele a ohání se propagandou vyvolávající hysterický nacionalismus. Poukaz na vnějšího nepřítele má odůvodnit podrobování společnosti, přimět lid k souhlasu s drancováním země ve prospěch hrstky privilegovaných a přinutit Rusko k vydržování obrovské armády parazitujících *siloviků*.

Při zpětném vývoji Ruska se narýsovaly silové linie, které v současnosti navazují na vzdálenější minulost před sovětským obdobím. Srovnáme-li fungování moci v dnešním Rusku s tím, jak fungovala v Sovětském svazu nebo dokonce v carském Rusku, vyvstávají před námi různé souvislosti, které nám pomáhají lépe pochopit jak sovětský režim, tak dnešní Rusko, včetně dramatického období, jehož jsme dnes svědky. Zřetelně se před námi rýsují základní charakteristické znaky nejnovějších – a nejen nejnovějších – ruských dějin: Nepotlačitelný sklon k autokratické formě vládnutí, která se vždy vynoří po období

zmatků. Úzké sepětí despotismu s imperiální expanzí, válečným neúspěchem a reformami a destabilizace státu při každém následnictví. Napětí mezi logikou predátorství, vůlí k autarkii a sněním o moci, věčný konflikt mezi ekonomickou racionalitou, doléhajícím nedostatkem a militarizací země.

Ruský filosof Pjotr Čaadajev napsal v roce 1830:

Žili jsme a žijeme pouze proto, abychom posloužili budoucím pokolením jako velická lekce, které budou schopni porozumět.

Zvraty ruských dějin ve 20. a 21. století nám připomínají, že režimy založené na lži, pýše a aroganci, na kultu síly a zotročování obyvatel, na opovrhování právem a obecnou morálkou skončily i přes své počáteční úspěchy vnitřním rozkladem. Machiavelli říká, že zločinná knížata mohou zůstat nepotrestána, nebo se dokonce stát miláčky štěstěny. Ale režimy ovládané nihilistickou zaujatostí, které se nechávají unést pýchou (*hybris*) a oddávají se čiré radosti z působení škod, dostihne dříve či později odplata (*nemesis*). ■

/ *Commentaire* 180, zima 2022–2023, s. 911–914.

Z francouzštiny přeložil Josef Mlejnek. Redakčně kráceno. /

Françoise Thomová (1951), francouzská historička a sovětoložka. Česky vyšla v roce 2021 její kniha *Jak chápat putinismus*.

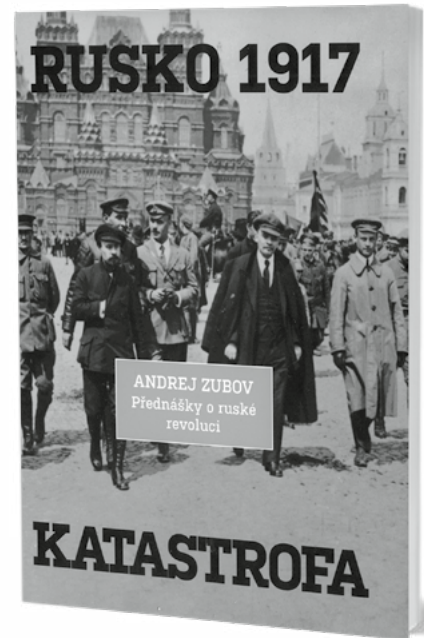
Revoluce v roce 1917 jako katastrofa století

Poznámky k pojetí
Andreje Zubova

Jiří Hanuš

Vzhledem k tomu, že jsem se v posledním půlroce detailněji zabýval životním příběhem Andreje B. Zubova, ruského politologa, historika a religionisty, snažím se pochopit jeho způsob myšlení, který na první pohled působí překvapivě. Na jedné straně před sebou vidím ruského vlastence, který svou lásku k Rusku neskrývá, na druhé straně až radikálního liberála západního stříhu. Na jedné straně tvrdého kritika všeho, co se v jeho rodné zemi odehrálo v posledních stech letech a co ji hluboce proměnilo, na druhé straně nezdolného optimistu, který věří, že vše se v dobré obrátí, Putin padne a Rusko se dostane na cestu svobody a (de facto západní) demokracie, tj. na cestu ochrany majetku, svobodného podnikání a právního státu. Na jedné straně historika se znalostí historických analogií, které mohou působit depresivně, na druhé straně politika, který přesvědčuje Západ, že Rusko má před sebou další šanci. Abych si v tom udělal jasno, rozhodl jsem se důkladněji propátrat jeho

Andrej Zubov:
*Rusko 1917. Katastrofa:
Přednášky o ruské
revoluci.* Argo 2021,
232 stran

texty. Začal jsem tím, že jsem si přečetl soubor přednášek o bolševické revoluci (*Rusko 1917. Katastrofa*, Argo 2021). V následujících řádcích nepůjde tolik o recenzi jako spíše o zamyšlení nad tím, co by mně a případně dalším pomohlo pochopit člověka, který se stal ve vlastní zemi nežádoucí osobou a který pro svou zemi pracuje i v cizině.

První přednášku ve své knize věnoval Andrej Zubov roku 1916, tedy roku předrevolučnímu, nicméně válečnému. Popisuje problémy ruské armády, její vítězství i prohry. V roce 1916 Rusové na straně Dohody vítězili na kavkazské frontě i jinde – dohodoví spojenci nabyli v tomto roce i díky Rusům přesvědčení, že v následujícím roce válka skončí jejich vítězstvím. Začalo už také „porcování medvěda“, čímž autor nemyslí Rusko, ale spíše země, které měly po válce velké východní říši připadnout. Ze strategických důvodů Rusko usilovalo o Polsko na západě, ale také například o Konstantinopol a západní břeh

Bosporu s Dardanelami – to prozrazuje apetit, který rostl s úspěchy ve válce. Rusko na tom také nebylo špatně ekonomicky, zejména díky soukromému kapitálu a podnikání ve vojenské výrobě. Pro mnohé překvapivé je Zubovovo hodnocení situace na venkově, která podle něj byla velice slušná – stát například vynakládal nemalé peníze za každého mobilizovaného vojáka, navíc rolníci prakticky nemuseli kupovat žádné potraviny. O mnoho hůř na tom byli městští dělníci, kterým se zvedaly ceny potravin – ve srovnání například s Německem na tom však ruští lidé ve městech byli lépe. Vzhledem k vojsku patří k zajímavým postřehům, že ruští vojáci byli většinou nevzdělaní a po prvotním vlasteneckém vzmachu na začátku bitev nevěděli, zač bojují. Co se týče politické situace, až na některé frakce sociálních demokratů vlastně všichni politici válku podporovali. Duma byla ovšem v opozici vůči carovi i carské rodině, podporované podivným, zhýralým mnichem Rasputinem. Car byl už od roku 1915 ze svého rozhodnutí vrchním velitelem armády, což podle Zubova nebylo nejšťastnější rozhodnutí. Důležité v této době ale bylo to, s čím začal v zahraničí agitovat Lenin – s plánem na přeměnu imperialistické války na válku občanskou. Jako hlavní problém ruské politiky vidí autor v tomto období neexistující spolupráci zkušené byrokracie s administrativním aparátem s nezkušenou, ale populární liberálně-konzervativní inteligencí. Situaci příliš nezměnil premiér Nikolaj D. Golicyn, který byl „šlechtný, ale nepřilíš administrativně schopný“.

Přes velké problémy, související především s válkou, je celkové hodnocení víceméně pozitivní – fungovala дума, vedle několika špatných ministrů byli i dobří, existoval soukromý kapitál i tradice cti. Ekonomika díky kapitánům ruského

průmyslu dobře šlapala. Mraky šlo tušit na obzoru – politické chyby, bída ve městech, začínající protiválečná agitace, carova preference soukromých záležitostí, prohlubující se nespokojenost s carstvím a nedokonalým parlamentním systémem, pouze formálně přijímané pravoslaví.

I ve druhé přednášce se A. Zubov zamýšlí nad předvečerem katastrofy, přičemž se vyrovnává se třemi krajnostmi: podle první bylo Rusko tak prohnilé, že muselo skončit v bolševické revoluci. Tuto determinovanost Zubov jednoznačně odmítá, je mu však cizí i výklad, podle něhož byl *ancien régime* v Rusku vzkvétající a směřující k vítězství a pokroku. Tomuto přístupu autor vytýká zejména přesvědčení o přítomnosti „zlých sil“, usilujících o zkázu vzkvétajícího Ruska: bolševiků, zednářů a židů. Podle voluntaristického výkladu byla země ohrožena zejména chybnými rozhodnutími zevnitř (panovník udělal chybu, že abdikoval atd.). Všechny tyto výklady mají značné slabiny a nelze je přijmout v jejich reduktivní podobě. Na druhé straně Zubov patří jednoznačně k těm, kteří mají tendenci staré Rusko mírně ospravedlňovat – šlo o parlamentní, demokratický stát, existoval politický pluralismus, fungovala zemská samospráva a dokonce nezávislé, kvalitní soudnictví (to Zubov zvláště oceňuje!). Nezapomínejme, že pojetí Zubova podporuje také fakt, že Rusko bylo spojencem nejdemokratičtějších zemí tehdejšího světa, Velké Británie a Francie. V Rusku se také usazovalo mnoho lidí z Evropy, finance byly stabilizované (zlatý rubl), rozvíjelo se družstevnictví. Země byla jistě také plná problémů, to netřeba zastírat. Z nastíněného obrazu ale plyne například to, co zjistil i François Furet o revoluci francouzské – představa, že se ruský (francouzský) lid vrhl do revoluce z čirého zoufalství, kvůli chudobě, hladu a nevzdělanosti,

je falešná idea. Revoluce nastala, když se život v Rusku zlepšoval, nikoliv naopak. Vrstvy ve společnosti však nebyly „kulturně adaptované“, křesťanství bylo málo aktivní, existovala nenávisť rolníků ke šlechtě, šířil se živelný socialismus, dělnictvo ve městech často strádalo, existoval rozpor mezi starší a mladší generací.

Rusko zmizelo v roce 1917 a dosud žijeme v jakémsi státě vytvořeném bolševiky, píše Zubov v roce 2017. To je jedna ze stěžejních aktualizací, která překvapuje ty, kteří kolaps SSSR v roce 1991 považují za zhroucení bolševických idejí. A autor ve své knize dále rozebírá jednotlivé události osudového roku, přičemž dává přednost jednak výkladu politickému, jednak společenskému. Například situaci těsně před rokem 1917 charakterizuje jako plnou očekávání skvělé budoucnosti, která byla utopicky sdílena napříč politickým i společenským spektrem. V partiích věnovaných únorové revoluci čtenáře překvapí, jak snadno a rychle se zhroutil starý, carský režim: patrně za to mohla souhra více příčin, včetně odporu k monarchovi. Spouštědlem změn byl požadavek na novou vládu s podporou dumy, jakousi vládu „důvěry“ – nemocný, podezřívavý a vyčerpaný panovník to odmítl, i když ve vládě byli někteří opravdu slabí lidé. Do toho přišly stávkové v Petrohradě, které byly falešně zdůvodňovány hladem dělníků. Panovník, dlící v hlavním stanu, situaci v hlavním městě podcenil, vydal sice rozkaz zastavit nepokoje, ale neoslovil relevantní vojenské velitele. A v Petrohradě se začali ke stávkujícím připojovat vojáci. Dvacátý šestý únor byl rozhodující den, revoluce začala. Šlo to rychle, zejména aktivitami vojáků a dělníků – a přichází první silná revoluční rána: nařízení o demokratizaci armády, čímž se v armádě de facto zavádí moc sovětů. To přispělo k rozkladu vojsk, a to během

několika týdnů, či spíše dnů. Car ještě stihl jmenovat prozatímní vládu v čele s knížetem Lvovem, ale pak abdikoval – nikoli podle ústavy, neboť svým zástupcem nejmenoval svého syna, ale bratra. Jaká byla nálada u nejvyššího velení, o tom svědčí fakt, že proti abdikaci byli jen dva generálové. Panovník působil podle Zubova jako „nepanovník“, bez vůle. Ruský stát se rozpadl rychle, jako by se celá stavba „rozpadla v prach“ (zde se autor odvolává na Richarda Pipesa, který patří k jeho favoritům mezi západními vykladači revoluce). Byl navíc založen zvláštní typ vlády (dvouvládní), celá země směřovala doleva, v Petrohradě vlály rudé prapory. Prozatímní vláda byla slaboučká.

Problémy prozatímní vlády se ukázaly už v březnu, potažmo v dubnu, kdy se do vlasti vrací Lenin, mistr v radikálních revolučních mocenských hrách. Přitom je jisté, že hrál silovou hru nejen s prozatímní vládou, ale také se sovětem dělnických a vojenských zástupců, s levými esery, v podstatě však se všemi. Tím si je Zubov naprosto jist. Pokračoval rozklad státu, zejména aktivitami sovětu, který předkládal ultimáta vládě: z nich byla pro stát smrtelná opatření amnestie, rozpuštění policie a právo na agitaci ve vojsku. Zubov se obšírněji věnuje novému ministru, posléze premiérovi, reprezentantovi vlády Alexandru Kerenskému, skvělému řečníkovi, ale také kariéristovi, rovněž – jako Lenin – posedlému mocí (skoro by se zdálo, že Rusko v sedmáctém roce generovalo buď supermocenské typy nebo superrozkolísané slabochy!). Anarchie se prohlubovala, především díky bolševické agitaci (sliby vojákům a dělníkům, tomu „mystickému“ proletariátu), dotované německými penězi. Zubov vyvrací tezi, že by Lenin byl pouhý německý agent podle starého „špiónského mustru“.

Ač štědře finančně podporován, sloužil jen sám sobě a uchopení moci. Červencový bolševický pokus o převrat přesto ještě není úspěšný – na jeho neúspěchu měly podíl vojenské oddíly věrné vládě, otištěné informace o Leninově „německé“ zradě a akčnost ministra války. I po jasných bolševických piklech prozatímní vláda nepostupovala silověji – Lenin na pár týdnů mizí znovu z Petrohradu, bojí se, že bolševici budou houfně stříleni. V tom se mýlil.

Anarchie a nezákonnost, které vyvrcholily v červenci pokusem o bolševický puč, vedly k pokusu o „převrat zprava“, tedy pokus Lavra G. Kornilova, vrchního velitele ozbrojených sil. Ten neměl snadnou pozici už od tzv. státní porady v srpnu, kam nebyl pozván. Tento Leninův vrstevník z chudých poměrů se během starého režimu díky své pili a talentu vypracoval na jednoho z nejlepších vojáků – je velmi zajímavé, že byl odborníkem zejména na východní ruské pomezí (Čína, Afghánistán, Persie). Ve válce byl

Andrej Zubov. Foto: Jiří Hanuš

zajat, ale podařilo se mu uprchnout z vězení. Zubov nezakrývá své sympatie k tomuto muži, který byl blízko tomu zastavit bolševiky na jejich cestě k definitivnímu uchopení moci. Stát se vojenským diktátorem (našince napadá příměr v podobě generála Franca) se však Kornilovovi nepodařilo, mimo jiné díky pletichám ambiciózního Alexandra Kerenského, který sám usiloval o to být „ruským Napoleonem“. Vzhledem k tomu, že Rusko bylo stále ve válce, kterou kvůli revoluci začalo životně prohrávat (na konci srpna padla Riga), byl osobně skromný Kornilov veden k tomu, aby se ujal diktátorské funkce. Nesvorností vlády a osobními (a nešťastnými) intervencemi Kerenského se to však nezdařilo – Kornilov nakonec padl v boji v březnu 1918 při operacích Dobrovolnické armády.

Poslední přednáška je věnována Všeruskému ústavodárnému shromáždění, které se konalo již po bolševickém říjnovém puči a bylo jakousi poslední polnicí relativně demokratického uspořádání. Zubov připomíná vývoj k principům všeobecných, rovných, přímých a tajných voleb od roku 1905. Víra v nový parlament byla v Rusku velice silná, dokonce ani bolševici s touto vírou nedokázali úspěšně bojovat – i když heslo „všechnu moc sovětům“ bylo de facto zaměřeno proti regulárnímu parlamentarismu. Absolutními vítězi voleb se přes veškerou Leninovu snahu stali eseři, kteří s dalšími socialistickými a nacionalistickými stranami získali asi 59 procent, bolševici však byli silní v hlavních městech, zejména v Petrohradě, a v některých dalších oblastech. Současně volby znamenaly jasný signál, že starý režim s jeho dominantami definitivně skončil (od února do listopadu!) a že se socialismus v Rusku stal realitou – hesla o půdě, míru a laciném chlebu konečně sdíleli do značné míry

i eseři. Bolševici byli z výsledků voleb šokováni, po několikátýdenním váhání však přešli do protiofenzívy, zakázali stranu Kadetů, zabránili schůzkám poslanců a Ústavodárné shromáždění označili za buržoazní – to byl začátek jeho konce. Symbolickým koncem demokracie byla i osobní likvidace dvou kadetů, poslanců Fjodora Kokoškina a Andreje Šingareva, kteří byli brutálně zavražděni. Dne 6. ledna nového roku zakroutili bolševici krkem nejen celé řadě svých názorových oponentů, ale i celé parlamentní instituci. Bolševici se tak vypořádali i s radikálním socialismem, což je jeden z paradoxů ruské revoluce.

Andrej Zubov končí svou knihu o ruské revoluci v roce 1917 několika postřehy o „duchu října“. Byla to skutečně revoluce, která změnila svět, a to na sto let. Byla to událost, k jejímuž úspěchu vedlo mnoho cest. Byla to výslednice změn v pouťorové společnosti (cílené úsilí bolševiků a zejména samotného Lenina, aktivita některých politiků i vojáků, kteří se dali k bolševikům – to je případ Trockého nebo kronštadtských námořníků –, chybná politika levicových politiků typu Kerenského, oslabení pravice), ale také obrovské leninské propagandy, nezodpovědných slibů, rolnické touhy po míru, rozdílu mezi týlem a frontou. K základnímu poznání patří také skutečnost, že bolševikům nebylo proti mysli jakékoli násilí, naopak bylo součástí jejich strategie, podobně jako „světová revoluce“ a zrušení soukromého vlastnictví. Mír chtěli bolševici jen proto, aby zahájili občanskou válku uvnitř země a třídní boj světového proletariátu proti buržoazii všude ve světě. Symbolicky se Ruská sociálně demokratická strana (bolševiků) přejmenovala na „komunistickou“ v březnu 1918 – bolševici tím i formálně rezignovali na stranický systém a také názvem se přihlásili ke svým totalitním

praktikám, které Andrej Zubov popisuje takto: „Podstatou této moci bylo přisvojení si práva na život, svobodu a majetek všech, na koho se tato moc může rozšířit.“

Protože Andrej Zubov silně aktualizuje historické události, připomeňme jeho základní teze, které lze nazvat politickými a týkají se současného Ruska a tamní situace.

1. Předrevoluční Rusko bylo státem s mnoha problémy, ale při pohledu zpět musíme uznat jeho demokratizační, ekonomickou i společenskou vzestupnou trajektorii, kterou Zubov zdůrazňuje. Oproti současné situaci bylo Rusko od reforem Alexandra II. zemí, která měla potenciál k rozvoji. Ten byl zcela zlikvidován bolševiky, a to na několik generací. Tato teze nedává prakticky mnoho šancí tolik potřebné aktuální politické reformě Ruska v demokratickém slova smyslu.

2. Ruský rok 1917 byl katastrofou, jak ostatně napovídá podtitul knihy. Rozklad nastal nejen kvůli samotným bolševikům a jejich nezodpovědné, ale velice cílené politice (chcete-li: touze po moci). Spojilo se více faktorů, přičemž události se seběhly neuvěřitelně rychle. Do popředí vystupuje také naivita a slabost demokratických sil, případně sil armádních, které mohly neblahý vývoj zvrátit. Při četbě je člověku skoro líto, kolik nevyužitých příležitostí ke smysluplné opozici bylo promarněno, kolik utopických představ bylo pojednou „na světě“, kolik běsů nebylo včas spoutáno.

3. Zkoumat revoluci 1917 má smysl v rámci delšího časového úseku, přinejmenším od konce 90. let 19. století po ustavení nového ruského státu za Stalina, tedy po likvidaci společenských „tříd“ v klasickém slova smyslu. To si Zubov samozřejmě uvědomuje, i když to vyjadřuje v jiných knihách, než jsou zkoumané přednášky.

V roce 1917 jsou ale jaksi v zárodku zavinity problémy, které se ukážou v plném světle v průběhu 20. století: směřování společnosti doleva, násilnost bolševické moci a bezskrupulózní zacházení s názorovými oponenty, zformování profesionální revoluční skupiny, totálně necitlivé zacházení s politickou kulturou a tradicemi, utopická ideologie a přitom čirý pragmatismus bolševiků, ne-respektování soukromého vlastnictví a práva. Na tyto revoluční rysy navazuje SSSR, interpretuje je a aplikuje v rámci nových podmínek, ale neustále se k nim vrací jako ke zdroji a východisku.

4. To, co je dnes obzvlášť zajímavé, je přítomnost „antizápadního stereotypu“, který se v Rusku udržuje velice dlouhou dobu a má své vrcholy – jeden z nich vidíme v dnešní putinovské nacionalistické rétorice. Ruská revoluce je v tomto ohledu samozřejmě velmi silná, i když paradoxní. Bolševici a někteří další představitelé marxisticky laděných stran se cítili být obklopeni nepřátelským kapitalistickým Západem, v němž je zapotřebí uskutečnit socialistickou revoluci, a tudíž zničit jeho společenský řád. Dnešní imperiální ideologie je této komunistické vizi vzdálená – pokud chce Putin něco ovládat, pak je to zejména blízké pohraničí v rámci údajné sféry vlivu (na západě především Ukrajina a Bělorusko, ideálně Pobaltí). Představa, že by tam chtěl šířit něco mimo imperiální ideu „velkého a silného Ruska“, je mimo realitu. V tomto smyslu už není Rusko komunistické, i když je patrně stále mesiášské.

5. Zubov naproti tomu několikrát připomíná, že současné Rusko není vůbec z komunismu venku, že se komunismu nezbavilo. Současný ruský režim je podle něj naopak systémem, který by potřeboval zejména dekomunizaci podobnou denacifikaci Německa po druhé světové válce.

Zde je tedy Zubov oponentem široce sdílené představy, že současný režim je návratem k před-revolučnímu imperiálnímu, samoděržavnému stavu. Je spíše pokračováním sovětské éry směřujícím k nějaké „neosovětské“ variantě – s jejím negativním vztahem k demokracii, soukromému vlastnictví a lidským právům. Nejedná se tedy o nic menšího než o záměr charakterizovat současný režim, což není úplně snadné. Evidentně něco ze sovětské éry přetrvává, přinejmenším na úrovni mentalit, pasivity lidí, strachu z postihů. Na druhé straně je tu cosi nového, imperiální „mediální“ populismus.

6. Zubov je rozhodně optimistou v tom, že je přesvědčen, že ruský národ (v tom je jeho vlastenectví více než viditelné) se může svého staletého komunistického jha vzdát. V tomto smyslu však jde spíše o politický projekt: zdá se, že historická fakta tomu spíše odporují. Komunismus trval příliš dlouho a demokratické tradice, jakkoli na ně Zubov správně upozorňuje, jsou slabé. Putinův režim však prozatím rozhodně není poražen, tak jako není Rusko totálně na dně jako Německo pro druhé světové válce. Navíc má Rusko obrovskou nevýhodu v neúspěšném pokusu o přeměnu režimu v devadesátých letech, který v Rusku funguje jako „strašidlo kapitalismu“. Zřejmě podle široce rozšířeného názoru v celém Rusku vede demokracie k anarchii, ba chaosu.

7. Zubov zdůrazňuje pragmatickou stránku ruského bolševismu a komunismu. Pokud však ve společnosti tyto fenomény přežívaly tak dlouho, nebylo to jen kvůli teroru a vyvolávání strachu, ale kvůli tomu, že se jednalo o pseudo-náboženské, utopické fenomény, které navíc vycházejí ze zdegenerované liberální teorie rovnosti. Jinými slovy, bolševický komunismus nebyl pouze vírou v moc a peníze: to by byl ještě důvod

k optimismu. Byl totiž bohužel vedle projektu mocichtivé hrstky spíše politickým náboženstvím, pro které byly získány davy. Dnešní Rusko nepřipomíná stav opojení, ale stav kocoviny po náboženském flámu. A skepse k proměně je tu bohužel podporována i neschopností ruského pravoslaví sehrát kritickou, prorockou roli při budování reálné společenské síly, která by napomohla pozitivní společenské změně.

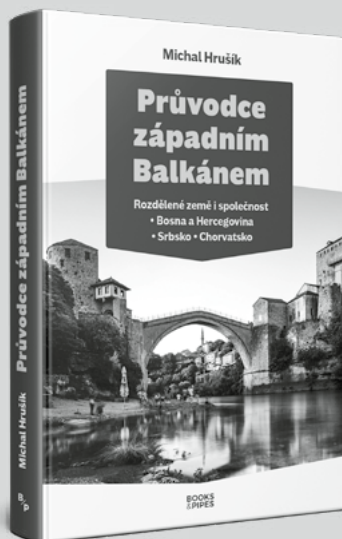
Knížka o revoluci v roce 1917 je de facto detailním politicko-společenským výkladem. Ten, kdo četl Richarda Pipesa, Martina Maliiu nebo Orlanda Figese, nenajde v Zubovově publikaci mnoho nových otázek, spíše smysl pro dopad politických událostí a jasný liberální přístup. Kniha je ovšem zajímavá nejen pro své detaily, například u hodnocení jednotlivých ruských osobností různé

názorové orientace. Představuje především východisko pro Zubovovo pojetí přítomnosti, a to je její zásadní vklad. Potřebujeme se totiž dobrat toho, jak je na tom Rusko dnes, co ho ovlivňuje na všech úrovních jeho existence, jak je na tom politicky, společensky, hospodářsky i ideologicky. Bez tohoto poznání nebudeme jako „Západ“ opět schopni adekvátní reakce na to, co se v Rusku děje. Poslouchat pozorně ruskou opozici, k níž Andrej Zubov patří, je naše (západní) intelektuální povinnost. ■

Jiří Hanuš (1963), historik, působí na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity.

INZERCE

Michal Hrušík

Průvodce západním Balkánem

Rozdělené země i společnost: Bosna a Hercegovina – Srbsko – Chorvatsko

Když chtěl Claudio Magris literárně zachytit proměnlivost oblastí, kterými protéká řeka Dunaj, musel objevit nový literární žánr. Vznikl text na pomezí románu a eseje, deníku a autobiografie, kulturních dějin a cestopisu. Podobná charakteristika se nabízí i v případě nové knihy Michala Hrušíka. Nechat se provázet po části západního Balkánu právě jím je trefa do černého. Je to mimořádně zasvěcený a zevrubně informovaný průvodce, jehož jedinečnost spočívá v obdivuhodně hluboké znalosti historických souvislostí, osobní zkušenosti z mnoha cest a pobytů, diplomatické misi a v neposlední řadě především v porozumění a lásce k této zemi i všem jejím obyvatelům.

měkká vazba | 408 stran | 399 Kč

Při nákupu přes www.bookpipes.cz jen 299 Kč (sleva 25 %).**BOOKS
& PIPES**

Tomáš Šmíd

Ruská okupační armáda v Gruzii během rusko-gruzínské války v roce 2008.
Foto: Wikimedia Commons

Gruzie – prostor ruské velmocenské politiky na Jižním Kavkaze

Ruské strategické myšlení v obecném smyslu slova silně vychází z realistické tradice a v tomto ohledu se režim Vladimira Putina zásadně neliší od jiných období dějin ruského impéria. Hlavním cílem je dominovat postsovětskému prostoru, což je myšlenka, kterou razí především tzv. (neo)eurasianisté. Putinova *grand strategy* spočívá ve snaze obnovit ruské impérium v jeho přinejmenším sovětské slávě, dominovat eurasijskému makrokontinentu a nastolit skutečný *Pax Russica*. Naprosto evidentně se to projevuje od období jeho druhé prezidentské éry, kdy už nejsou ruské cíle skrývány za ekonomické či geoekonomické projekty a kdy opět „dostala přednost politika před ekonomikou“.

Pokud se zaměříme na základní nástroje ruské zahraničněpolitické strategie, můžeme zaznamenat celou řadu postupů, nástrojů a taktik, z nichž některé mají velmi tradiční charakter a byly používány již za carských dob, potažmo sovětskými pohlaváry, jiné mají moderní charakter a souvisejí s celkovým ekonomickým a technologickým rozvojem. Mezi ty tradiční a osvědčené patří manipulace s etnickými a náboženskými konflikty a vytváření *de facto států*; podpora opozičních či proruských politických sil a korupce společenských a politických elit; diskreditace či likvidace protiruských politických vůdců; organizace státních převratů a politických změn ve třetích zemích; manipulace s informacemi a propaganda; diplomatický a ekonomický nátlak; sabotáže a terorismus; omezená vojenská intervence a otevřená vojenská invaze. Dnešní doba ke klasickým nástrojům a taktikám přinesla ještě několik dalších: energetické a surovinové tlaky a vydírání; kyberútoky; moderní formy propagandy skrze nová média. V souvislosti s putinovskou strategií se v posledních letech často objevuje i pojem *hybridní válka*, který označuje kombinaci politicko-diplomatického tlaku a špiónážních a vlivových operací s prvky psychologické války a nepravidelného válečnictví.

Ve vztahu ke každé zemi či oblasti volí Rusko ze základní série svých nástrojů a taktik ty, které se jeví jako nejvhodnější či nejúčinnější v určitém čase a prostoru. Na Severním Kavkaze se Rusko primárně snaží o udržení své dominance tím, že region zůstane jeho integrální součástí, na Jižním Kavkaze se koncentruje na vytvoření pásu států Ruské federaci přinejmenším přátelských, a ještě lépe na ní co nejvíce závislých. To s sebou logicky nese snahu o zadržování vlivu západních mocností v čele s USA a jejich

spojenců a potlačování snah především Gruzie (ale i Arménie a Ázerbájdžánu) o integraci do euroatlantických struktur.

Gruzínská emancipace a vyhocený nacionalismus

Gruzínsko-ruské vztahy patřily k těm poměrně blízkým a kulturní podobnosti byly navzdory jazykové rozdílnosti rozhodně větší než mezi Rusy a například Ázerbájdžánci, Kazachy či třeba Čečenci. Ostatně není náhodou, že v bolševické straně se prosadilo tolik Gruzínů v čele s Josifem Stalinem, což dnešní gruzínská veřejnost nerada reflektuje a výrazně nadproporční podíl etnických Gruzínů na bolševické totalitě ráda zamlčuje. Gruzínsko-ruské vztahy v průběhu dějin lze ve zkratce popsat německým výrazem *Hasstliebe* (láska a nenávisť v jednom). Ruská nadvláda měla bezesporu své stinné stránky, v Gruzii však přesto docházelo ke kulturnímu rozvoji, gruzínská šlechta měla stejná práva jako ruská a etnostereotyp Gruzínů v ruském prostředí byl poměrně pozitivní – romantický.

O to překvapivější bylo, jak dramaticky se vzájemné gruzínsko-ruské vztahy na politické i identitární úrovni začaly horšit koncem 80. let během gorbačovského uvolnění. Gruzie patřila k těm sovětským republikám, které aktivně usilovaly o nezávislost. Rok 1991 byl tudíž brán jako důležitý mezník v historické kontinuitě gruzínské státnosti. Nositelem této politiky byl sovětský disident a literát Zviad Gamsachurdija, jenž se ovšem vyznačoval výrazným nacionalismem, který místy dostával charakter vysloveného šovinismu. Tato skutečnost se zásadně podepsala nejen na gruzínsko-ruských, ale hlavně

na abchazsko-gruzínských a snad ještě více na gruzínsko-osetinských vztazích. Abcházci disponovali v rámci Gruzínské SSR vlastní Abchazskou autonomní sovětskou socialistickou republikou a Osetinci Jihoosetskou autonomní oblastí. A právě etnických třenic, na kterých měl první postsovětský gruzínský prezident, ačkoliv to nemalá část gruzínské společnosti nerada přiznává, velký podíl, začalo takřka okamžitě využívat Rusko. Kromě kavkazských Abcházců a indo-iránských Osetinců, jejichž ambice oddělit se od Gruzie se nakonec ukázaly nejzávažnějším problémem, bylo třeba brát v potaz i otázku džavachetských Arménů, (tzv. borčalinských) Ázerbájdžánců, případně meschetských Turků a muslimských Adžarců, kteří sice patří etnicky ke Gruzínům, ale mají odlišné náboženství a silnou regionální identitu. Komplikovaná etnopolitická mapa Gruzie byla pro intervenující Rusko velkou výhodou, k čemuž přispíval také vyhraněný nacionalismus Gamsachurdijovy éry, s nímž měla problém i řada Gruzínů.

Ruská strana využívala především konfliktů v Abcházii a Jižní Osetii, protože tamní ambice byly nejostřejší artikulované, území obou entit bylo jasně vymezené a obě se nacházely na gruzínsko-ruské hranici. (Jižní) Osetinci měli navíc na druhé straně Velkého kavkazského hřbetu své soukmenovce, federativní republiku Severní Osetie-Alanie. Role Moskvy v těchto konfliktech byla naprosto zásadní, na druhou stranu je třeba odmítnout častou interpretaci, že oba konflikty „vymyslela“ a rozehrála. Příčiny obou konfliktů měly specificky místní charakter, Moskva jimi pouze jako „zkušené imperiální centrum“ dokázala manipulovat ve svůj prospěch a část moskevských kruhů, především armádní velení, měla v jistých fázích zájem o jejich ozbrojenou eskalaci.

Gamsachurdija Moskvu dráždil jednak svou rétorikou, ale také odmítáním vstupu do Společenství nezávislých států (SNS), podpisu Taškentské dohody, a především snahou o zrušení ruských vojenských základen na gruzínském území. Gruzie jako strategické území na jihovýchodě Černomoří a na hranicích s Tureckem hrála ovšem v ruském geostrategickém uvažování své nezastupitelné místo, a Moskva se proto rozhodla Gamsachurdiju odstranit. Naprosto bez pochyb tehdy zařídila státní převrat. Ruská armáda podpořila Gamsachurdijovy nepřátele jak v Abcházii a Jižní Osetii, tak v rámci gruzínských vojensko-politických kruhů. Vznikla z toho regulérní občanská válka, přímo v Tbilisi se bojovalo s použitím těžké vojenské techniky, kterou milicím opozičních vůdců poskytli velitelé ruských vojenských základen. Gruzínský stát se tehdy regulérně zhroutil, Gamsachurdija uprchl a prezidentem se v březnu 1992 stal Eduard Ševardnadze, od něhož se i vzhledem k jeho sovětské funkcionářské kariéře očekávala vstřícnější politika.

Ruská vojenská přítomnost a konflikt s Abcházíí

Ševardnadze vedl vůči etnickým menšinám mnohem smířlivější politiku, přesto se situace gruzínské vládě zcela vymkla z rukou. Zemi ovládly polovojenské jednotky, jež byly oddané svým velitelům a nikoli Ševardnadzemu. V západní Gruzii v regionu Samegrelo stejně jako v jižní části Abcházie vypuklo povstání *zviadistů*, tedy zastánců Zviada Gamsachurdiji, který ze Samegrela pocházel. Gruzínské síly přesto pokračovaly v útocích na Jižní Osetii, což se již v roce 1992 málem zvrhlo v přímou gruzínsko-ruskou válku. Moskva

volala po vojenském řešení a Jihoosetince prohlásila za občany Ruské federace – to byl první signál politiky tzv. *passportizace*. Následně došlo dokonce k útokům ruských helikoptér na gruzínské pozice okolo správního střediska Jižní Osetie Cchinvali a Rusko už tehdy užilo další svůj klasickejší nástroj – přerušení dodávek plynu. V Severní Osetii se formovaly dobrovolnické jednotky a od přímé mezistátní ozbrojené konfrontace byl skutečně jenom krok. Situace se uklidnila díky jednání v jihoruském Dagomysu (červen 1992), kde se dohodlo vytvoření smíšeného mírotvorného kontingentu složeného z Gruzínů, Rusů a Osetinců. Každý kontingent měl okolo pěti set mužů a byl kontrolován smíšenou kontrolní komisí. Rusko tak získalo legální zástěrku pro vojenskou přítomnost na formálně gruzínském území.

Otázka ruské vojenské přítomnosti na gruzínském území byla ovšem širším problémem než pouze dislokací v Jižní Osetii a Abcházii. Zklamany Ševardnadze odmítal vstup Gruzie do SNS a hlavně existenci ruských vojenských základů ze sovětských dob (Moskva se je původně zavázala opustit do roku 1995). S tím ovšem ruské federální ministerstvo obrany zásadně nesouhlasilo a upozorňovalo, že ztráta vojenských základů v Gruzii by měla negativní dopad na účinnou kontrolu Černomoří.

Do toho se vyhroutil vztahy mezi Gruzii a Abcházíí, která stupňovala svoje požadavky. Abchazský předák Vladislav Ardzinba na rozdíl od Ševardnadzeho vyjádřil touhu Abcházie stát se členem SNS. Na to (bez Ševardnadzeho posvěcení) zareagoval jeden z gruzínských vojenských velitelů Tengiz Kitovani, který se svou milicí na Abcházii zaútočil a dobyl Suchumi. Jako důvod uváděl aktivity *zviadistů*, kteří skutečně kromě Samegrela kontrolovali i část jihovýchodní

Abcházie a blokovali přístup k Tbilisi. Moskva se v září pokusila vyjednat dohodu mezi oběma stranami, ale Kitovani ji odmítl, ačkoliv Ševardnadze jej k ní výslovně vyzval. Abcházci gruzínského vnitropolitického nesouladu využili a přešli do ofenzivy, v níž je podporovali dobrovolníci ze severokavkazských národů, ale významným byl i tzv. Abchazský batalion složený z čečenských ozbrojenců pod velením Šamila Basajeva, který tehdy prokazatelně bojoval v souladu s ruskými zájmy. Bojů se účastnily i přímo ruské jednotky, ačkoliv oficiálně to Moskva popírala. Abchazská strana byla vyzbrojena množstvím ruských zbraní a gruzínské pozice byly bombardovány letadly, která vzlétala z ruského území a nemohla být pilotována nikým jiným než ruskými piloty. Dokreslujícím „detailem“ je fakt, že Moskva odpojila Gruzii od mezinárodního telefonního spojení s argumentem, že nezaplatila účty.

Boje se táhly až do léta 1993, kdy se válka dostala do patové situace, obě hlavní strany byly vyčerpané a za mediace nikoli neutrální Moskvy

Staré město a pevnost v Tbilisi.
Foto: Wikimedia Commons

bylo v Soči 27. července 1993 dohodnuto příměří. To předpokládalo demilitarizaci Abcházie, stažení gruzínských vojsk z Abcházie a odzbrojení abchazských vojsk. Abcházců ho ovšem nedodrželi a zaútočili na stahující se gruzínskou armádu. Abchazské zbraně přitom byly předtím odevzdány ruským zprostředkovatelům, je tudíž naprosto zřejmé, že Moskva nedodržela neutralitu a Abcházcům navzdory ujednáním zbraně vrátila. Abchazské jednotky a jejich spojenci se během postupu dopouštěli etnických čistek a vyhnali asi dvě stě tisíc Gruzínů, přičemž pro pořádek dodejme, že etnických čistek se dopouštěly během celého ozbrojeného konfliktu obě strany.

Ševardnadze byl v překerní situaci – k abchazskému problému se přidala i sílící rebelie *zviadistů*, kteří se v jeden moment ocitli jen dvacet kilometrů od Tbilisi a neuklidnila je ani stále více protiruská Ševardnadzeho rétorika. Ševardnadze tlačeny z jedné strany nacionalistickými *zviadisty* a z druhé Moskvou se ovšem nakonec rozhodl dohodnout s Ruskem. Gruzie akceptovala vstup do SNS a akceptovala i existenci ruských vojenských základen na svém území. Rusko Ševardnadzemu pomohlo zlikvidovat *zviadisty*, kteří měli jasný cíl – odstavit ho od moci a znovu instalovat Gamsachurdiju. Moskva si tak v Gruzii uchovala velmocenský vliv. V říjnu 1993 bylo za ruské mediace podepsáno příměří s Abcházi, které bylo v květnu následujícího roku rozšířeno na dočasnou mírovou dohodu. Podle dohody měl být ruský mírotvorný kontingent doplněn jednotkami dalších členských zemí SNS, k čemuž však nikdy nedošlo.

Smlouva mezi Gruzii a Ruskem o umístění vojenských základen byla podepsána v roce 1995 na 25 let s možností následujícího prodloužení, nicméně nebyla nikdy ratifikována gruzínským parlamentem. Z tohoto důvodu se

ruské základny nacházely v podstatě v právním vakuu. Staly se součástí tzv. Zakavkazské skupiny ruských vojsk a v Gruzii byly až na jednu dislokovány v oblastech, kde byla obecně autorita centrální tbiliské vlády slabá.

Prozápadní snahy gruzínské politiky

Rusko dosáhlo prosazením vojenských základen důležitého cíle, nicméně gruzínské emancipační snahy neustaly. *Zviadistické* dědictví bylo velmi silné, mladší generace gruzínských antivojenských disidentů byla ještě radikálnější než Gamsachurdija a jako jeden ze strategických cílů nezávislé Gruzie artikulovala členství v NATO. Vůdce této frakce Giorgi Čanturija byl 3. prosince 1994 zavražděn při atentátu a jeho žena Irina Sarišvili, taktéž opoziční politička, byla těžce zraněna. Vražda nebyla nikdy řádně vyšetřena, natož potrestána, nicméně v Gruzii dodnes panuje všeobecná shoda, že za jeho likvidaci stáli warlord a zločinecký boss (byl to dokonce korunovaný *vor v zakone*) Džaba Joseliani, který velel nejnebezpečnější gruzínské milici Mchedrioni (česky něco jako Nebeští jezdci), a proruští politici Vardik Nadibaidze a Igor Giorgadze, kteří tehdy zastávali post ministra obrany, respektive státní bezpečnosti.

Protiruské křídlo gruzínské politiky spolu s pragmatiky razilo zapojení Gruzie do západních transportních projektů souvisejících s ázerbájdžánským surovinovým bohatstvím. Ševardnadze navázal v této souvislosti úzké styky s dalším veteránem sovětské politiky Hejdarem Alijevem, s nímž se celá desetiletí osobně znal, a pomohl prosadit, aby se Gruzie stala tranzitní zemí prvního „neruského“ kaspického

Eduard Ševardnadze na setkání s americkým ministrem obrany Williamem Cohenem v červenci 1997. Foto: Wikimedia Commons

ropovodu. Gruzie se za Ševardnadzeho éry stala členem řady mezinárodních organizací včetně Rady Evropy, Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) či Světové obchodní organizace (WTO) a stejně jako oba jihokavkazští sousedi se zapojila do programu NATO Partnerství pro mír.

Souběžně s tím, jak sílil americký vliv v regionu, začaly v Gruzii, která se pro USA stávala hlavní základnou, zaznívat hlasy volající po zrušení ruských základen. Naladění gruzínské veřejnosti bylo stále prozápadnější a zdaleka přesahovalo Ševardnadzeho představy, kam až lze zajít. Část gruzínských politických elit volala po sblížení s NATO, s cílem do Aliance přímo vstoupit. Ševardnadze byl v této otázce skeptický, a tak začal být vnímán jako spíše proruský politik, ač to byl on, kdo Gruzii dokázal zapojit do hlavního amerického projektu v regionu.

Požadavky na zrušení ruských vojenských základen, z nichž dvě ležely v oblastech, kudy měl procházet ropovod, sílily. Nastolený směr však zmařily dvě události: jednak nástup Putina a následně změna mezinárodně-politického klimatu po 11. září 2001, kdy došlo ke sblížení americko-ruských pozic. Překážkou začaly být gruzínské

sympatie k čečenskému protiruskému odboji a ještě větší komplikací byla skutečnost, že Gruzie nedokázala plně uplatňovat svou teritoriální suverenitu nad soutěskou Pankisi, kterou obývají etničtí Čečenci a kam se přes horské cesty stahovali čečenští *bojevici*. Problémový byl především polní velitel Ruslan Gelajev se svými oddíly, který soutěsce na počátku 21. století fakticky vládl a udělal z ní mimo jiné překladiště zbraní a narkotik. Rusko situace využilo a začalo na Gruzii vyvíjet tlak, obviňovat ji z podpory mezinárodního terorismu a al-Kájdý, přičemž neváhalo vyhrožovat ozbrojenými údery. Oblastí Pankisi skutečně prošlo několik představitelů této salafisticko-džihádistické sítě, ale označovat ji za jednu z jejich základen bylo velmi nadnesené a ruská propaganda vše dramaticky zveličovala. Faktem nicméně je, že Tbilisi problematickou soutěsku pod kontrolou nemělo a o odlehlý region se výrazně nestaralo.

Pankiský problém ovšem umožnil Tbilisi a Washingtonu vyhlásit operaci *Enduring Freedom* (Trvající svoboda), která měla proběhnout v Pankisi za účasti gruzínských a amerických jednotek zvláštního nasazení za účelem navrácení této oblasti pod faktickou jurisdikci gruzínského státu. Na území Jižního Kavkazu se poprvé objevili američtí vojáci, jakkoliv ve velmi malém počtu, což Rusko přijalo velmi podrážděně. Dlužno také dodat, že Rusko v prvním roce Putinova prezidentství, tzn. roku 2000, zavedlo pro gruzínské občany vízovou povinnost, což byl jednoznačný diplomatický nátlak, zvláště když obyvatelé Abcházie a Jižní Osetie mohli do Ruska cestovat zcela volně a mnohým Abcházcům a Jihoosetincům bylo dokonce poskytnuto ruské občanství.

Skutečně fatálním momentem pro gruzínsko-ruské vztahy byly politické změny v Gruzii na konci roku 2003, které vešly ve známost jako

„revoluce růží“ a představovaly první barevnou revoluci v postsovětském prostoru. Ševardnadzeho éra se nepochybně vyznačovala určitými prozápadními tendencemi, jednalo se však o velmi zkorumpovaný režim, kde měly neúměrný vliv vysloveně kriminální bandy. Společensví tzv. *vorů v zakone* vyrostlé v sovětských lágrech a věznicích, které bylo určující pro vznik organizovaného zločinu v prostoru bývalého SSSR, čítalo v devadesátých letech okolo tisíce profesionálních zločinců, z nichž nejméně třetina byla gruzínského původu. Ševardnadzeho režim se s tímto fenoménem nedokázal (a ani se příliš nesnažil) vypořádat a Gruzie měla v mnoha ohledech charakter kriminálního státu.

Když v roce 2003 probíhaly parlamentní volby, Ševardnadzeho garnitura se uchýlila k volebním podvodům, aby zvrátila nepříznivé výsledky. To vyvolalo tak rozsáhlé protesty, že prezident rezignoval. Revoluce vynesla k moci mladého politika Michaila Saakašviliho, což byl velmi proamerický a zároveň nacionalistický bývalý ministr spravedlnosti. Jeho revoluční rétorika se zaměřovala především na boj proti korupci a organizovanému zločinu a je nutno říci, že první roky jeho vlády byly v tomto ohledu nečekaně úspěšné. Organizovaný zločin ztratil své mocenské a vlivové pozice a míra všeobecné korupce se snížila natolik, že to bylo možné pozorovat doslova na každém kroku.

Saakašviliho prioritou bylo ovšem obnovení teritoriální integrity země a zrušení ruských vojenských základen. Jedním z prvních kroků jeho vlády bylo obnovení plné suverenity nad Adžárií, polonezávislým útvarem v čele s Aslanem Abašidzem, jenž se nepokrytě opíral o podporu Moskvy. V této souvislosti je ovšem velmi zajímavé sledovat postoj Moskvy – ta totiž

svého chráněnce Abašidzeho nepodržela. V době Saakašviliho nátlaku za Abašidzem přiletěl tehdejší ruský ministr obrany, načež Abašidze rezignoval a odletěl do Moskvy. Saakašvili nikdy ruskou pomoc nepřiznal, ale skutečnost, že se ruské jednotky do ničeho nemíchaly a nechaly Abašidzeho padnout, nelze vykládat jinak než jako projev Putinovy dobré vůle. Putin podle všeho předpokládal, že se mu s mladým Saakašvilim bude jednat lépe než se zkušeným Ševardnadzem, a očekával, že obětováním Abašidzeho získá Saakašviliho na svou stranu a bude mu moci mluvit do personálních otázek a zahraničněpolitické orientace. Saakašvili ovšem tento postup odmítl a pokračoval v prozápadním směřování. Hned po prvním setkání s Putinem v roce 2004 vyhodil ministra státní bezpečnosti Valeriho Chaburdžaniju, za kterého Putin orodoval, což bylo bezpochyby politicky odvážné. Symbolickou tečkou za vztahy s Putinem bylo jeho rozhodnutí neúčastnit se oslav Dne vítězství 9. května 2005 a místo toho se setkat v Tbilisi s americkým prezidentem Georgem Bushem mladším. Putin to bral jako osobní ponížení a podle řady svědectví jejich vztah postupně dospěl až k osobní nenávisti. Nicméně Rusko ještě v roce 2005 zahájilo stahování své základny z Adžárie. To byl ovšem poslední případ vzájemné vstřícnosti.

Zhoršování gruzínsko-ruských vztahů

Vzhledem ke zhoršení gruzínsko-ruských vztahů bylo iluzorní se domnívat, že obnovení teritoriální integrity v případě Abcházie a Jižní Osetie půjde hladce. Co se Jižní Osetie týče, Saakašvili se pokusil zvrátit situaci již v roce 2004, když

Vladimir Putin s Michailem Saakašvilim, Petrohrad, červen 2006. Foto: Wikimedia Commons, Kremlin.ru

jednotkám ministerstva vnitra a policii nařídil, aby do odbojného regionu vstoupily, přičemž odůvodněním byla snaha zamezit pašování. Okolo správního střediska Cchinvali propukly mezi gruzínskými silami a osetinskými *bojeviky* ozbrojené střety, během nichž Saakašvili zjistil, že Gruzie není na silové řešení připravená. Byla zahájena velká reforma gruzínských ozbrojených sil a gruzínské vojenské výdaje od roku 2004 dramaticky rostly. Podle údajů SIPRI činily před Saakašvilimho příchodem v roce 2003 74 milionů USD, zatímco v roce 2007 činily již 923 milionů USD a ve válečném roce 2008 876 milionů USD. Gruzie dovezla řadu zbraní z Izraele, Turecka, České republiky, Bulharska a Ukrajiny a rozšířila se také americká finanční pomoc zaměřená na boj proti terorismu.

V roce 2008 byla gruzínská armáda nejrychleji rostoucí ozbrojenou silou v prostoru bývalého SSSR a byla by sama o sobě schopna dostat separatistické regiony opětovně pod kontrolu. Iluzí ovšem bylo, že by byla dostatečně silná na to, aby od případné intervence odradila Rusko. Saakašvilimu navíc začala doma sílit opozice, protože se u něj kromě populismu, který byl zřejmý vždy, projevovaly stále častěji autokratické tendence.

Zhoršování gruzínsko-ruských vztahů a skutečnost, že Saakašvili trval na obnovení suverenity nad oběma problémovými *de facto státy*, nakonec dovedly Moskvu k tomu, že se proti Gruzii rozhodla užít přímou vojenskou sílu. Je ovšem nutné zmínit, že i Gruzie naznačila možnost silového řešení vůči oběma regionům. Bylo by iluzorní se domnívat, že Rusko to ponechá bez reakce, navíc v situaci, kdy Gruzie celkově měnila svou geopolitickou orientaci směrem na Západ. Saakašvili spojoval ovládnutí Abcházie a Jižní Osetie se snahou zvýšit svoji upadající popularitu, která utrpěla poté, co v listopadu roku 2007 nechal násilně potlačit opoziční protesty a vyhlásil dokonce výjimečný stav. Gruzie zbrojila, měla k dispozici kvalitní a moderní zbraně, nicméně ji brzdily slabé strategické, taktické a operační dovednosti, stejně jako nedostatečná kvalita výcviku mužstva. Skutečně zásadní chybou Saakašvilimho uvažování však bylo přeceňování americké (i evropské) politické podpory. Tím ostatně trpěla část gruzínské společnosti vždy a nevnímala signály ze Západu, které ukazovaly, že její geopolitické postavení není tak významné, aby kvůli ní Washington riskoval přímou vojenskou konfrontaci s Ruskem. Naopak, Saakašvili byl mnohokrát varován, že se ho Rusko pokusí vyprovokovat a že nemůže počítat s přímou západní vojenskou pomocí. Ačkoliv v USA či na Západě existovaly kruhy, které Saakašvilimho v jeho přístupu povzbuzovaly (američtí neokonzervativci), politické elity byly velmi opatrné a Saakašvilimu se v této souvislosti mělo dostat varování přímo od Condoleezy Riceové. Skutečnost, že gruzínsko-ruské spory eskalovaly v ozbrojený střet, tedy nespočívá pouze v ruském revanšismu, přestože ten byl nezpochybnitelný, velký podíl na tom měly i grandiózní představy prezidenta státu

malé velikosti, který přecenil svou geopolitickou hodnotu. Je také třeba zmínit, že Saakašvili se nejpozději od roku 2007 začal stále více odklánět od demokratického stylu vládnutí, což iritovalo nejen domácí opozici, ale i řadu jeho západních podporovatelů, protože ti spojovali jeho podporu s demokracií.

Ruská strana navíc vysílala velké množství signálů, že vojenské řešení vzájemných sporů jí rozhodně nebude cizí. Putin prohlásil na bukreštském summitu NATO, na nějž byl pozván, že „přítomnost silného vojenského bloku“ na ruských hranicích považuje za „přímou hrozbu“ pro ruskou národní bezpečnost a že mu ujištění, že proces rozšiřování NATO není namířen proti Rusku, nestačí. Západ však tyto ruské postoje reflektoval nedostatečně, stejně jako nebral vážně Putinův projev na mnichovské bezpečnostní konferenci 10. února 2007. Ruský prezident tam jasně odmítl poststudenoválečnou unipolaritu, kritizoval mentorské a pokrytecké poučování o demokracii ze strany západních států a odmítl *Pax Americana*. Zřetelně plédoval za multipolaritu a nesouhlasil s tím, aby o legitimitě užití síly rozhodovaly NATO nebo EU, přičemž jedinou takovou autoritou může být OSN. Vyslovil se proti projektu protiraketové obrany ve střední Evropě, což bral úkorně i proto, že Rusko stahovalo své základny z Gruzie, zatímco NATO posilovalo počty amerických vojáků v Bulharsku a Rumunsku. Jeho na konferenční poměry ostrý projev sice vyvolal kritiku, ale k přehodnocení přístupu k putinovskému Rusku nevedl. V Moskvě také velmi pozorně sledovali vyhlášení nezávislosti Kosova a jeho uznání řadou západních států v čele s USA. Bylo to bráno jako politika dvojích standardů a Moskvě se dostala argumentační munice pro pozdější uznání nezávislosti Abcházie a Jižní Osetie.

V letech 2006, 2007 i 2008 proběhlo v severokavkazském vojenském okruhu několik velkých i menších cvičení, jejichž intenzita se každý rok stupňovala. V tomto vojenském okruhu byla také dislokována nejlépe vycvičená část ruských ozbrojených sil, která měla zkušenosti z bojových operací v Čečensku, případně z protipovstaleckých akcí proti džihádistům i v dalších částech Severního Kavkazu. Na druhou stranu se jednalo o okruh se starou vojenskou technikou, protože v Moskvě vládlo přesvědčení, že si v případě konfrontace s Gruzii poradí. Některé jednotky byly složeny především z branců, od nichž se kvalitní bojový výkon dal očekávat jen stěží. Nicméně tyto slabiny byly v Tbilisi zveličovány.

Gruzínsko-ruská válka

V roce 2008 Rusko posílilo své kontingenty v obou *de facto státech* o jednotky Specnaz a nad Abchází sestřelilo několik průzkumných dronů. Dalším jasným signálem ruských příprav na ozbrojený střet byl přesun železničních vojsk do Abcházie, aby opravila spojení s tímto regionem pro potřeby velkého přesunu živé síly i materiálu. Většina pozorovatelů předpokládala, že situace bude eskalovat v Abcházii, nicméně jako spouštěč se nakonec ukázala Jižní Osetie. Mezinárodní pozornost tehdy poutala především letní olympiáda v Pekingu, a i když si svět napětí mezi Gruzii a Ruskem všímal, předpokládalo se, že Putin během olympijských her rozkaz k útoku nedá.

Saakašvili se obával, že pokud nezariskuje a nepůjde do ozbrojeného střetu, Rusko obě odštěpené entity fakticky anektuje a v duchu kosovského precedentu uzná jejich nezávislost. Tím by Gruzie ztratila veškerou naději na jejich

opětovné ovládnutí a v tomto kontextu i na vstup do NATO. Kdo vlastně nakonec ozbrojený střet odstartoval, zůstává dodnes nevyjasněno. Faktem je, že těžké boje se rozpoutaly 6. srpna, počet zapojených ruských vojáků ale není možné určit. Stejně tak je otázkou, zda se zpočátku do bojů zapojili přímo Osetinci a zda na takové eskalaci měli reálně zájem. Jisté je, že v této fázi ustavila Gruzie operační velení, stáhla většinu dostupných jednotek k hranicím Jižní Osetie a nařídila částečnou mobilizaci záloh. Dokonce stáhla síly i od Abcházie a nařídila jim přesun k Cchinvali. Saakašvili pronesl 7. srpna televizní projev, v němž oznámil jednostranné příměří, zatímco gruzínské jednotky pokračovaly v pohybu, aby zaujaly pozice na osetinské hranici. Jihoosetinské síly ostřelovaly několik obcí v takovém rozsahu, že prakticky všichni gruzínští civilisté se dali na útěk a gruzínské dělostřelectvo nakonec hodinu před půlnocí zahájilo palbu na Cchinvali. To byl bod zlomu, o němž lze konstatovat, že ruská provokace vyšla a Saakašvili se nechal vtáhnout do války.

Gruzíni postupovali na Cchinvali, ale místo geograficky se nabízejících kleští přistoupili k přímému útoku na město. Když gruzínské síly vstoupily do města, došlo ke střetům s osetinskými jednotkami a příslušníky ruských mírových sil, k nimž se přidali i příslušníci 58. armády, o nichž Tbilisi tvrdí, že už ve městě byli přítomni. Je sice složité dopátrat se faktu, kdo skutečně zahájil boje, nicméně tím, že gruzínská armáda vstupovala do města, které předtím nekontrolovala, byla v pozici útočníka ona. Večer už Rusko pronikalo do gruzínského vzdušného prostoru a Rokským tunelem přemísťovalo těžkou vojenskou techniku pro posílení ruských mírových sil v Jižní Osetii, přičemž Gruzie trvala na tom, že velká část sil byla v Jižní Osetii přítomna již před

Zničený gruzínský tank T-72 v Cchinvali, 8. srpna 2008.
Foto: Wikimedia Commons

8. srpnem. Ruské letectvo bombardovalo gruzínskou leteckou základnu ležící jen zhruba 60 kilometrů od Tbilisi a celková válečná iniciativa přešla na rusko-osetinskou stranu. Ruské jednotky se soustředily na boj s hlavní částí gruzínských sil, zatímco osetinské oddíly bojovaly spíše ve venkovských oblastech. Ruské jednotky Specnaz plně kontrolovaly Rokský tunel, který se jejich gruzínským protějškům nepodařilo odříznout. I tak ovšem ruská strana čelila při zásobování přes Rokský tunel potížím, které gruzínským silám umožnily podniknout několik protiútoků a v jistou chvíli téměř ovládnout Cchinvali. Od 10. srpna přešla ovšem iniciativa zcela bezvýhradně na rusko-osetinskou stranu a 11. srpna byla celá Jižní Osetie pod její nadvládou.

Moskva také zahájila námořní blokádu Gruzie a v Abcházii byla vysazena námořní pěchota. Došlo tedy k otevření druhé fronty. Gori, ležící pouze necelých 30 kilometrů od Cchinvali, bylo bombardováno, přičemž ruská strana, ač to popírala, používala kazetové bomby. Gruzínští vojáci a civilisté nakonec Gori spěšně opustili a město se ocitlo zcela pod ruskou kontrolou. Gruzie taktéž ztratila (bez odporu) kontrolu nad Kodorskou soutěskou a bez boje se stáhla ze základny u Senaki. Dne 15. srpna bylo v Tbilisi

podepsáno příměří, přičemž diplomaticky se v něm horečně angažoval tehdejší francouzský prezident Nicolas Sarkozy.

Gruzínsko-ruská válka je nepochybně jedním z příkladů ruské velmocenské politiky a přímého použití vojenské síly, nicméně v tomto případě k tomu výrazně přispěl i sám Saakašvili, který na ruské provokace reagoval přesně tak, jak si Moskva přála, a to přes výslovná varování svých západních spojenců a partnerů. Gruzie kvůli tomu přišla o Abcházii a Jižní Osetii, kterou získá zpět pouze v případě, že dojde k zásadnímu velmocenskému oslabení Ruska. V případě Jižní Osetie se dá dokonce říci, že opětovná integrace je v podstatě nemožná. Kromě Ruska sice nezávislost obou států uznalo jen několik geopoliticky nevýznamných (Nauru) či málo významných (Nikaragua, Venezuela) zemí, což lze jednoznačně považovat za ruskou diplomatickou prohru, nicméně jeho faktická kontrola v oblasti se jasně upevnila.

Nejistá budoucnost

Gruzínskou demokracii ovšem Moskva nezničila, zásadně se nezměnila ani prozápadní orientace země, jen původní prozápadní étos opadl. Mnoho Gruzínů si uvědomilo, že Rusko je hned za horami, kdežto do Washingtonu je to z Tbilisi přes 9 000 kilometrů vzdušnou čarou. Probuzení těchto nálad bylo nepochybně ruským vítězstvím stejně jako odsunutí přijetí do NATO na neurčito. Ukázalo se také, že Evropa je rozdělená a USA svému nejbližšímu spojenci v regionu nejsou ochotny pomoci nad rámec diplomatických prohlášení a zbrojních dodávek.

Saakašvili gruzínskou politiku opustil poté, co v parlamentních volbách v říjnu 2012 prohrála jeho strana s uskupením Gruzínský sen, které vedl miliardář s vazbami na Rusko Bidzina Ivanišvili. Saakašvili ještě dokončil své volební období, ale do třetího již nemohl kandidovat, Gruzii opustil a jeho politická kariéra se přesunula na Ukrajinu. V Gruzii byl stíhán za překročení pravomocí při demonstracích v roce 2007. Následně byl stíhán i na Ukrajině a jeho osudy byly velmi turbulentní. V současné době je vězněn ve své rodné Gruzii a spekuluje se o závažnosti jeho zdravotního stavu.

Po Saakašviliiho odchodu byl sice v Gruzii patrný pokles protiruských nálad, ale k zásadní změně zahraničněpolitické orientace země nedošlo. Rusko v roce 2013 zrušilo embargo na dovoz gruzínského vína a bylo založeno několik proruských nadací a spolků, ale po roce 2014 došlo k opětovnému zhoršení vztahů, když Gruzie po anexi Krymu podpořila Ukrajinu. Mezi Ruskem a Gruzii bylo sice obnoveno přímé letecké spojení a Moskva zjednodušila vízovou povinnost pro gruzínské občany, ale i tak byly během posledních osmi let zaznamenány například ruské kybernetické útoky na gruzínskou kritickou infrastrukturu či opětovné omezování dovozu gruzínského vína a minerálních vod. Po zahájení ruské invaze na Ukrajinu v únoru 2022 se sice Gruzie jednoznačně postavila na ukrajinskou stranu, ale nepodpořila protiruské sankce, a tudíž není na ruském seznamu nepřátelských zemí. ■

Tomáš Šmíd (1979), politolog a historik zabývající se především postsovětským prostorem.

Jan Hroudný

Karikatura Orbána
a Kaczyńského na demonstraci
v Düsseldorfu v roce 2018.
Foto: 444.hu

Proč je pro Brusel problém především Visegrád

Stav právního státu v Evropské unii

Právní stát představuje podle čl. 2 Smlouvy o Evropské unii (SEU) jednu z hodnot, na kterých je Evropská unie založena. Toto základní východisko je dále rozvedeno v řadě ustanovení primárního i sekundárního práva, právní stát však na žádném místě není přesně definován. Evropská komise pod tento pojem zahrnuje zásady zákonnosti, právní jistoty, zákazu svévolného výkonu moci výkonné, účinné ochrany nezávislými

a nestrannými soudy, účinného soudního přezkumu zahrnujícího dodržování základních práv, dělbu moci a rovnost před zákonem. Najít konečnou definici právního státu je však v zásadě nemožné, různí autoři pod tento pojem zahrnují různé znaky. Zároveň se nabízí otázka, jestli lze právní stát vůbec nějakým způsobem „měřit“ a objektivně posuzovat jeho dodržování. Ačkoliv existují různé indexy – v rámci tohoto

článku se budu odkazovat na *Rule of Law Index* zveřejňovaný každoročně organizací World Justice Project –, pravděpodobně nedokážou přesně vystihnout podstatu fungování práva a institucí v dané zemi.

Debata, která v současnosti probíhá v Evropské unii, se soustředí zejména na otázku, jestli existuje společný konsenzus ohledně toho, co právní stát znamená. Mainstreamový pohled tvrdí, že tato shoda existuje. Členské státy na sebe vstupem do EU převzaly povinnosti stanovené primárním právem, čímž s jejich dodržováním vyjádřily jasný souhlas. S konzervativními silami v Evropské unii je ale nejvíce spojován přístup, který existenci společného základu právního státu popírá. V tomto pojetí je západoevropské chápání právního státu nedostačivé především v postkomunistických zemích, které se musejí v oblasti justice potýkat např. s vyrovnáním s její totalitní minulostí. Tento skeptičtější přístup zdůrazňuje i riziko dvojího přístupu, kdy se má pozornost unijních institucí zaměřovat jen na problémy ve státech EU, které do ní vstoupily po roce 2000 (Polsko, Maďarsko), zatímco problémy jiných členských států s dodržováním zásad právního státu ponechává nepovšimnuty. Zároveň však staví i na dalších ideových základech.

Prvním z nich je neliberální kritika právního státu, nejvýrazněji se projevující u Viktora Orbána, který odmítá liberální demokracii a některé její základní prvky. Druhý z vlivů je kritika soudcokracie a oslabení rozhodování v politické sféře. Jeho protagonistou byl i Václav Klaus: „Soudcokracie, tj. rostoucí moc a skutečně nekontrolovatelná vláda nikomu neodpovědných osob a institucí především v justici a represivních složkách, je dnes vzhledem ke

slabosti politických stran a apatii či naivitě široké veřejnosti hlavním nebezpečím demokratického vývoje.“¹ Třetím a posledním vlivem, který je specifický pro Maďarsko, je koncepce historické ústavy, v souladu s kterou musejí být vykládána jednotlivá ustanovení aktuální ústavy.² Zároveň je nutné dodat, že tyto přístupy málokdy stojí izolovaně vedle sebe, ale spíše se prolínají a doplňují. Skeptický přístup je tak možné shrnout následovně: obsah pojmu právní stát není konstantní a stále se o něm vedou debaty. Evropská unie by tak měla více respektovat vnitrostátní specifika a starost o něj přenechat členským státům. Právní stát je využíván jako politická zbraň, což jej v důsledku diskredituje. Unie má v souladu s čl. 4 SEU respektovat národní identitu států, která spočívá v jejich základních politických a ústavních systémech.³

Případ Polska a Maďarska

Porušování zásad právního státu se v Unii obvykle skloňuje v souvislosti se státy Visegrádu, a to zejména s Polskem a Maďarskem. Tyto země spojuje s dalšími členskými státy EU ze střední a východní Evropy společná minulost v podobě čtyřicetileté vlády komunistických stran, během které se dalo o právním státu mluvit jen stěží. Po jejich svržení se tak zdálo, že přijetí západního modelu chápání právního státu je jen logickým vyústěním procesu demokratizace. Idea právního státu však byla mnohdy převzata rychle a bez přihlídnutí k místním institucím a zvyklostem zasažena do prostředí, které na ni nebylo připraveno: „Nejvlivnější političtí vůdci ve střední a východní Evropě bezprostředně po roce 1989 jakožto nejkratší cestu k reformám přijali pozápadně na

Soudní dvůr Evropské unie v Lucemburku.
Foto: Wikimedia Commons

bázi nekritického napodobování.“⁴ Tento přístup však znamenal přijetí výsledku bez institucionálního vývoje, který v západní Evropě mohl probíhat několik desítek let v zásadě nerušeně.

Postup unijních institucí ve spojení s poměrně jednostranným informováním ze strany většiny médií navíc pomohl vytvořit dojem, že tyto země a jejich konzervativní vlády představují mezi ostatními členskými státy, které nemají s právním státem žádné nebo jen nepatrné potíže, jakési „otloukánky“. Opak je však pravdou. Soudní dvůr Evropské unie (SDEU) v posledních letech vydal řadu rozhodnutí, která se zabývala narušováním nezávislosti soudnictví v Rumunsku, Portugalsku či na Maltě. Evropský parlament zase přijal řadu rezolucí, které se zabývají stavem právního státu v různých zemích Unie jako např. Bulharsko nebo Slovensko. Mainstreamové vnímání se přesto soustředí především na kritiku Polska a Maďarska. Problémy spojené s dodržováním hodnot právního státu, tak jak je vykládají evropské instituce, se týkají

vícero členských států Evropské unie, a nejsou průvodním znakem pouze středoevropských národněkonzervativních stran a jejich neliberální rétoriky.

Obzvláště v případě Polska bývá navíc často ignorován jeho specifický kontext. Když Právo a spravedlnost (PiS) v říjnu roku 2015 drtivě vyhrálo volby a získalo absolutní většinu v obou komorách parlamentu, byla pro něj reforma justice spíše vedlejším tématem vedle jeho ekonomického a sociálního programu. První krize v podobě jmenování soudců Ústavního tribunálu na sebe nenechala dlouho čekat. Občas se však zapomíná, že jej spíše než PiS zavinila předchozí většinová koalice vedená Občanskou platformou a že PiS spíše jen využila možnosti vrátit svým politickým rivalům úder. Obecnější důvod sporu o Ústavní tribunál lze ale hledat v samotné povaze této instituce, respektive ve východiscích, na kterých je založena. Ústavní soudy ve středovýchodní Evropě byly do své současné podoby zformovány v devadesátých letech, v neoliberalní atmosféře toho, co americký politolog Francis Fukuyama nazval koncem dějin. Fukuyamova teze spočívala v přesvědčení o jisté nevyhnutelnosti globálního triumfu liberální demokracie jakožto nejvyššího vývojového stupně institucí, která z dlouhodobého hlediska postrádá alternativu. Jejími projevy v oblasti ústavního soudnictví byly především soudcovský aktivismus a liberální hodnotová orientace.⁵

Polská justice zároveň dlouhodobě trpěla systémovými chybami, které vláda detailně popsala v Bílé knize z roku 2018. Poukázala především na celkově špatný stav polské justice před provedenou reformou. Ten měl spočívat v nízké důvěře občanů v justici, neefektivitě soudních řízení, narušení systému dělby moci, kdy se ze

soudců stala uzavřená skupina stěží ovlivnitelná vnějšími zásahy, a konečně v nedostatečném vypořádání s komunistickou minulostí. V kombinaci s viditelnými a mediálně známými chybami soudního systému to nutně muselo vést k naprosté nedůvěře společnosti k justici. Výrazná část polské společnosti je tak skeptická k nařčením, že justiční reformy v Polsku ohrozily hodnoty právního státu, právě proto, že podle ní právní stát hodný ochrany v Polsku po roce 1989 vůbec neexistoval.

Dlouhodobě nejhůře ze všech států EU si v *Rule of Law Index* vede Maďarsko. Reálný obraz je ale pravděpodobně komplikovanější. Předně je nutné vzít v potaz situaci Maďarska před rokem 2010. Maďarsko se tehdy během vlády socialisty Ference Gyurcsányho dostalo na hranu bankrotu, zvyšovala se nezaměstnanost, rostla kriminalita. Do zhoršující se situace unikla nahrávka Gyurcsányho projevu, ve kterém přiznal, že „lhali ráno, večer i v noci“ a čtyři roky nic nedělali. Orbánově vládě se oproti tomu podařilo splnit většinu slibů, které maďarští voliči považovali za důležité.⁶

Maďarská vláda většinu změn (nejen v oblasti justice) odůvodňovala tvrzením, že každý prvek uskutečněných reforem se vyskytuje i v právním řádu jiné členské země Evropské unie. V tomto ohledu však často čelí kritice, že jednotlivé prvky převzaté z různých systémů mohou svými interakcemi dohromady vytvářet neliberální celek, který někteří autoři nazývají „frankensteinovým monstrem“.⁷ Maďarsko je v tomto ohledu podobné Polsku, které je rovněž obviňováno z tzv. cherry-pickingu, tedy spojování dílčích částí různých právních řádů do jednoho systému, který jako celek funguje neliberálně. Podle polské vlády se cherry-pickingu nicméně

dopouští samotná Komise, když kritizuje jen některé části reforem a nebere v potaz existující či nově vytvářené záruky právního státu a soudní nezávislosti.

Česko a Slovensko? Mimo pozornost

Podívejme se však na situaci v Česku a na Slovensku. Tyto dvě země Visegrádu nebudí v souvislosti se stavem právního státu ani zdaleka tak velkou pozornost jako Polsko a Maďarsko. Minimálně v případě Slovenska to není zcela zasloužené, některé kauzy z posledních let totiž ukazují na závažné systémové problémy. Česko tak v rámci Visegrádské čtyřky působí jako jednoznačný premiant. Ani relativně dobré výsledky by však neměly odvrátit pozornost od existujících problémů. Stačí si vzpomenout např. na nezákonná covidová opatření Ministerstva zdravotnictví a jejich pravidelné rušení Nejvyšším správním soudem. Důvěře společnosti ve fungování justice a právního státu jako takového nepomáhají ani politicky exponované právní kauzy, ve kterých došlo k opakovaným selháním státních institucí. Nejvýraznějším se v poslední době stal případ bývalé ministryně obrany Vlasty Parkanové, jejíž trestní stíhání trvalo téměř deset let a nakonec skončilo zprošťujícím rozsudkem.

I přes dílčí kauzy není stav právního státu v Česku předmětem rozsáhlejších debat na celoevropské úrovni. Česká republika je proto v *Rule of Law Index* zaslouženě hodnocena v rámci Visegrádu nejlépe. Docela odlišná situace však panuje na sousedním Slovensku. V nedávné době zde vyvolaly pozornost policejní akce zaměřené proti korupci v justici – Bouřka a Vichřice.

Bezprostředním podnětem pro jejich zahájení byla vražda investigativního novináře Jána Kuciaka a jeho snoubenky Marty Kušnírové, provedená pravděpodobně na objednávku podnikatele Mariána Kočnera, jehož činností se Kuciak mimo jiné zabýval. V Kočnerově mobilu policie objevila důkazy o rozsáhlé komunikaci mezi ním, politiky (např. státní tajemnicí na Ministerstvu spravedlnosti Monikou Jankovskou), státními zástupci a soudci. Během následné akce Bouřka policie na jaře roku 2020 zatkla pro podezření z korupce a dalších trestných činů celkem třináct soudců, z nichž byla řada v rámci soudního systému poměrně vysoce postavená – Jarmila Urbancová byla např. v době zatčení místopředsedkyní Nejvyššího soudu.

Krise soudnictví na Slovensku je výrazně spojena se jménem Štefana Harabina, bývalého ministra spravedlnosti, předsedy Nejvyššího soudu a současně předsedy Soudcovské rady, která je ústředním orgánem soudcovské autonomie na Slovensku. Posledně jmenovaný orgán měl vést

Marián Kočner na tiskové konferenci, kterou svolal na 5. dubna 2016 do hotelu Crown Plaza v Bratislavě.
Foto: Wikimedia Commons, Slavomír Frešo

soudnictví k větší nezávislosti a měl podobným situacím zabránit. Pro jeho fungování byla přejata a implementována většina zahraničních institucionálních doporučení, jejichž zavedení však nevedlo ke kýženému výsledku. Ukázalo se, že prosté přenesení fungujících vzorců z jiných zemí do prostředí, které tradičně charakterizovaly silné osobní vazby a nižší profesní a etické standardy, nutně selhává. Zřízení Soudcovské rady tak paradoxně vedlo k oslabení nezávislosti justice, protože způsobilo její zapouzdřenost a uzavřenost vůči vnější kritice a vytvořilo prostředí, ve kterém mohli uspět lidé jako Štefan Harabin, jehož vedení charakterizoval především tvrdý postup a disciplinární řízení vůči kritikům z řad soudců a poskytování výhod svým příznivcům.

Španělsko: politizace justice

Závažné problémy lze ale samozřejmě najít i mimo Visegrád, podívat se lze např. do Španělska, kde podle některých názorů představuje Nejvyšší rada soudnictví (*Consejo General del Poder Judicial*, CGPJ) a způsob jejího složení největší slabinu tamní justice. Původní způsob volby jejích dvanácti členů z řad soudců a státních zástupců (CGPJ má celkem dvacet členů a předsedu) parlamentem byl sice v roce 2001 modifikován tak, že členové mohou být voleni pouze ze seznamu třiceti šesti kandidátů, který sestaví a předloží sdružení soudců (v praxi výrazně zpolitizované), přesto zde však zůstává výrazné riziko politizace justičního systému. CGPJ totiž následně jmenuje (respektive navrhnou ke jmenování králi) jednotlivé soudce (včetně soudců Nejvyššího soudu) pouze na základě svého uvážení, bez ohledu na jejich předchozí zásluhy apod. Ve Španělsku je navíc

poměrně časté (podobně jako např. ve Spojených státech), že jsou soudci v médiích označováni jako konzervativní nebo jako progresivní, což jejich politizaci výslovně implikuje.

Spor o složení CGPJ se naplno projevil v roce 2020. Její členové jsou totiž voleni třipětinovou většinou členů parlamentu, což ve španělských politických realitách znamená nutnost shody dvou největších politických stran. Lidová strana (*Partido Popular*) se nicméně rozhodla volbu nových členů blokovat, protože v CGPJ držela většinu, kterou by v nové volbě mohla jediné ztratit. V reakci na tyto obstrukce připravila socialistická vláda bezprecedentní návrh reformy, kterou by se snížila kvalifikovaná většina nutná pro volbu členů CGPJ na většinu absolutní. Tato reforma by pochopitelně politizaci justice jen zvýšila, protože by umožnila vládě s potřebnou většinou v parlamentu jmenovat nové členy CGPJ bez nutnosti hledání konsenzu s opozičními politickými stranami. Španělská vláda se nicméně po negativních reakcích ze strany Evropské komise rozhodla od svého záměru upustit.⁸

Většina současných členů CGPJ byla zvolena v roce 2013, jejich funkční období je přitom pětileté. Vzhledem k současné situaci jsou však ve své funkci již téměř devět let. Dočasný režim přijatý v březnu 2021 brání stávajícímu přesluhujícímu složení CGPJ jmenovat nové soudce na nejvyšší posty v justici. Omezení se týká i soudců Nejvyššího soudu, který má nyní podle vlastních údajů asi o 14 % méně soudců, než vyžaduje zákon, což vede k tomu, že vydává asi o tisíc rozhodnutí ročně méně. To musí nutně vést k prodloužení řízení a snížení efektivity soudnictví jako takového.⁹

Předseda CGPJ ve svém ostrém projevu ze dne 7. září 2022 otevřeně vyzval jak předsedu

vlády, tak lídra opozice, aby urychleně našli řešení patové situace. Zmínil, že Nejvyššímu soudu má v následujících měsících chybět již celá čtvrtina soudců, ze 116 existujících soudních předsednictev v zemi jich 49 nemá řádného předsedu. Případ Španělska tak ukazuje, že ačkoliv se tato země nestala předmětem celoevropské debaty o stavu právního státu, vykazuje její demokratický systém značné problémy a je ve stavu hluboké krize.

Vražda novinářky na Maltě

Podobně lze sledovat situaci např. na Maltě. Větší pozornost se k ní a ke stavu jejího právního státu upřela 16. října 2017, kdy byla během bombového útoku zavražděna nejznámější maltská investigativní novinářka a blogerka Daphne Caruanaová Galiziaová, která publikovala články týkající se korupce v řadách vlády i opozice. Reakcí unijních institucí bylo především usnesení Evropského parlamentu ze dne 29. dubna 2021, ve kterém Evropský parlament „vyjadřuje hluboké politování nad tím, že vývoj na Maltě v posledních letech

Připomínka zavražděné investigativní novinářky Daphne Caruanaové Galiziaové u paty památníku Velkého obléhání ve Vallettě. Foto: Wikimedia Commons, Ethan Doyle White

vedl k přetrvávajícímu závažnému ohrožení právního státu, demokracie a základních práv, včetně oblastí, jako je svoboda sdělovacích prostředků, nezávislost policie a soudnictví...“¹⁰

Zpráva o stavu právního státu z roku 2022 sice přiznává, že Malta po atentátu na Caruanaovou Galiziaovou podnikla určité reformy, kterými reagovala na některá poskytnutá doporučení, další oblasti však podle zprávy nadále představují zdroj obav. Ačkoliv vyšetřování vraždy Caruanaové Galiziaové pomohlo nastartovat reformy na podporu ochrany novinářů, samo o sobě ukázalo řadu znepokojujících skutečností. Vzhledem k tomu, že vyšetřování vraždy prozatím nebylo zcela ukončeno, nelze o něm učinit definitivní závěry. V roce 2019 se objevily informace, že do případu je zapojen Keith Schembri, úzký spolupracovník premiéra Josepha Muscata, který v reakci na vzniklou politickou krizi rezignoval na svou funkci.

Jak je ale možné, že situace na Maltě dospěla až ke zjevně politicky motivované vraždě novinářky? V Polsku a v Maďarsku, jejichž konzervativní vlády bývají nejčastěji kritizovány pro porušování pravidel právního státu a útoky na nezávislost médií, k podobnému případu v posledních letech nedošlo. Ke dvěma politicky motivovaným vraždám novinářů přitom došlo na přelomu let 2017 a 2018 na Maltě a na Slovensku, přičemž v obou těchto zemích v té době vládly sociálnědemokratické strany (a v rámci Evropského parlamentu členové frakce *Progressive Alliance of Socialists and Democrats*). Je zřejmé, že situace na Maltě nebyla z pohledu právního státu již delší dobu zdaleka bezproblémová. Malta se dostala pod palbu kritiky již v roce 2016, kdy se ukázalo, že prodala (vydala za podmínky investice vysokého finančního příspěvku do

zvláštního fondu) stovky pasů bohatým jedincům ze zemí mimo EU bez požadavku na jejich pobyt na Maltě, čímž otevřela cestu do Schengenského prostoru např. sankcionovaným osobám spojeným s Putinovým režimem.¹¹

Rumunsko a Bulharsko: snahy o ovládnutí justice

Vedle Polska a Maďarska se dostalo v souvislosti se stavem právního státu v EU výraznější pozornosti především Rumunsku. Méně známý je případ sousedního Bulharska, které v *Rule of Law Index* v roce 2021 zaznamenalo druhé nejhorší skóre v rámci celé EU. Potíže spojené s porušováním hodnot právního státu mají v obou zemích dlouhodobý a hluboký charakter, který vychází již z povahy transformačního procesu. Jejich konkrétními projevy byly a dodnes zůstávají široce rozšířená korupce, slabá občanská společnost i média ovládaná oligarchy. V Bulharsku se v prvních sedmi letech od změny režimu vystřídalo devět vlád. V roce 1996 dosáhla inflace 300 %, a tak v zásadě není divu, že se v nejchudší zemi EU nepodařilo vytvořit stabilní demokratické instituce.

Hlavním politickým cílem Rumunska i Bulharska v devadesátých letech byla integrace do Evropské unie. Ani rozsáhlé legislativní a ústavní změny však nestačily k naplnění Kodaňských kritérií a k přijetí do EU již v roce 2004. Přijímací proces se nakonec prodloužil o další tři roky. Závěrečná monitorovací zpráva o stavu připravenosti Bulharska a Rumunska na členství v EU z konce září roku 2006 konstatovala, že obě země budou vzhledem k dosaženému pokroku a vynaloženému úsilí schopny stát se k 1. lednu 2007

plně kvalifikovanými členy Evropské unie. Otázkou je, do jaké míry odpovídaly dokumenty Evropské komise ohledně stavu právního státu v Rumunsku a Bulharsku realitě. Jejich přesnost mohla být ovlivněna politickými snahami o co nejrychlejší přijetí. Jeho neustálé oddalování by totiž v důsledku mohlo vést ke snížení podpory vstupu a poklesu reformních snah.

Překážky v úspěšnosti reforem představoval mj. odpor dominantních postkomunistických elit snažících se udržet status quo, proti nimž prosazovala změny jen malá skupina liberálně a prozápadně orientovaných politiků. Část problémů však podle mého názoru zapříčinily i orgány EU (a to zejména Komise), když stanovovaly příliš obecně formulované cíle zaměřené až příliš často hlavně na materiální zabezpečení soudnictví, které odpůrci reforem dokázali poměrně efektivně zpomalovat a obcházet. Časté změny, ke kterým v soudním systému docházelo kvůli snaze vyhovět nárokům Komise, mohly vést i ke snížení právní jistoty a vnesení další nestability do celého právního systému.

Rumunsko se nicméně 1. ledna 2007 společně s Bulharskem stalo dalším členem EU. Jejich přistoupení však neznamenalo konec dohledových nástrojů ze strany příslušných evropských institucí. Ještě před vstupem byl dvěma rozhodnutími Komise z 13. prosince 2006 zřízen mechanismus pro spolupráci a ověřování pokroku Rumunska a Bulharska při dosahování specifických referenčních cílů (CVM). Stanovené referenční cíle přitom směřovaly právě ke zlepšení stavu právního státu v obou zemích. Podstata CVM spočívá v povinnosti Rumunska a Bulharska předkládat jednou ročně zprávu o pokroku dosaženém při plnění stanovených referenčních cílů. Povinnost vypracovat hodnotící zprávy se však

týká i Evropské komise, která je předkládá Evropskému parlamentu a Radě.

Mechanismus byl od počátku koncipován jako přechodný nástroj, který měl být po splnění cílů odbourán. K tomu však dosud nedošlo. Podle některých autorů se CVM ukázalo jako neefektivní nástroj, protože klade přílišný důraz na prosté dodržování právních norem Evropské unie. Skutečný problém však spočívá spíše v podstatě fungování veřejného života a státních institucí. Spolupráci a kooperaci navíc do značné míry nahradil dozor a dohled.

Zprávy vydávané Komisí dění v obou zemích pravidelně kritizovaly. Příkladem může být zpráva z července roku 2012 týkající se Rumunska, která hodnotila dosažený pokrok po pěti letech fungování systému CVM. Hned na začátku vyjádřila pochybnosti nad nezvratností dosaženého pokroku a poněkud skepticky shrnula, že vznikají vážné pochyby o závazku respektovat právní stát nebo o chápání role zákona v demokratickém pluralitním systému. V době jejího vydání totiž v Rumunsku probíhala patrně největší ústavní krize od svržení komunistického režimu. Ve volbách v roce 2012 získala výraznou většinu v obou komorách parlamentu sociální demokracie (*Partidul Social Democrat*, PSD) a její koaliční spojenci. Premiérem se stal Victor Ponta, který se rychle dostal do konfliktu s prezidentem Traianem Băsescuem. Nově zformovaná parlamentní většina postupně odvolala a vyměnila předsedy obou parlamentních komor i ombudsmana. Tento postup pojistila mj. vydáním mimořádného nařízení, které omezilo pravomoci Ústavního soudu přezkoumat tato rozhodnutí parlamentu. Vláda celým postupem mířila zejména k odstranění Băsescua z funkce prezidenta. Tento postup však kromě souhlasu obou komor parlamentu vyžaduje i schválení

občany v referendu. Téměř 90 % hlasujících sice hlasovalo pro zbavení prezidenta jeho úřadu, referenda se však celkově zúčastnilo jen něco přes 46 % oprávněných voličů. Vláda reagovala vydáním dalšího mimořádného nařízení, kterým odstranila požadavek na nadpoloviční účast. Ústavní soud však nicméně o dané věci rozhodl v tom smyslu, že požadavek účasti nadpoloviční většiny voličů vyplývá ze samotné ústavy.

Krise v roce 2012 jasně ukázala, že progres, kterého Rumunsko dosáhlo od roku 2007, není nezvratný. Stabilita soudního systému zjevně i nadále výrazně závisí na aktuální politické situaci a negativně se na ní podepisuje i vysoká míra polarizace společnosti. Pokud obrátíme pozornost k Bulharsku, zjistíme, že se jedná o zemi EU, kde dospěl nejdále fenomén oligarchizace politiky. Problematická tranzice v 90. letech vedla k vytvoření úzké skupiny osob, které ve svých rukách soustředily výrazné množství majetku. Tyto osoby často vzešly z komunistických tajných služeb, které se v chaosu 90. let byly schopny rychle zorientovat a využít své kontakty. Tři z oligarchů byli dokonce zařazeni na sankční seznam Ministerstva financí Spojených států (mezi nimi i bývalý významný poslanec Delyan Peevski).

Evropský soud pro lidská práva se ve své judikatuře ve vztahu k Bulharsku zabýval mj. případem vraždy státního zástupce Nikolaje Koleva, který vyšetřoval možnou nelegální činnost nejvyššího státního zástupce Nikoly Filčeva. Závěrem jeho rozhodnutí z roku 2009 je, že Bulharsko porušilo Kolevovo právo na svobodu a právo na život, když nepodniklo dostatečné kroky k objasnění jeho vraždy. Bulharské státní zastupitelství inspirované sovětskou prokuraturou vzhledem ke své zcela centralizované struktuře ani nemohlo provést nezávislé vyšetřování případu.

V souvislosti s Rumunskem lze další velký problém sledovat v roce 2017, po deseti letech fungování CVM. Během roku 2017 zde došlo k politické krizi, která reformní proces zastavila a v některých ohledech i vrátila o několik let nazpět. Její kořeny lze hledat na konci roku 2016, kdy v parlamentních volbách přesvědčivě zvítězila PSD, která byla pod silným vlivem svého předsedy Livia Dragney, který se sám nemohl stát premiérem z důvodu probíhajícího trestního stíhání.

Zpráva Komise z listopadu roku 2017 již upozornila na snahu o dekriminalizaci některých korupčních trestných činů a existenci návrhů na změnu tří justičních zákonů z roku 2004, které mají „přímý dopad na nezávislost soudnictví a soudní systém obecněji a v původní podobě byly důležitým prvkem v pozitivním hodnocení provedeném Komisí v lednu loňského roku“. Největší pozornost vzbudily masivní protesty občanské společnosti, které jsou považovány za největší od pádu komunismu v Rumunsku.

Jestliže bylo zprávu z listopadu 2017 možné považovat za kritickou, zpráva vydaná v listopadu 2018 byla ve svém hodnocení situace v Rumunsku naprosto zdrcující. Během jednoho roku mezi vydáním obou zpráv byly totiž přijaty tři výše zmíněné novelizace justičních zákonů z roku 2004. Komise v nich identifikovala ustanovení, která omezují garance nezávislosti soudnictví: „vytvoření zvláštní sekce státního zastupitelství pro vyšetřování trestných činů páchaných soudci a státními zástupci, nová ustanovení o hmotné odpovědnosti soudců a státních zástupců za jejich rozhodnutí, nový systém předčasného odchodu do důchodu, omezování svobody projevu soudců a státních zástupců a rozšíření důvodů pro odvolání členů Vrchní rady soudců a státních zástupců [Nejvyšší rady soudnictví]“.

Protesty proti korupci v Bukurešti, leden 2017.

Foto: Wikimedia Commons, Piata Victoriei

Institucionální změny však byly doprovázeny i konkrétními kroky – došlo mj. k odvolání vrchního státního zástupce Národního protikorupčního ředitelství. Soudní inspekce zahájila řadu řízení s vysoce postavenými soudci, při nichž docházelo k opakovaným únikům informací na veřejnost. Její mandát jí byl po vypršení prodloužen mimořádným nařízením vlády. Nejvyšší rada soudnictví – ústavní garant nezávislosti soudnictví – k těmto krokům nebyla kvůli vnitřním problémům schopna zaujmout jednoznačné stanovisko. Celá snaha o narušení nezávislosti soudnictví přitom pravděpodobně směřovala k ovlivnění trestního řízení s některými politiky vládnoucí PSD, která nicméně tyto kauzy neustála a v říjnu roku 2019 jí byla vyslovena nedůvěra.

Zpráva Komise za rok 2019 dokumentuje pokračující zhoršení, ke kterému došlo téměř ve všech oblastech rumunského soudnictví.¹² Největší obavy vzbudila zvláštní sekce pro vyšetřování trestných činů spáchaných soudci a státními zástupci (*Secția pentru Investigarea Infracțiunilor din Justiție, SIIJ*), která prokazatelně zahájila několik účelových vyšetřování proti

soudcům a státním zástupcům, kteří vyjádřili nesouhlas s probíhajícími změnami v justici. Rumunská soudní reforma se následně stala předmětem několika rozhodnutí SDEU, který judikoval, že rumunská právní úprava je ve střetu s unijním právem.

Zároveň se dostal do střetu s Ústavním soudem, který rozhodl, že rumunští soudci nemají možnost neaplikovat vnitrostátní právo, které shledají rozporným s rozsudky SDEU. Soudci, kteří přesto postupovali v souladu s rozhodnutím SDEU, byli následně vyšetřováni v rámci kárného řízení. Na tuto praxi reagoval SDEU 21. prosince 2021 ve svém rozhodnutí ve spojených věcech C-357/19 a další, ve kterém dovodil, že zásada přednosti unijního práva vylučuje takovou právní úpravu a praxi, která soudci obecného soudu pod hrozbou kárného řízení zakazuje odchýlit se od rozhodnutí Ústavního soudu. Ten reagoval zveřejněním tiskové zprávy, která zdůraznila obecnou závaznost jeho rozhodnutí a ve své podstatě odmítla závěry SDEU.¹³ Objevily se i obavy, že tato tisková zpráva (ač právně zcela nezávazná) má představovat určitou formu nátlaku na soudce obecných soudů s cílem odradit je od aplikování závěrů Soudního dvora.¹⁴ SDEU své závěry dále rozvinul v rozsudku ve věci C-430/21 z února 2022, ve kterém zdůraznil, že vznik kárné odpovědnosti soudce za aplikování rozsudků SDEU rovněž představuje porušení unijního práva.

Situace se v současnosti uklidnila, došlo mj. ke zrušení SIIJ a jejímu nahrazení systémem pověřených státních zástupců. Zpráva o stavu právního státu z roku 2022 však i o tomto systému hovoří jako o značně problematickém a zmiňuje i další aspekty justičního systému, které vyvolávají obavy o nezávislost soudnictví. Další vývoj se tak projeví až v následujících měsících a letech.¹⁵

Prozatímní hodnocení však nemůže být příliš optimistické. Dočasný systém CVM, který měl Rumunsku přinést po vstupu do Evropské unie záruky reforem, ve své podstatě selhal – za celých šestnáct let se totiž nepodařilo naplnit jeho cíle.

Co se týká hodnocení situace v Bulharsku, Evropská komise o něm v roce 2019 vydala prozatím poslední zprávu, ve které vyjádřila přesvědčení, že pokrok učiněný Bulharskem je již dostatečný, a doporučila odstranění CVM. Během pouhého roku se situace změnila, stav právního státu v Bulharsku se stal předmětem rezoluce Evropského parlamentu a Bulharsko bylo vystaveno kritice ve Zprávě o stavu právního státu. Toto podcenění situace ze strany unijních institucí je o to více zarážející, že bulharský vývoj od vstupu do EU zaznamenával pravidelné výkyvy, a bylo tak možné čekat, že se situace během jednoho roku může rychle zhoršit. Zatímco tedy Evropská komise vyzdvihovala pokrok Bulharska v oblasti právního státu, předseda jeho Nejvyššího soudu Lozan Panov vyjádřil obavy nad jeho rozpadem.

V souvislosti se stavem právního státu v Bulharsku lze zmínit ještě aktuální rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva z roku 2021, které se týká soudkyně Miroslavy Todorové. Ta byla předsedkyní Bulharské unie soudců a z této pozice veřejně kritizovala jmenování nových předsedů některých soudů. Nejvyšší soudcovská rada s Todorovou zahájila kárná řízení (údajně z důvodu vysokých prodlení v jejím rozhodování), částečně iniciovaná soudními funkcionáři, které předtím kritizovala. Todorova byla nakonec potrestána odsunutím na nižší soudní instanci a snížením platu. Její stížnost u ESLP byla úspěšná, soud rozhodl, že byla porušena její základní práva, když analýzou časové posloupnosti událostí dospěl k názoru, že sankce uplatněné vůči

Todorové nemíří primárně na dodržení lhůt v jí rozhodovaných soudních řízeních, ale na její potrestání za kritická vyjádření k bulharskému justičnímu systému.

Závěr

Další podobné problémy bychom však našli v řadě zemí Evropské unie. Španělsko, Malta, Bulharsko a Rumunsko slouží spíše jako demonstrativní příklady, že problémům a výzvam spojeným s dodržováním právního státu čelí i řada zemí mimo Visegrád. Podle dat z *Rule of Law Index* z roku 2021 se přitom jedná i o zakládající státy EU – jen o málo lepšího výsledku než Polsko dosáhla v hodnocení Itálie, Francie se pohybuje na podobných hodnotách jako Česká republika.

Závěrem lze shrnout, že ačkoliv právní stát deklaratorně představuje jednu z hodnot, na kterých je postavena Evropská unie, jeho obsah je poměrně neurčitý. Diskuze o dodržování jeho zásad a standardů se v posledních letech vede v řadě zemí Evropské unie a přesahuje dimenzi jejích jednotlivých členských států. Je však na místě ptát se, jestli není vliv unijních institucí v oblasti právního státu spíše kontraproduktivní. Neexistuje celoevropský konsenzus v tom, jak je tato problematika důležitá a jak daleko se má kvůli snaze ji prosadit zajít. Zatímco SDEU nebo Evropský parlament jdou ve svých požadavcích nejdále, Evropská komise či Rada EU naopak ukazují větší ochotu ke kompromisům.

Právní stát se stal předmětem politických sporů a řešení s ním souvisejících problémů je především politickou otázkou. Hledání politického řešení ostatně doporučovala i bývalá spolková kancléřka Angela Merkelová. Soudní rozhodnutí

totiž ke zklidnění situace příliš nepřispěla. Merkelová proto v dané věci opakovaně vyzývala ke střízlivému a opatrnému přístupu, když se vyjádřila, že nevěří, že by politické rozdíly měly být vždy řešeny soudní cestou, a že „máme velké problémy, ale mou radou je řešit je diskuzí a hledat kompromisy“.¹⁶

Samotné rozhodování orgánů Unie o dodržování pravidel právního státu je poměrně sporné. Často řešené otázky organizace soudnictví představují výlučnou kompetenci členských států. Pro zajištění dodržování hodnot, na kterých je EU založena, je stanoven jasný postup podle čl. 7 EU, na jehož základě může dojít až k pozastavení hlasovacích práv státu v Radě. Podmínky pro jeho aplikaci jsou však z dobrých důvodů nastaveny přísně, tak aby mechanismus zabránil největším excesům a nemohl být zneužíván.

Kontrola dodržování pravidel právního státu zároveň není politicky neutrální. Poslanci liberální frakce Renew Europe při přijímání rezolucí patří mezi ostré kritiky konzervativních vlád v Polsku a Maďarsku. Střet zájmů „jejich“ Andreje Babiše pro ně však zjevně nikdy nepředstavoval větší problém. Podobných příkladů lze nalézt celou řadu, jeden z nich představuje i Bulharsko, kde se premiéru Bojku Borisovovi navzdory výrazným problémům podařilo díky stabilní pozici ve frakci křesťanských demokratů odvracet kritiku.

Další otázkou je, jakou roli vlastně unijní orgány při debatách o právním státu sehrávají. Evropský parlament totiž po celou dobu spíše přiléval olej do ohně. Jím schvalované rezoluce zaměřené na právní stát často poukazují i na témata, která s právním státem vůbec nesouvisí. V rezoluci o právním státu a stavu demokracie v Polsku ze dne 15. listopadu 2017 vyzval k volnému poskytování dostupné antikoncepce

a zpřístupnění nouzové antikoncepce bez lékařských předpisů, kritizoval rovněž legislativní návrhy vedoucí k restriktivnější potratové politice. Situaci svými vyjádřeními nevylepšili ani jednotliví politici. Místopředsedkyně Evropského parlamentu za německou sociální demokracii Katarina Barleyová např. prohlásila, že Polsko a Maďarsko je nutné „finančně vyhladovět“. Jaký je výsledek? Neochota Varšavy a Budapešti vést o stavu právního státu jakoukoliv diskuzi.

Současné spory o právním státu v jednotlivých členských zemích přitom mohou potenciálně ohrozit samotnou podstatu EU. Právě v reakci na ně vynesl 7. října 2021 polský Ústavní tribunál rozhodnutí K 3/21, kterým zpochybnil nadřazenost unijního práva nad právem členských států a zašel přitom dále než kterýkoliv jiný ústavní soud členské země EU. Spory o právní stát však narušují vzájemné vztahy mezi členskými státy EU i v jiných oblastech a jinými cestami než soudními výměnami názorů o nadřazenosti unijního práva. V září 2022 jsme mohli sledovat požadavek vznesený ze strany Polska vůči Německu na uhrazení více než 32 bilionů Kč jako reparace za nacistickou okupaci. Podpůrná rezoluce v Sejmu byla schválena jasnou většinou 418 hlasů. Je téměř jisté, že tento postup představuje reakci na neuvolnění finančních prostředků z unijního fondu obnovy kvůli obavám o stav právního státu v Polsku. Poměrně jednostranná debata o právním státu tak bohužel pomáhá oživovat staré spory, a to v krizové době, kdy by Evropská unie měla vystupovat jako co možná nejjednotnější celek.

Závěrem je nutné zmínit v posledních měsících silící postoj vyjádřený premiérem České republiky Petrem Fialou, který z pozice předsedy vlády předsedající členské země EU podotkl, že

v době války na Ukrajině jsou mnohem důležitější problémy než řešení sporu Polska a EU o dodržování pravidel právního státu. Názory na jeho podobu a udržování přitom podle něj představují téma pro klidnější časy.¹⁷ Pokud mluvíme konkrétně o Polsku, měly by navíc být vzaty v potaz události posledních měsíců, kdy se Polsko ukázalo jako lídr v humanitární i vojenské pomoci Ukrajině a největší zastánce jejích zájmů v Evropské unii. Ignorovat, že tomu tak je, znamená ignorovat politickou realitu. Domnívám se, že právě postoj akcentovaný Petrem Fialou by měl představovat základní východisko pro řešení jakýchkoliv sporů ohledně dodržování pravidel právního státu v jednotlivých státech Unie. Justiční reforma v Polsku pravděpodobně není schopna ohrozit samotnou podstatu EU – nekontrolovaný růst cen energií, sociální nepokoje a hrozba ruské agrese však ano. ■

- 1 Němec, Jan. Klaus varuje: Soudcokracie ohrožuje demokracii nejvíce. *Aktuálně.cz* [online]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/politika/klaus-varuje-soudcokracie-ohrozuje-demokracii-nejvice/r-:article:792191/>
- 2 Pech, Laurent – Grogan, Joelle a kol. *Meaning and Scope of the EU Rule of Law*, s. 44–59. <https://reconnect-europe.eu/wp-content/uploads/2020/05/D7.2-1.pdf>
- 3 Varga, Judit. Facts You Always Wanted to Know about Rule of Law but Never Dared to Ask. *Euronews* [online]. Dostupné z: <https://www.euronews.com/2019/11/19/judit-varga-facts-you-always-wanted-to-know-about-rule-of-law-hungary-view>
- 4 Krastev, Ivan – Holmes, Stephen. *Světlo, které pohaslo: vyúčtování*, Praha: Karolinum 2020, s. 29.
- 5 Kühn, Zdeněk. Ústavní soudnictví a nástup neliberálních politických režimů [online přednáška]. <https://www.youtube.com/watch?v=6MPHgGYF0s4&t=537s>
- 6 Sulovská, Lucie. *Polsko a Maďarsko: Cesta od liberalismu*, s. 14–19. <https://newdirection.online/2018-publications-pdf/ND-Sulovska-web.pdf>
- 7 Scheppele, Kim Lane. The Rule of Law and the Frankenstein: Why Governance Checklists Do Not Work. *Governance* [online]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/gove.12049>

- 8 Nieva-Fenoll, Jordi. Justice and Independence, an Actual Problem in Spain. *Verfassungsblog* [online]. Dostupné z: <https://verfassungsblog.de/justice-and-independence-an-actual-problem-in-spain/>
- 9 2022 Rule of Law Report: Country Chapter on the rule of law situation in Spain, s. 3–4. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022SC0509&qid=1663175634201>
- 10 Usnesení Evropského parlamentu ze dne 29. dubna 2021 o vraždě Daphne Caruanaové Galiziaové a právním státě na Maltě. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX%3A52021IP0148&qid=1663182836785>
- 11 Cooper, Harry. Malta slammed for cash-for-passport program. *Politico* [online]. Dostupné z: <https://www.politico.eu/article/malta-cash-for-passports-program-individual-investor-programme/>
- 12 Zpráva Komise Evropskému parlamentu a radě o pokroku Rumunska v rámci mechanismu pro spolupráci a ověřování z 22. 10. 2019, zejména s. 3–7. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX%3A52019DC0499&qid=1645813320475>
- 13 Press release, 23 December 2021. *The Constitutional Court of Romania* [online]. Dostupné z: <https://www.ccr.ro/en/press-release-23-december-2021/>
- 14 Selejan-Gutan, Bianca. Who's Afraid of the „Big Bad Court“? *Verfassungsblog* [online]. Dostupné z: <https://verfassungsblog.de/whos-afraid-of-the-big-bad-court/>
- 15 2022 Rule of Law Report Country: Chapter on the rule of law situation in Romania. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022SC0523&qid=1663189057879&from=EN>
- 16 Von der Burchard, Hans. Merkel cautions EU: Talk to Poland, Hungary before cutting funds. *Politico* [online]. Dostupné z: <https://www.politico.eu/article/germany-angela-merkel-eu-financial-sanctions-poland-hungary/>
- 17 Fiala: Při ruské agresi jsou důležitější věci než spor o právní stát v Polsku. *ČTK* [online]. Dostupné z: https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/premier-fiala-bude-dnes-jednat-ve-varsave-s-sefem-polske-vlady/2199032?utm_source=www.seznam.cz&utm_medium=sekce-z-internetu

Jan Hroudný (1998), studuje právo na Masarykově univerzitě, analytik Pravého břehu – Institutu Petra Fialy.

Inspirativní Benedikt XVI.

Vzpomínky, reflexe a osobní pocta Josephu Ratzingerovi

Petr Fiala

Papež Benedikt XVI. v červnu 2006.
Foto: Wikimedia Commons

Na Svatopetrském náměstí v Římě bylo 5. ledna 2023 dopoledne zataženo a chladno. Náměstí bylo nezvykle tiché. Smutek a usebrání se zvláštním způsobem mísily s očekáváním. Svět se loučil s emeritním papežem Benediktem XVI. Před venkovním oltářem ležela rakev se zesnulým a na ní evangelium. Stejně jako tomu bylo při pohřbu sv. Jana Pavla II., kdy smuteční rozloučení vedl právě kardinál Joseph Ratzinger, nyní pohřbívaný Benedikt XVI. Tak jako tehdy se i nyní ozvalo z vatikánského náměstí spontánní volání „Santo subito“, „svatým ihned“. Bylo ale jaksí tišší, ne tak silně skandované, méně emotivní. Takový byl ostatně celý obřad. Nepohřbíval se papež, jak tomu bylo po staletí, ale emeritní papež, a s tím nikdo neměl

zkušenost a popravdě řečeno si s tím nikdo nevěděl úplně rady. Mši nepředsedal jako obvykle děkan kardinálského kolegia. Byla to papežská pontifikální mše, protože na rozdíl od jiných pohřbů papežů, kdy se konkláve teprve připravuje, byl současný papež František už bezmála jedno desetiletí pontifikem. Hlavy států a vlád nebyly přímo pozvány, ale přesto cítily povinnost či potřebu se zúčastnit. Smuteční obřad nebyl formálně připravován na „nejvyšší úrovni“, ale stejně takový nakonec byl. Určitá bezradnost, jak uskutečnit poslední rozloučení s papežem, který už nebyl papež, je myslím do značné míry příznačná pro celou recepci života a díla Benedikta XVI.

Velký teolog a intelektuál, milovník knih a vážné hudby, byl často viděn jen prizmatem

svých funkcí a shledáván tvrdým, dogmatickým, necitlivým. Jeden z klíčových moderních teologů 20. století a koncilní církve byl interpretován jako beznadějně zpátečnický konzervativce. Jeden z nejbližších spolupracovníků Jana Pavla II. nebyl vnímán podobně dobře jako svatý papež, ale směřovalo k němu mnoho kritiky a výhrad, přestože sdílel postoje se svým papežem a realizoval cíle jeho pontifikátu. Benedikt XVI. mohl v souladu s tradicí dožít svůj dlouhý život s úctou a respektem náležejícími papežskému stolci, místo toho zvolil radikální řešení rezignace, kterou nepřijala dobře ani část jeho stoupenců a která pro řadu odpůrců byla jen výrazem slabosti. V mnoha směrech byl nepochopen a nedoceněn. Přesto jsem si jist, že jsme měli to štěstí potkávat mimořádnou osobnost, jež zanechala silnou stopu ve své době, a která svým odkazem, dílem a činem bude ovlivňovat i budoucnost. Odešel velký papež.

To všechno se mi honilo hlavou, když jsem se svou ženou Janou seděl v onen první lednový čtvrtek vedle oltáře na Svatopetrském náměstí, kde jsem měl tu čest zastupovat Českou republiku při posledním rozloučení s Benediktem XVI. A také jsem vzpomínal na to, kde a jak Joseph Ratzinger, papež Benedikt XVI., protnul můj život a ovlivnil moji víru a práci.

K jeho poctě zde přináším několik reflexí, příběhů a vzpomínek. Je to jen hrst dojmů, osobních pocitů a zkušeností. Benediktu XVI. bych rád věnoval důkladnou studii a s potěšením i vděčností bych se zabýval hlubšími aspekty teologického a v širším smyslu humanitního díla Josepha Ratzingera. Ale okolnosti to nyní neumožňují. Tedy alespoň takto, osobně, Benedikt o Benediktovi. Význam této podivné slovní hříčky se objasní v závěru tohoto nekrologu.

Spolupracovník pravdy

Poprvé jsem si rozsah a význam díla Josepha Ratzingera uvědomil na jaře roku 1991 v Německu. Nikoliv v jeho rodném Bavorsku, ale mnohem víc na severu. Byl jsem tehdy na Rúrské univerzitě v Bochumi a bydlel jsem ve Wattenscheidu, což byla část Bochumi, která byla ještě nedlouho předtím samostatným, převážně hornickým městem. Severní Porýní-Vestfálsko i sama univerzita, hlavně její sociálněvědní část, byly tehdy většinou levicové. Prostředí bylo sice odborně velmi inspirativní, ale ve volném čase jsem se snažil najít cestu ke katolickým kruhům a navázat tak na svůj náboženský život ve společenství, který jsem vedl doma. Nebylo to z mnoha důvodů jednoduché, vlastně ani možné, nakonec i zkušenost pronásledované a skryté církve byla úplně jiná než svobodně se rozvíjející náboženský život v západní části Německa. A trochu jiné byly i zvyky věřících. Ovšem právě díky tomu jsem se seznámil s prelátem Hermannem Mikusem. V kostele sv. Gertrudy ve Wattenscheidu jsem se, jak jsem byl tehdy zvyklý, nejen pokřivoval, ale i poklekl před nejsvětější svátostí. Zaujalo to staršího kněze (Mons. Mikus měl tehdy dvaasedmdesát, dožil se požeňnaných devadesáti osmi let), který mě oslovil s tím, že u nich to nikdo nedělá. Prostřednictvím Hermanna Mikuse jsem měl potom možnost lépe poznat německou katolickou církev. A také mi dal knihu, kterou jsem s velkým zájmem přečetl a jež se mi stala vítanou společnicí mých bochumských večerů. Jmenovala se *Mitarbeiter der Wahrheit* (poprvé vyšla v roce 1979, já jsem od něj dostal nové, přepracované vydání z roku 1990) a byly to vybrané texty Josepha kardinála Ratzingera. Na každý den v roce byl zvolen odstavec či dva z jeho knih

a článků. O náboženství, o církvi, o duchovním životě, ale to všechno také ve vztahu ke kultuře, společnosti či politice. S překvapením jsem poznával hluboký spirituální i intelektuální svět Josepha Ratzingera a od té chvíle mi bylo jasné, že zde existuje dílo mimořádného rozsahu i hloubky.

Jméno kardinála Ratzingera jsem samozřejmě už znal. Stál tehdy již deset let v čele vlivné Kongregace pro nauku víry. Byl jedním z nejbližších spolupracovníků papeže Jana Pavla II. Oceňovali jsme jeho zásadové postoje proti komunismu a marxismu a jejich vlivu na církve, jasné slovo proti teologii osvobození, v níž jsme s naší zkušeností viděli rizika, naivitu i nebezpečí pro křesťanství.

Ale především jsem už od poloviny osmdesátých let měl rád jeho legendární *Úvod do křesťanství* z roku 1968. V tehdejší Československu byl nejprve dostupný pouze v samizdatu, resp. ve vydání exilové Křesťanské akademie v Římě, oficiálně potom u nás byla jeho kniha vydána v roce 1991.

Na cestě k víře a poznání

Úvod do křesťanství byl pro mě velmi důležitý, ať už způsobem uvažování, použitým jazykem, ale hlavně výkladem křesťanství. Cítil jsem zde těžko vysvětlitelnou blízkost postojů a přemýšlení o věcech kolem nás a nad námi. Autor si mě získal hned na začátku, kde cituje jeden příběh (týkající se cadika Levi Jicchaka z Berdičeva) z *Chasidských vyprávění* Martina Bubera, tedy knihy, kterou jsem měl a mám mimořádně rád. Ovšem to podstatné, co mě již při prvním přečtení oslovilo, byla Ratzingerova teze, že křesťanova „situace

není o mnoho jiná než situace druhých“, protože ve věřících i nevěřících působí, i když různým způsobem, „stejně vlivy, stejné síly“.

V Ratzingerově argumentaci je klíčový jeho pohled na víru: na první pohled věřící a nevěřící rozděluje, jenomže současně je vlastně spojujícím momentem. Víra totiž v sobě obsahuje ono velmi důležité „snad“, snad je to přece jen pravda. Právě toto „snad“, napsal Ratzinger, „je tlak, kterému se ani nevěrec vyhnout nemůže. Věřící i nevěrec mají každý svým způsobem podíl na pochybnosti i na víře – a jsou-li sami k sobě upřímní, přiznají si to a nebudou se to snažit skrývat.“ Ratzinger zde zdůrazňuje funkci pochybnosti, tedy něčeho, co všichni známe, pokud nad svou vírou přemýšlíme upřímně. Tuto pochybnost interpretuje v pozitivním smyslu, pro mě osvobozujícím způsobem. Říká, že právě pochybnost, to, že věřící i nevěřící musí připustit, že „snad to tak je“, chrání jedny i druhé před vlastní izolací a vytváří prostor pro setkání. Věřícím i nevěřícím pochybnost, ono „snad“, zabraňuje, aby se uzavřeli do sebe, a otevírá cestu k druhým. A především to znamená, že „věřící má podíl na osudu nevěřícího a pro nevěrce bude víra vždy velkou výzvou“. „Nikdo neunikne dokonale ani pochybnosti, ani víře: u jednoho se staví víra proti pochybnostem, u druhého je to víra skrze pochybnosti a ve formě pochybování. Takový je ovšem člověk. V neustálém sporu pochybnosti a víry, v zápase nejistoty a jistoty může odkrýt svou konečnou hodnotu,“ napsal Joseph Ratzinger. Toto pojetí víry, výstižné a hluboké vyjádření role pochybnosti a připuštění existenciálního významu onoho „snad“, bylo pro mě velmi přínosné. *Úvod do křesťanství* jsem četl v době, kdy jsem ze „situace“ nevěřícího přecházel směrem k víře. Se všemi složitostmi,

Pohřeb emeritního papeže Benedikta XVI.,
5. ledna 2023. Foto: Úřad vlády ČR

pochybnostmi, ale i nadějemi, se kterými se pojí cesta k víře u dospělého člověka. Ratzingerova hluboká filozofická, ale současně srozumitelně lidská argumentace pro mě byla povzbuzením a v mnoha směrech i klíčem k porozumění.

O tom, jak silně mě oslovila, svědčí i to, že jsem se k Ratzingerovu vysvětlení vazby mezi věřícími a nevěřícími vrátil o zhruba deset let později ve své knize *Katolicismus a politika* z roku 1995. Nezmiňuji v ní pouze *Úvod do křesťanství*, ale i další Ratzingerovy práce, třeba knihu *Naděje pro Evropu? Církev a svět* nebo jeho velmi inspirativní rozhovory s Vittorioem Messoriem *O víře dnes*. A tím se dostávám k další důležité kapitole svého vztahu k Josephu Ratzingerovi.

Jeho práce a myšlenky jsem citoval a argumentačně využíval ve svých textech, které se věnovaly problematice vztahů státu a církve, církve a společnosti a role katolicismu v současném světě, ať už to byl zmíněný *Katolicismus a politika*

(1995) nebo *Laboratoř sekularizace* (2007) a další knihy a studie. Josepha Ratzingera, ale vlastně už papeže Benedikta XVI. jsem také hájil. Kupříkladu v knize *Evropský mezičas* (2006) jsem odmítl jednostranně kritickou a zjednodušující interpretaci Benediktovy známé řezenské univerzitní přednášky, která tehdy vyvolala ostrou reakci muslimského světa. Nešlo mi o polemiku s kritiky z řad islámského prostředí, ale o naprosto absurdní a z kontextu vytrženou interpretaci, kterou nabídla část evropských médií a politiků a kterou jsem už tehdy považoval za sebedestruktivní.

Nemám možnost zde důkladněji komentovat a procházet texty a práce Josepha Ratzingera. Těmito několika vzpomínkami a příklady z vlastní autorské zkušenosti chci jenom naznačit a připomenout, jak intelektuálně bohaté, hluboké poznáním a porozuměním jeho myslitelské dílo je. A myslím, že mnozí kritici Benedikta XVI., pokud by četli jeho práce, by měli příležitost si

uvědomit, že jejich tvrzení o konzervativním dogmatikovi a formalistickém zpátečníkovi, který ve své slabosti nestačil na výzvy doby, je přinejmenším nespravedlivě zjednodušující.

Setkávání s dílem a člověkem

Knihy a další texty Josepha Ratzingera jsem ale nejenom citoval ve svých pracích. Snažili jsme se je s mými přáteli v celé jejich šíři také zprostředkovat české veřejnosti. V Centru pro studium demokracie a kultury (CDK), jež jsme založili v roce 1993 a které se stalo jedním z důležitých vydavatelství v oblasti sociálněvědní, humanitní, ale také křesťanské a teologické literatury, jsme už v roce 1996 vydali knížku kardinála Ratzingera *Pravda, hodnoty a moc. Prubířské kameny pluralistické společnosti*. Zabývá se vazbou mezi autoritou a svědomím, významem pravdy a hodnot, ale také Ratzingerovým velkým tématem, kterým je demokracie, se všemi výhodami a nedostatky. Ve stejném roce jsme také publikovali Ratzingerovu knihu *Hledět na probodeného*, jež je souborem jeho kristologických úvah. Ve vydávání Ratzingerových knih pokračovali potom dlouhá léta naši spolupracovníci a přátelé, kteří mezitím založili nakladatelství Barrister & Principal. Zde vyšla např. Ratzingerova *Eschatologie. Smrt a věčný život*, vzpomínková kniha *Můj život* nebo třeba kniha rozhovorů *Světlo světa: Papež, církev a znamení doby*. V nakladatelství Barrister & Principal byla později vydána také zásadní pozdní práce tehdy už papeže Benedikta XVI. *Ježíš Nazaretský*.

V Německu jsem si v antikvariátu začátkem devadesátých let koupil knížku *Demokratie in der Kirche. Möglichkeiten, Grenzen, Gefahren*

z roku 1970, kterou Joseph Ratzinger, tehdy už renomovaný profesor teologie, napsal společně s profesorem politologie Hansem Maierem. Zaujala mě tématem a také pokusem nahlížet na vývojové tendence v církvi jak očima teologie, tak sociálních věd, konkrétně politologie. O to jsem se ve svých pracích věnovaných katolicismu a politické dimenzi náboženství také snažil. Ratzingerova a Maierova kniha je reakcí na tehdejší diskuse o „demokratizaci“ církve, odráží se v ní vypjatá společenská, univerzitní i církevní diskuse konce 60. let. Když jsem si ji teď po mnoha letech vytáhl z knihovny a znovu se na ni podíval, uvědomil jsem si, jak se mnohá témata, polemiky a hledání po půlstoletí opakují. V kontextu dnešních vnitrocírkevních diskusí a speciálně debaty o německé synodální cestě není bez zajímavosti, že celá jedna část je zde věnována „synodální struktuře církve“. Joseph Ratzinger zde kriticky upozorňuje na její rizika.

V autorském propojení profesorů Ratzingera a Maiera existuje pro nás ještě jedna zvláštní souvislost, či chcete-li náhoda. Také práce profesora Maiera jsme vydávali v CDK, včetně jeho klíčových spisů *Politická teologie* nebo *Revoluce a církev*, které jsme publikovali v roce 1999. Hanse Maiera pojila s Josephem Ratzingerem nejenom katolická víra a bavorský původ, ale také společná láska ke klasické hudbě. Zatímco Joseph Ratzinger byl výborný klavírista, Hans Maier se dlouhodobě věnoval hře na varhany, a dokonce o tomto nástroji a duchovní hudbě napsal i odbornou práci. Maier je vůbec zajímavá postava, třeba i v tom, že vedle své akademické činnosti byl v letech 1970 až 1986 také bavorským ministrem kultu a vzdělávání ve vládách Alfonse Goppela a Franze Josepha Strausse, tedy mj. v době, kdy byl Joseph Ratzinger mnichovským arcibiskupem.

Když přemýšlím o těch náhodách a místech „setkávání“ s Josephem Ratzingerem, nemohu nezmínit univerzitu v Regensburgu neboli Řezně. Profesor Ratzinger přijal v roce 1969 místo na tehdy mladé univerzitě (byla založena v roce 1962), kde vyučoval dogmatiku a dějiny dogmatiky. V té době byl už respektovaným teologem a pro novou univerzitu to bylo nepochybně významné personální posílení. Joseph Ratzinger v Řezně působil až do svého jmenování arcibiskupem Mnichova a Freisingu v roce 1977.

Řezenská univerzita patří mezi několik málo německých univerzit, které měly dlouhodobé vazby na české země a kde se vyučovala také bohemistika. S řezenskou univerzitou jsem proto spolupracoval už v době, kdy jsem stál v čele Masarykovy univerzity. Potom jsem získal unikátní možnost osm let intenzivně sledovat její vnitřní život a rozvoj a stal jsem se svým způsobem součástí její akademické obce, když jsem byl v letech 2012 až 2020 po dvě funkční období členem její univerzitní rady. Vzpomínka i hrdost na působení Josepha Ratzingera zde byly stále živé, přestože od té doby uplynula už více než tři desetiletí.

Petr Fiala ve funkci předsedy České konference rektorů během setkání s papežem Benediktem XVI. v roce 2009. Foto: archiv Petra Fialy

Příležitost osobně se setkat s papežem Benediktem XVI. jsem měl při jeho návštěvě České republiky v září roku 2009. Poté, co jsem byl v Brně přítomen na mši svaté, kterou papež sloužil na tuřanském letišti, jsem se druhý den v Praze zúčastnil jeho setkání s akademickou obcí. Jako předseda České konference rektorů jsem měl také možnost s ním krátce hovořit. Připadalo mi, jako bych potkal někoho, koho dlouho znám. Nebylo to zdaleka jen tím, že jsem sledoval jeho vystupování a působení jako papeže, ale především proto, že jsem měl zkušenost s jeho texty a v nich se projevujícím způsobem myšlení. Působil na mě tak, jak to dnes v četných nekrolozích zdůrazňuje hodně pamětníků: velmi pokorně, inteligentně, lidsky příjemně.

Číst znamení doby

Benedikt XVI. byl jeden z nejvzdělanějších lidí a nejpronikavějších myslitelů své doby, ale netrpěl intelektuální pýchou. Právě naopak: jeho vzdělání a moudrost v propojení s hlubokou vírou tvořily jedinečnou osobnost, která dokázala nejenom napsat pozoruhodné a vlivné práce, s důstojností, vizí a silou se zhostit papežského stolce, ale také udělat kroky, které jsou neobvyklé a vpravdě přelomové.

Často se v hodnoceních Benedikta XVI. poukazuje na to, že byl v mládí progresivním teologem, jedním z těch, kteří přes svůj nízký věk ovlivnili druhý vatikánský koncil, ale potom v pozici prefekta Kongregace pro nauku víry a jako papež zastával konzervativní postoje. A je v tom často shledáván protiklad, rozpor. Ti, kteří nabízejí takovéto zjednodušené hodnocení, současně často dodávají, že Joseph Ratzinger

60. let je jim vlastně sympatický, zatímco Ratzinger 80. let a papež Benedikt XVI. už méně.

Neberu nikomu právo na takový názor, ale je potřeba upozornit, že jeho základní premisy vlastně neplatí. Joseph Ratzinger byl a vždy zůstal otevřeným člověkem, nejen k druhým, ale i k podnětům a výzvám, které přinášely proměny okolního světa. Odpovědně přemýšlel o tom, jaká je role církve v měnící se společnosti, a hledal cesty, jak církev posílit, jak zachovat její vliv na společnost a jakým způsobem se křesťanské hodnoty mohou promítat do života dnešních lidí. Proto se v 60. letech intenzivně zapojil jako teolog do přípravy, podpory a realizace koncilních myšlenek, proto ale také brzdil na přelomu 60. a 70. let radikální pokusy ovlivnit církevní myšlení marxismem a stejně konzistentně postupoval i na přelomu 70. a 80. let při střetu s teologií osvobození.

Navíc dokázal rozlišovat, a tento dar mu umožňoval nejen rozpoznat důležitost věcí a hodnot, za něž stojí za to bojovat, ale i svou vlastní úlohu. Díky tomu projevoval institucionální odpovědnost, onu vzácnou vlastnost, jež zdobí ty, kteří své funkce chápou opravdu jako službu. Prokazoval odpovědnost k instituci, jejímž byl reprezentantem. Proto dokázal obětovat osobní výhody, potlesk publika a někdy zřejmě i svůj instinkt akademika a intelektuála ve prospěch a pro ochranu církve, ať už byl prefektem nebo papežem. Přijmout institucionální odpovědnost v celém jejím rozsahu nebývá snadné. Myslím, že mnohé postoje a činy Benedikta XVI. jsou vysvětlitelné právě tím, že svou osobnost dokázal plně podřídit službě instituci. Nakonec to nejpodstatnější se přece odráží v činech.

Stejně jako Joseph Ratzinger v 60. letech rozpoznal, že je důležité přemýšlet o nutných

změnách v církvi, dokázal papež Benedikt XVI. číst „znamení doby“ a jednu zásadní, přelomovou, chcete-li revoluční změnu ve svých téměř osmdesáti šesti letech uskutečnit. Rozhodl se jako první papež po mnoha a mnoha stoletích rezignovat. Nebyl to výraz slabosti a bezradnosti. Byl to čin promyšlený, odpovědný, s vědomím všech důsledků, vyjadřující moudrost a hlubokou lidskou pokoru, ale současně čin, který má sílu proměnit naše představy o papežství a církvi. Benedikt XVI. si nepochybně byl vědom toho, co dělá a proč to dělá. Bylo to spojeno s velkou odvahou a projevuje se v tom ten stejný Joseph Ratzinger, který se v 60. letech angažoval v koncilních reformách.

Emeritní papež

Náš obdiv a úctu si zaslouží také způsob, jakým se Benedikt XVI. dokázal vyrovnat s úlohou emeritního papeže. V této vpravdě historické, neobvyklé roli nakonec setrval déle, než trval jeho pontifikát. Někteří kritikové říkají, že si pozici emeritního papeže sám vymyslel, a vidí v tom dokonce problém. Jenže tak to není a ani to tak být nemohlo. Papež Benedikt XVI. se po své rezignaci prostě objektivně stal emeritním papežem. Zatímco rezignace byla jeho rozhodnutím a volbou, skutečnost, že je bývalým (emeritním) papežem, v důsledku toho prostě nastala, stala se realitou. Benedikt mohl a musel stanovit nějaká pravidla, ale na samotné skutečnosti nemohl změnit nic. Byl emeritním papežem, a i kdyby mu třeba všichni říkali otče Josephe, nic by se na tom nezměnilo. A nic by to nezměnilo ani na výzvách a problémech, kterým je každý emeritní suverén (vládce) vystaven.

Zástupci České republiky na pohřbu emeritního papeže Benedikta XVI., 5. ledna 2023. Foto: Úřad vlády ČR

V případě papežství je to něco nového. V kontextu jiných institucí a funkcí vyplývajících z vnitrostátního nebo mezinárodního práva a obecných zvyklostí to ale až tak mimořádná situace není. Ostatně i úloha emeritního biskupa je v moderní církvi vyzkoušena. Papež je hlavou katolické církve a římským biskupem, ale současně je hlavou vatikánského státu. Role bývalé hlavy státu, ať už se jedná o panovníka nebo prezidenta, je něco, s čím zkušenost máme. Bylo by absurdní očekávat, že se bývalý papež může „ztratit“ nebo žít někde v roli neznámého člověka. Je to prostě vyloučeno vzhledem k pozici a významu funkcí, které předtím zastával. A analogicky, jako je tomu v případě hlav světských států, kterou mimochodem papež také je, musí i v případě hlavy katolické církve existovat speciální režim a vymezená úloha, kterou po odchodu z funkce nadále má. Zde je to ještě o to složitější, že věřící i církev vkládají do papeže představu o jeho zvláštním poslání, která vychází nejenom z nástupnictví svatého Petra a apoštolské poslušnosti, ale je posilována i některými

specifickými „funkcemi“, například učením o neomylnosti atd. To všechno je symbolizováno také oficiálním titulem, resp. oslovením Jeho svatost, Svatý otec apod. Nikdy jsme nemuseli řešit, na kolik je toto „vyvolení“ a specifické poslání papeže propojeno i s osobou, jež je do této pozice vybrána. Když hlava státu v pozici monarchy, natož hlava církve se všemi atributy, jež k tomu patří, odejde na „odpočinek“, je to nová a nesnadná situace, s níž se dotýčný, jeho nástupce, ale i všichni ostatní musejí nějak vyrovnávat. Myšlenka, že by se to vyřešilo tím, že by se Benedikt jako otec Ratzinger schoval někde v Bavorsku v klášteře, hraničí s až nebezpečnou naivitou.

S tím vším byl Benedikt XVI. konfrontován při přestupu z role papeže do nové pozice, kterou svou rezignací vytvořil. Každý, kdo opustil vysokou funkci a sledoval působení svého nástupce, ví, jak nesmírně složité je vytvořit pro svého následovníka svobodný prostor, odolat tlaku, žádostem, výzvám a nezasahovat do činnosti nového „vládce“ a ani se k ní nevyjadřovat. Naopak ho svou autoritou bratrsky podporovat. A to vše v roli emeritního papeže Benedikt XVI. mimořádným způsobem dokázal. Nemohlo to být jednoduché, už jen proto, že církev prochází turbulentní dobou, složitými vnitřními diskusemi, střetem mezi různými spiritualitami, přístupy, soubojem mezi tradicionalisty a reformisty, a čelí nesmírně složitým výzvám. Nemohlo to být jednoduché také proto, že papež František je jiné povahy, jiných důrazů, jiné osobní zkušenosti, než byl Benedikt XVI., a proto, že některé kroky Františkova vedení, třeba v politické oblasti, jdou směrem, který Jan Pavel II. ani Benedikt XVI. nepřipouštěli (například dohoda s komunistickou Čínou). Nemohlo to být jednoduché už proto, že mnoho tradicionalistů a konzervativců více či

méně otevřeně vyzývalo Benedikta XVI., aby promluvil, aby „zasáhl“. Neudělal to. Zůstal mlčícím, modlícím se, po většinu času skrytým bývalým papežem, který nechal plný prostor svému nástupci. A současně papež František vždy vyjadřoval úctu a bratrské přátelství vůči Benediktu XVI. To všechno dohromady, navzdory velmi složitým okolnostem a podmínkám a nezkušenosti s touto rolí, vytvořilo dobrý precedent pro budoucnost. Jsem totiž přesvědčen, že Benedikt XVI. svou rezignací otevřel cestu, kterou budou někteří jeho nástupci následovat. A i v tom je jeho velikost.

Benedikt o Benediktovi

Tyto poznámky k poctě zesnulého papeže Benedikta XVI. byly vedeny vlastními zkušenostmi, pocity a dojmy. Snad proto mohu přidat na závěr ještě jednu osobní spojitost, která má pro mě hlubší význam.

K víře jsem dospěl převážně rozumovou cestou v dospělosti a pokřtít jsem se nechal až ve svých dvaadvaceti letech v prosinci roku 1986. Můj křest byl spojen s biřmováním. Křestní jméno Petr bylo jasné. Ale stál jsem před volbou, jakého biřmovacího patrona si mám zvolit. Nakonec jsem se rozhodl pro svatého Benedikta z Nursie, a to z několika důvodů. Svatý Benedikt nebyl „jen“ zakladatel západního mnišství, ale měl významný vliv na formování evropské civilizace, na vzdělanost, propojení duchovního života s prací a je úzce spjat se západní kulturou. Ne náhodou ho také papež Pavel VI. prohlásil v roce 1964 patronem Evropy, shodou okolností v roce, kdy jsem se narodil. Právě vliv svatého Benedikta na evropskou a v širším smyslu západní civilizaci byl pro mou volbu rozhodující.

O necelých dvacet let později si kardinál Joseph Ratzinger vybral z velmi obdobných důvodů při své papežské volbě jméno Benedikt. Papež Benedikt XVI. oceňoval na svatém Benediktu věci, které jsem zmínil, ale také zdůrazňoval aktuálnost a překvapivou modernost jeho *Řehole* a říkal, že se v jeho „škole“ můžeme učit „žít umění pravého humanismu“. Myslím, že i moudré a dodnes platné nároky, které zde sv. Benedikt stanovuje pro představeného, jenž musí být učitelem i učícím se, pastýřem, který pomáhá, ale také naslouchá, byly inspirací, s níž se papež Benedikt XVI. snažil vykonávat svou službu.

Některé věci můžeme chápat jako znamení. Nemusíme jim rozumět, ale něco vyjadřují a někam nás mohou vést. Jsou to náhody, v nichž při troše pozornosti můžeme rozpoznat smysl a souvislosti. Možná proto právě volba stejného jména dobře vyjadřuje intelektuální a spirituální blízkost, kterou jsem cítil k Benediktu XVI.

Věřím tomu, že tento muž, jemuž se zde osobními postřehy a poznámkami snažím vzdát poslední poctu, ovlivnil naši dobu, církev a její směřování více, než si nyní dokážeme připustit a představit. Jeho myslitelské dílo tu s námi zůstane dál a jeho rozhodující čin bude výzvou i mementem, se kterým se bude církev pozitivně vyrovnávat. Duch vane, kam chce, a Joseph Ratzinger měl mimořádný dar mu naslouchat. Jeho velký intelekt ho nevedl k rozporu s Bohem, ale ke spolupráci, ke službě a k tomu, že dokázal ukazovat cestu. Ať odpočívá v pokoji. ■

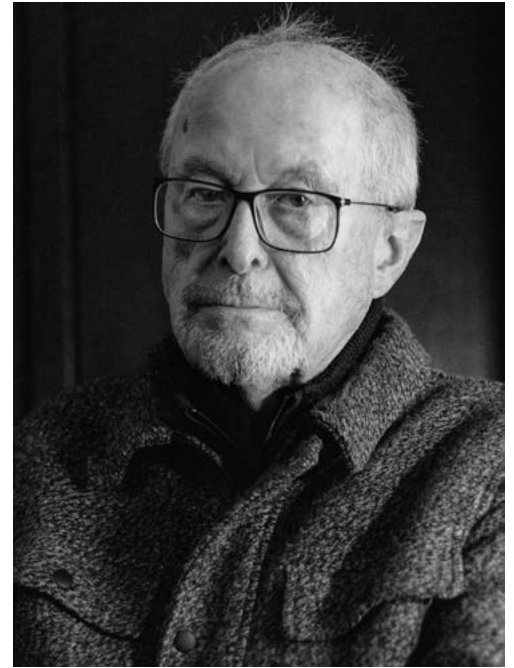
Petr Fiala (1964), politolog, předseda vlády České republiky a předseda Občanské demokratické strany.

„Václav Havel viděl lidský úděl jako houštinu absurdit“

Rozhovor s Pavlem Švandou

Markéta Stulírová

Pavel Švanda.
Foto: Evgeniia Tokmakova

PAVEL ŠVANDA se narodil 6. června 1936 ve Znojmě, od roku 1938 žije v Brně. Spisovatel, novinář, představitel generace šestatřicátníků (Václav Havel, Jiří Kuběna aj.). V letech 1954–1959 studoval v semináři dějin umění na FF MU. Po studiu působil ve filmové distribuci, jako redaktor a novinář, v éře normalizace vystřídal řadu zaměstnání. Po roce 1969 se stal ineditním spisovatelem, účastnil se neoficiálních brněnských filozofických aktivit. V letech 1992–2015 přednášel na Divadelní fakultě Janáčkovy akademie múzických umění. Svou první knihu Anonymní povídky vydal v roce 1967, knižně dosud publikoval eseje, básně i romány; jeho poslední knihu fejetonů a úvah Dopadne to jako vždycky vydalo v roce 2022 Centrum pro studium demokracie a kultury.

◆◆◆

Vaše jméno je spojeno s mnoha brněnskými filozofickými aktivitami. Které zpětně považujete za nejvýznamnější?

Od šedesátých let mě zajímala fenomenologie, zřejmě jako obrana proti nekritickému ideologickému smýšlení. V tom smyslu jsem byl skutečně „tvářistou“. Pro odbornou filozofii jsem byl ztracen pro jazykovou nevybavenost a roztržitý přehled po filozofické tradici. Ovšem přišel jsem do osobního styku s polemickým myslitelem Josefem Šafaříkem. On byl poněkud anarchickým nietzschovcem, ale také originální osobností a zajímavým esejistou. V šedesátých letech komentoval zejména dramatickou tvorbu Václava Havla a Josefa Topola. Upozornil mě na možnosti montaignovského eseje a při rozhovorech ve mně podporoval pokušení filozofií.

Pro mou generaci ještě také existovala naléhavá praktická, ale vlastně i filozofická otázka: Co když měl Marx přece jen pravdu, bez ohledu na to, co s jeho myšlenkami vyvedli marxistě-leninisté? Při luštění toho problému jsem se samozřejmě nejen už v padesátých letech, ale i po Listopadu setkával a konfrontoval s osobností docenta Jaroslava Šabaty. Jinou souvislost s Filozofickou fakultou tu nevidím, snad kromě seminářů profesora Václava Richtra a inspiračních myšlenkových výpadů docenta Olega Suse, který toho hodně věděl o francouzském existencialismu.

Jako představitel šestatřicátníků jste měl možnost důvěrně poznat Václava Havla, Jiřího Kuběnu, Jiřího Grušu, Věru Linhartovou a další osobnosti spjaté s výjimečným kulturním i politickým obdobím. Nakolik názorové přimknutí k této generační skupině předurčilo vaše další směřování?

Jiřího Paukerta-Kuběnu jsem znal od středoškolských let. Sledoval jsem a kamarádsky komentoval jeho básnický vývoj. Zažili jsme spolu hodiny zajímavých debat. Také jsme se zúčastnili řady generačních literárních aktivit. Naše rozhovory byly plodné díky rozdílům mezi námi. Jiří byl rétor a obdivovatel Vítězslava Nezvala, já byl „halasovec“ a cenil jsem si čapkovské a peroutkovské zdrženlivosti.

A Věra Linhartová či Jiří Gruša?

S Věrou Linhartovou jsme zprvu úzce sdíleli pohled na literaturu i výtvarné umění. Sledoval jsem její autorský vývoj od počátku, tedy od poloviny padesátých let. Pro opravu tradovaného

přesvědčení, že Linhartová se věnovala krásné literatuře teprve od šedesátých let, dosvědčuji, že beletrii psala už za studií. Naše přátelství bylo velmi obohacující, ale později nás osobní i autorský vývoj rozdělil, nikoliv odcizil.

Jiřího Grušu jsem respektoval už od časů *Tváře*, ale osobně jsme se seznámili teprve v devadesátých letech, když už jsme byli věkem a zkušenostmi vyhraněni. Jeho předčasnou smrt považuji za ztrátu pro nás všechny. Osobně jsem měl velmi rád Josefa Topola v jeho rustikální solidnosti. V mládí se na mém postupném orientování v čase a prostoru podíleli i jiní a jiné. Z šestatřicátníků si připomínám básnířku Violu Fischerovou, pozdější českoněmeckou autorku Alenu Wagnerovou, Marii L. Langerovou, která psala poezii jen v mládí, a neliteráta, svého dlouholetého kamaráda a pilného opozičního politika Petra Wurma, jenž za své aktivity v sedmdesátých letech zaplatil kriminálem. S Milanem Uhdem jsem spolupracoval v redakci *Hosta do domu*. Literární přátelé byli ovšem rozlišení osudem. Havel, Topol, Linhartová a také Jiří Gruša a Milan Uhde se úspěšně etablovali na literární scéně už v šedesátých letech. Jiří Kuběna, Viola Fischerová či já jsme se veřejně uplatnili až po roce 1990, tedy jako zralí padesátníci. Tematicky a výrazově jsme si šli každý a každá svou vlastní cestou. Proto pro mě byli šestatřicátníci volným generačním seskupením. Nikoliv literární skupinou, i když se mezi nimi vyskytlo několik pozdějších autorů a autorek.

Byl to právě Václav Havel, o němž Jiří Kuběna řekl, že byl svým způsobem naivní, protože ve všem hledal jen to dobré. Měl jste stejný názor?

Václav Havel byl v mládí zvědavý na všechny a na všechno. Měl nápadný smysl pro humor; byl autorem generačního idiomu „těžká munchárna“. To byl výraz pro depresivní situaci naplněnou nepochopením a rozpaky, což nám připadalo čitelné v obrazech Edvarda Muncha. Dospělý Havel mně imponoval tím, že v sobě užitečně integroval nejméně tři odlišné perspektivy. Havel dramatik byl skeptik, soudící, že lidé jsou determinováni dobovým jazykem, který pod totožnými výrazy může produkovat i dialekticky protikladné postoje. Tento Havel myslím viděl lidský úděl jako houštinu absurdit, která neposkytuje skoro žádné možnosti, abychom vyráběli v odpovědné individuality. Pak tu byl Havel esejista, který se opíral o inteligentní doslovnost, pedagogickou přesvědčivost a jasnost. Tento Havel razil v podstatě měšťanský liberální optimismus: svět je sice problematický, ale v zásadě rozumem poznatelný a opravitelný. Do této optiky se nevešlo nic, co by se jevilo zastíněné, tajemné, neuchopitelné. Tento Havel mně připadal poněkud nudný, avšak srozumitelný. Podle mě ze všech sil odpíral pokušení negovat vše, co se kolem nás dělo, jako nenapravitelně pokažené mocichtivostí a chamtivostí. Takový nějaký cynický anarchismus na nás v mládí dosti naléhal, po dětství prožitém ve válce a po dospívání v zákeřně dadaistickém stalinismu.

Pak tu byl ještě Václav Havel politik...

Jeho obětavosti jsem si velmi vážil v časech „starého režimu“. Po listopadovém převratu jsem mu důvěřoval, i když jsem s ním ne vždy ve všem souhlasil. Například jeho zásadní skepsi k povaze a roli politických stran jsem nesdílel. Ani jeho důvěřivost vůči „zelené“ mentalitě. Ale ze starého

kamarádství jsem s ním nikdy publicisticky nepolemizoval.

Jak a kde jste prožíval listopadovou revoluci v roce 1989?

Náhodou jsme 18. listopadu 1989 jeli se ženou do Vinohradského divadla na představení Topolovy hry. Myslím, že to byly *Hlasy ptáků*. Takže jsme byli přítomni slavnostnímu vyhlášení stávk studentů a divadelníků. Na jevišti padl i termín „generální stávka“. U šatny jsme si pak říkali, že to bylo představení sice krátké, avšak jedno z nejhodnotnějších v našem životě. Jinak jsem Listopad prožíval jako řadový brněnský demonstrant.

Pracoval jste tehdy jako dělník, a to téměř dvě dekády, až do roku 1990.

V srpnu roku 1971 jsem, abych se uživil a pomohl živit rodinu, nastoupil jako pomocný skladový dělník a závozník do národního podniku Labora. To byl distribuční podnik, který prodával laboratorní přístroje, nábytek, chemikálie, sklo a ještě kdeco. Oběh zboží byl značný a práce, vykládka, nakládka vagonů a aut, se dělala vesměs rukama. Pracovní síla byla mnohem levnější než mechanizace. Pak jsem se devatenáct let ráno a odpoledne převlékal v dělnické šatně, zatímco jsem pomalu stoupal po profesním žebříčku: skladník, vedoucí skladník, dispečer, vedoucí expedice. Vrcholem mé kariéry v Laboře byla funkce vedoucího závodní dopravy v osmdesátých letech. Nadále jsem nakládal a vykládal auta a vagony, ale už jsem byl slušně placen. Ovšem musel jsem občas vést nějaký ten hlasitější nespisovný dialog s některým šoférem, jemuž se nelíbil můj rozpis práce.

Listopad jsem prožil z perspektivy „obyčejných“ lidí a spolu s nimi. Brzy nato jsem se angažoval okolo vznikajícího nakladatelství CDK a v revue *Proglas*, což pohotově iniciovali mladí Brňáci, vydavatelé samizdatu *Střední Evropa – brněnská verze*. V tom seskupení jsem poznal Petra Fialu. Modráky jsem svlékl v březnu roku 1990, kdy mně Zdeněk Rotrekl pomohl k novinářské práci.

Co vám tato životní etapa dala?

Léta práce v Laboře považuji za velice zajímavou a přínosnou zkušenost, která mně otevřela nové obzory a přinesla myšlenkové prohloubení. Dozvěděl jsem se dost o lidech i o sobě. Pochopil jsem smysl a cenu lidské trpělivosti. Někdy si ale říkám, že deset let manuálu by bylo jako zážitek taky stačilo. Zato jsem po polovině osmdesátých let pozoroval postupný rozklad socialistické ekonomiky a státu z velice věcné a objektivní perspektivy. O politickou profesi jsem po Listopadu neměl zájem. Považoval jsem se za literáta a novináře. Ovšem časem jsem napsal nemálo politických komentářů a některé jsem vydal knižně, například *Neklid v Česku*, publikovaný v CDK v roce 2001.

Jako malý chlapec jste prožil konec druhé světové války. Ovlivňuje vás to v pohledu na současné válečné dění na Ukrajině? Napadlo vás například, co by na to řekli vaši přátelé šestatřicátníci?

Mám živé vzpomínky na letecké i pozemní boje. Letadla jsem snášel hůř. Byl jsem spolu s rodiči bombardován i ostřelován. Viděl jsem požáry, zraněné i mrtvé. Taky jsem byl několik dní

válečným uprchlíkem. Spal jsem v tělocvičně na žíněnce a jedl guláš ze zabitého koně. A ještě celé léto roku 1945 bylo v Brně poměrně divoké; po nocích se tu a tam v temných ulicích střídalo. Mám názor, ostatně potvrzený i autoritami, že válka, přes všechny racionální plány politiků a vůli velitelů, je hlavně nepříčetný a tíživý chaos s bolestnými následky na frontě i v zázemí. Pořádek v tom zmatku dělají až historici. Něco takového se děje dnes na Ukrajině. Za své přátele a vrstevníky nemohu dohromady nic říct. Mám však jistou představu o Havlovi: jako děti jsme viděli a slyšeli dost o tom, co se dělo za květnové revoluce a po válce nejen s německými civilisty, ale i s Čechy podezíranými z kolaborantství. Myslím si osobně, že ta zkušenost se asi podílela na tom, že se Václav Havel po roce 1989 postavil proti masovému takzvanému „vyrovnávání se s minulostí“. Ovšem někteří, zejména starší političtí vězni, mu to neodpustili. Předpokládaná Havlova reakce na poválečné surovosti je však pouze má domněnka, odvozená od generační zkušenosti. Nikdy jsem s ním o tom nemluvil.

Na Filozofické fakultě jste studoval od podzimu roku 1954 do roku 1959. Proč jste si zvolil právě seminář dějin umění?

Volba oboru byla dána tím, že jsem se zajímal jak o historii, tak o umění v nejširším smyslu. V dějinách mě jako středoškoláka upoutala především Francouzská revoluce. Shodou okolností jsem se v soukromí dostal k dosti široké literatuře na toto téma, což mně pomohlo, jak se mi zdálo, vyznat se v tom, co jsem právě prožíval: v historickém a myšlenkovém pozadí stalinismu. Z domova jsem si odnesl lásku k „vážné“ hudbě, což tehdy ještě nebyla žádná výjimka. Byl jsem také vášnivý

čtenář všeho, co mně padlo pod ruku. Zajímal jsem se o divadlo a dramatickou literaturu. Kdyby bylo jen na mně, hlásil bych se na JAMU na dramaturgii. Což vetovala má maminka: „Ke komediantům? Máš rozum?“ Ale také jsem rád kreslil a s gymnaziálním kolegou Jirkou Paukerem-Kuběnou jsme nevynechali žádnou brněnskou výstavu, zejména malby. Takže studium dějin umění z toho všeho vyšlo jako přijatelné východisko, i když jsem se už coby maturant vlastně cítil jako začínající literát.

Jak na svá studia vzpomínáte a kteří pedagogové vás nejvíce ovlivnili?

Na vysokoškolská studia vzpomínám rád. Za základní orientaci v dobovém výtvarném provozu jsem vděčil přátelskému odbornému asistentovi, později profesoru Zdeňku Kudělkovi. Hodně mě poutaly přednášky jemného analytika středověkého sochařství i moderního malířství profesora Alberta Kutala. Profesor Václav Richter nás v seminářích, což byly vlastně jeho monology, pronášené přes hlavy nás nevzdělaných pitomců (neuměli jsme latinsky ani pořádně německy, a chtěli jsme být historiky), upozorňoval, že existuje filozofie umění. Od něj jsem poprvé slyšel jméno Martina Heideggera. Velkým zážitkem byly spontánní a plodně improvizované přednášky docenta Olega Suse, s nímž jsem se po letech opět setkal v redakci *Hosta do domu*.

Historikem umění jste se po studiu nakonec nestal...

Shodou životních okolností nikoliv. Už jsem si myslel, že pro mne byl obor dějin umění jen letmou životní odbočkou. Ale když jsem začal

psát filmové recenze a mnohem později jsem na Divadelní fakultě JAMU se studenty provozoval dramaturgické analýzy filmových příběhů, živě jsem si uvědomoval, že kunsthistorické průpravě vděčím za hodně. Proto jsem rád opakoval studentům: „Vy se tu teď učíte hlavně ke zkouškám. Ale měli byste si odtud odnést i něco, na co si vzpomenete třeba za pět deset let. Až to budete potřebovat.“

Jaká atmosféra Filozofickou fakultu v padesátých letech provázela?

Celkové poměry byly spíše stísněné a vzpomínky na repreze z počátku padesátých let byly ještě živé. Aktéři pověstných čistek byli na fakultě stále osobně přítomni. Upřímných marxistů bylo myslím pomálu, snad to byli mladí asistenti na katedře marxismu-leninismu. Pro některé akademiky byl odbornou obrannou linií až rigidní pozitivismus. Což taky nebylo dobře. Pronásledoval se tzv. „esejismus“, tedy subjektivně podané a nedostatečně prameny podepřené texty. Což vedlo ke schématu: v humanitní vědě platí jen to, co už někdo někdy někde napsal. Lidsky vzato, po šoku z poučkových čistek roku 1948 byli mnozí akademici rádi, když okna a dveře zůstávaly zavřeny a hromy a blesky byly jinde. Výjimkou byl rok 1956, kdy se zjara konala jakási zkouška na rok 1968. Schůzovalo se, sepisovaly se rezoluce atd. Mladí marxisté se v seminářích vyznávali ze svých pochyb. Taky jsem se k dění přidal jako člen rezolučního výboru. Ale na podzim už bylo po všem a příští rok „impérium vracelo úder“ dalšími čistkami. Což u mě vedlo k deziluzi ze společenských věd a k ještě většímu příklonu k literárním pokusům.

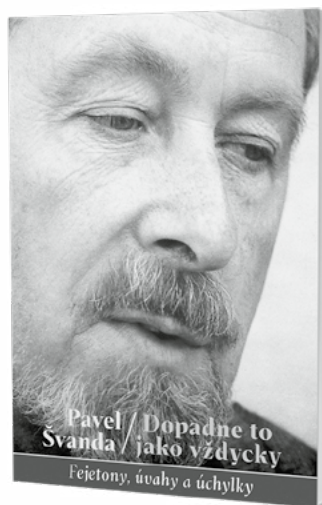
Po studiu jste působil jako redaktor, mimo jiné i v *Hostu do domu*. Jaké názorové platformy se v tomto období v Brně utvářely? A s jakými osobnostmi a nakolik jste se vymezovali vůči tehdejší politické atmosféře?

Na jaře roku 1960 jsem se stal zaměstnancem brněnské Městské správy kin a devět let jsem vedl premiérové kino Družba, původně a později zase kino Kapitol. Zároveň jsem působil jako jakýsi PRman zodpovědný za propagaci a tiskoviny. Od té činnosti jsem plynule přešel k praxi filmového recenzenta a kritika v *Rovnosti* a *Filmu a době*. Od roku 1964 jsem spolupracoval s *Hostem do domu*. Jako redaktora mě do *Hosta do domu* pozval Jan Trefulka na přelomu let 1968/1969, když padla stranická kádrová omezení. *Host do domu* nabízel docela širokou názorovou paletu od reformních komunistů, k nimž patřili i Jan Skácel, Jan Trefulka, Vladimír Blažek a další, po měšťanské liberály jako Milan Uhde, Oleg Sus či Václav Černý, k nimž jsem se taky počítal. Jako redaktor jsem v glosáři *Hosta do domu* letmo revokoval i tradici moravských katolických literárních kritiků Miloše Dvořáka a Rudolfa Černého. Ale má osobní pozice byla složitější o to, že jsem jako literát byl členem generační skupiny kolem časopisu *Tvář*, která byla orientována žáky Jana Patočky Jiřím Němcem a Ladislavem Hejdánkem k fenomenologii a také k tehdy módnímu Teilhardu de Chardin.

A onen tlak politického veřejného mínění?

Obecně vzato jsem v šedesátých letech sdílel všeobecný optimistický předpoklad, že veřejné dění se obrací k lepšímu a že se po nevyhnutelné generační výměně ve vedení KSČ dočkáme postupné liberalizace. Ovšem v Brně jakožto provincii

zavanuly vlahé větry až tak od roku 1964. Do té doby řadový občan, zaměstnanec, intelektuál žil pod intenzivním tlakem a dohledem. Stále bylo nutno si dávat pozor nejen na vnější projevy, ale také na osobní styky. Dobovým východiskem byly intenzivní osobní vztahy a soukromé naděje. V Praze bylo veřejné dění mnohem živější než v Brně. Směrem k politickému nátlaku jsme praktikovali jakýsi stoický cynismus, který by snad bylo možno nazvat i „socialistickým existencialismem“. Vše, co jsme prožívali, dělali a mysleli, se také dělo v permanentním stínu nebezpečí nukleární třetí světové války, jenž v akutních berlínských, kubánských či blízkovýchodních krizích doléhal docela depresivně. Na tom všem se muselo duševně pracovat. Má situace byla však o to snazší, že jakožto nestraník jsem byl v podnikovém i obecně kulturním dění zcela bez mocenských ambicí. Snažil jsem se publicisticky podporovat filmy „československé nové vlny“, pokud ovšem vůbec prošly cenzurou do kin. Stranická kritika (Jan Kliment aj.) jim vůbec nepřála. Ale jako zkušený kinař jsem taky viděl, že „nové vlně“ až na výjimky moc nepřejí ani diváci.

Pavel Švanda:
Dopadne to jako vždycky. Fejetony, úvahy a úchylky. CDK 2022

V letech 1992 až 2014 jste vyučoval na Janáčkově akademii múzických umění. Jakým tématům jste se věnoval?

Divadelní fakulta JAMU vznikla po roce 1990. Byl zde otevřen studijní obor Rozhlasová a televizní dramaturgie a scenáristika (RTDS) a děkan Josef Kovalčuk a vedoucí ateliéru RTDS Antonín Přidal usoudili, že by studentům prospělo seznámení s filmovou klasikou, například s díly Felliniho, Antonioniho, Bergmana a dalších, jež už byla v kinech nedostupná. Od podzimu 1992 jsem začal na Divadelní fakultě vyučovat jako externí odborný asistent na poloviční úvazek. Ze zmíněného oboru se vyvinul předmět Typologie filmové epiky. Náplní byly vesměs dvousemestrální cykly zaměřené na vybrané národní kinematografie: italskou, francouzskou, britskou, švédskou, německou, polskou, českou, pokusně i ruskou. Praxe vypadala tak, že po projekci filmu následoval seminář, v němž jsem se snažil studenty upozornit kromě specifík filmového tvarosloví také na dobové souvislosti, v nichž jednotlivé tituly vznikaly. Šlo o kladení a zodpovídání otázek zajímavých spíše pro dramaturgy a režiséry než filmové historiky. Projekce se konaly zprvu v improvizovaných podmínkách na Hudební fakultě JAMU, později v kinosále Filozofické fakulty. Nakonec to vypadalo tak, že tento předmět mělo zapsáno asi tak dvacet studentů z JAMU a asi tak sto z Filozofické fakulty, Fakulty sociálních studií, případně i jiných fakult Masarykovy univerzity.

Vedl jste také semináře Umění kritiky a Umění eseje, v nichž jste mohl zúročit své autorské a publicistické zkušenosti.

Děkan mě požádal, abych studenty seznámil s osobou a dílem Josefa Šafaříka, a tak vznikl seminář nazvaný Umění eseje. Časem jsem připojil seminář Umění kritiky, zaměřený na to, aby posluchači rozuměli kritickým záměrům, aby dovedli kritiku přijímat a sami byli schopni písemné kritické reakce. Mým nejnáročnějším předmětem byla přednáška nazvaná Typologie evropské epiky. Děkan Kovalčuk byl přesvědčen, že je třeba rozšířit kulturní obzor posluchačů divadelních a mediálních oborů o tradici evropské epické prózy. Navrhl mně, abych vyšel z Auerbachovy *Mimesis*. Posléze se mně pod rukama vyvinul jakýsi vícesemestrální historický přehled, drze řečeno od Homéra po Joyce. S tímto předmětem jsem měl hodně práce. Samozřejmě jsem si netroufal na srovnávací dějiny evropských literatur, ale snažil jsem se získat zájem posluchačů o různé historické podoby obrazu člověka, jak se vyvíjely v různých dobách a souvislostech. Snažil jsem se rozptylovat odpor mládeže vůči „tlustým knihám“. Pro získání zápočtu ve svých předmětech jsem vyžadoval esej v rozsahu kolem tří stran. Ten jsem vyhodnocoval při osobních konzultacích. Ve zkuškových obdobích jsem tedy měl co číst. Od roku 1994 jsem na Divadelní fakultě JAMU přešel na plný úvazek, v témže roce se habilitoval a v roce 2001 získal profesuru. Přednášel jsem do roku 2015, v posledních letech na poloviční úvazek.

Vnímali jste, jak se za toto poměrně dlouhé období měnil přístup studentů?

Měnily se časy a s nimi i psychologický profil posluchačů. Na počátku jsem se domlouval s mladými lidmi, kteří ještě měli osobní zkušenost ze „starým režimem“, byť v jeho slábnoucí

podobě. Později přicházeli studenti a studentky bez historické orientace. Těm jsem musel u některých starých filmů, například Andrzeje Wajdy či Pavla Juráčka, pečlivě vysvětlovat dobové realie a souvislosti. Časem také sílil můj dojem, že někteří studenti a studentky na fakultu už přicházejí s předpokladem, že vstupují do prostoru konkurence a konfrontace. Tato novinka v lidských vztazích mně nebyla příjemná. Občas jsem měl pocit, že přihlížím tomu, že dnešní mladí lidé příliš snadno ztrácejí trpělivost se sebou i s okolím. Pak jsem si ale vzpomněl, jak často jsem se v mládí ukvapil v úsudku i v reakcích já.

Připomeňme, že redakční práci jste se věnoval také v *Akordu*, *Lidové demokracii* nebo *Československém rozhlasu* a že jste zažil přelomové období v nástupu internetu a používání sociálních sítí. Jak to vaši práci poznamenalo?

Na jaře roku 1990 mně Zdeněk Rotrekl pomohl k místu „moravského zpravodaje“ v redakci týdeníku *Naše rodina*. Brzy nato jsem spolu s ním redigoval revue *Akord*. Rotrekl ten titul obnovil už před Listopadem. Jistá samizdatová ležérnost se pak zpočátku projevovala i v tištěné verzi. Tohoto titulu jsem si vážil; znal jsem některá čísla redigovaná Jaroslavem Durychem a Janem Zahradníčkem. Obnovený *Akord* ovšem vycházel ve znamení „lesklé bídy“. Například na honoráře byly nicotné fondy. Vydavatel myslím od počátku titul chápal jako dobovou politickou nezbytnost, avšak ekonomické břemeno. *Akord* skončil v létě roku 1992 a já přešel do deníku *Lidová demokracie*. Brněnská redakce *Lidové demokracie* byla mladá. Tvořili ji vesměs lidé, kteří se později

dobře uplatnili i jinde, často v akademické sféře. Problémem *Lidové demokracie* byly neurovnané poměry v pražském centru, jež se nezlepšily ani po privatizaci titulu. Ovšem nový majitel vybavil redakci počítači, jimž tehdy rozuměli dva mladí kolegové. S odborným školením se nikdo nezatažoval, tak jsme se učili jeden od druhého metodou „levá, pravá, přední, zadní“. Až jsme se jakžtakž vyučili, *Lidová demokracie* v létě 1994 skončila. Práce v deníku byla časově i mentálně náročná, ale vzpomínám na ni a také na některé kolegy rád.

Pak jste ještě nějakou dobu psal filmové recenze a glosy pro *Rovnost*.

Ano, psal jsem do *Rovnosti*, dokud kulturní rubriku redigoval Jaromír Blažejovský. Zejména jsem se věnoval trvalé a pravidelné spolupráci s *Revue Proglas* a *Revue Politika*, jež vydávalo Centrum pro studium demokracie a kultury a na něž dnes navazují *Kontexty*. Také jsem navázal stálou spolupráci s brněnskou redakcí Českého rozhlasu, posléze hlavně s kolegyní z Divadelní fakulty, redaktorkou a profesorkou Alenou Blažejovskou a jejím pořadem *Zelný rynek*. Mezitím od devadesátých let začaly mé knížky vycházet v nakladatelství Atlantis.

Patřím ke generaci, pro niž byl psací stroj podstatným prostředkem k životu. Na počítač jsem si zvykal nerad, ale dosti rychle. Při novinářině mně ani nic jiného nezbyvalo a vyplatilo se mi to i později, když se digitalizace zaváděla na JAMU. Snadnost práce na počítači oceňuji. Ale tu techniku taky trochu podezírám ze spoluviny na epidemii upovídáných tlustospisů, dnes zatěžujících knihkupectví a čtenáře.

Vnímáte jako někdejší redaktor a novinář silici bulvarizaci?

Občas na Facebooku zveřejním osobní poznámku k událostem a okolnostem, zřejmě jsou to zbytky mých žurnalistických reflexů. Jinak zastávám celkem chladné mínění, že bulvár tu byl už od vynálezu knihtisku a předtím zřejmě občas padal z kazatelen a politických tribun. Doklady bychom našli i v řecké a římské antice. Četl jsem i názor, že náboženské tiskoviny, šířené všemi stranami za reformace a proti-reformace, se svým běsnivým tónem podílely na krutostech provádějících třicetiletou válku. V komunismu byly demagogie a lži běžnou součástí obsahu státem ovládaných médií. Tehdy jsme uměli instinktivně odlišovat pravdu od falza. Nesdílím současné obavy z mediálního nebo politického bulváru. Někteří lidé nutkavě šíří zlobná sdělení a někteří lidé po nich žízň, protože ten nenávidný myšlenkový šunt odpovídá jejich vlastním duševním a duchovním potřebám. Mohla by se napsat studie nazvaná „Bulvár v nás“. Dnes celkem důvěřuji našemu ústavnímu pořádku a poměrně robustně založené republikánské instituci. Výskyt zlobného šuntu na mediálních sítích a mezi lidmi není nic příjemného, ale je to i jakási daň za svobodu přesvědčení a projevu.

Svou první knihu *Anonymní povídky* jste vydal v roce 1967. Byl vám už tehdy nejbližší žánr povídkového eseje?

Knížku próz *Anonymní povídky* jsem dopsal v roce 1964 a vydal v roce 1967 v brněnském Bloku. Dobovou kritikou byla vesměs odmítnuta. S porozuměním o ní napsali jen kolegové

z *Tváře* Jan Lopatka a Bohumil Doležal. Čtenáře si *Anonymní povídky* myslím našly až v generaci mých synů.

Od té doby jste až do roku 1991 už žádný svazek nevydal. Proč?

V roce 1970 jsem Československému spisovateli nabídl román *Hodinka profesora Bojera*. Posléze mě odpovědný redaktor s neveselým úsměvem upozornil, že na vše, co přichází z okruhu *Tváře*, je v Československém spisovateli pohlíženo s určitým podezřením. Nabídl jsem rukopis ostravskému Profilu. Odtud jsem se dozvěděl, že „za jiných okolností“ bychom se asi domluvili na vydání. V té době jsem také podepsal smlouvu s brněnským Blokem na vydání novely *Popílek*. Za „daných politických okolností“ ta knížka už taky nevyšla. *Hodinku profesora Bojera* vydalo až nakladatelství Atlantis (1998). Za normalizace jsem se autorsky pohyboval pouze v prostředí samizdatu a bytových čtení. Ovzduší tam bylo poklidně nekonkurenční a srdečné, pokud tedy mezi námi zrovna nerozsévaly neklid a nedůvěru intervence StB. Komentátoři mých epických próz si vesměs všimli, že jsem od počátku podvědomě tíhl k intelektuálnímu projevu. Projevilo se to i v samizdatu. A po roce 1990 jsem se postupně zabydlel v eseji a v poezii.

Své poslední čtyři svazky jste věnoval poezii. Vyslovujete se nejraději už jen formou veršů?

Vloni jsem vydal knížku fejetonů a úvah *Dopadne to jako vždycky* (CDK, 2022). Občas na mě dolehne impulz k básni. Pak se snažím ji trpělivě dovést ke zralosti.

Která z vašich knih pro vás byla nejzásadnější?

Mé texty provázely mě i mé případné čtenáře časem, jenž na nás postupně kladl různé nároky. V roce 1984 jsem napsal novelu *Libertas (Libertas a jiné sny*, Atlantis, 1997). Později bych ten text asi stylizoval pečlivěji, ale tenkrát mně má soukromá pocta Georgi Orwellovi pomohla si ujasnit, co si myslím o ideji neomezeného panství člověka nad životem. Knížka básní *Na obou březích* (Atlantis, 1996) obsahuje vlastně dvě sbírky psané od sedmdesátých let. Pro mě měla ten význam, že jsem se odvážil přiznat k poezii. Do té doby jsem básně publikoval jen v samizdatu a v denním tisku. Sbírka politických komentářů *Neklid v Česku* (CDK, 2001) měla poměrně živý ohlas. Možná proto, že jsem usiloval nahlížet tehdejší dobovou politickou realitu z odstupu

a bez emocí. Kniha vzpomínkových úvah *Paměť esejisty* (Atlantis, 2006) vyvolala jistý zájem mezi mladými, snad proto, že ukázala některé situace z minulosti spíše osobním pohledem, tedy odlišně od navykých vyjadřovacích konvencí. O významných přelomech ve svém literárním usilování ani nevím. Spíš mám dojem, že jsem psal stále z téže perspektivy, že jsem si stále vedl svou.

Zamýšlíte ještě něco napsat?

Když si u mě někdo objedná fejeton nebo mám chuť napsat komentář, přijde-li mi na mysl báseň, snažím se o dobrý výkon. Víc od sebe, vzhledem k věku a zdravotnímu stavu, nečekám. ■

/ Rozhovor Markéty Stulírové s Pavlem Švandou vznikl pro Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity. /

INZERCE

Srbská Lužice / J. L. Fischer
Tia Pching-wa / Říhová / Rataj / Novotný
Hrdlička / Novosad / Fischerová / Floss
Sobotka / Zumr / Šulc / Dvořáková / Jiříčka
Ulmanová / Kaplanová / Koch
Dyrlich / Roleček / Nodl
Koupil / Zizler

4/22

www.souvislosti.cz
revue pro literaturu a kulturu

Goran Andrijić

Hrdinové seriálu *Prsteny moci*
z produkce Amazon Prime. Foto:
Ben Rothstein / Prime Video

Tolkienovo myšlení je hluboce konzervativní

Rozhovor s Davidem Engelsem o filmových adaptacích knih J. R. R. Tolkiena

David Engels, belgický historik žijící v Polsku, hovoří o duchovním bohatství díla J. R. R. Tolkiena a o pokusech o jeho deformaci. Jako velký znalec Tolkienova díla se vyjadřuje i k různým verzím filmového zpracování jeho knih a především k novému seriálu společnosti Amazon Prime *Prsteny moci*.

Tvrdíte, že nový seriál *Prsteny moci* se odchýlil od Tolkienových hlavních myšlenek i od ducha jeho díla.

Podívejme se pravdě do očí: celý seriál je naprostý odpad. A dokonce ani nejde o odpad dobrodružný, ale o odpad politicky korektní. Dialogy

jsou plytké, narace je plná děr, hrdinové nudní. Amazon Prime do této řady samozřejmě investoval řadu peněz a alespoň z hlediska výtvarné podoby a kamery je třeba to ocenit, ale samotný příběh je Tolkienovu dílu po všech stránkách vzdálený. Jak se vyjádřilo i mnoho fanoušků, Tolkienův kánon je opakovaně a zbytečně

narušován, téměř všichni protagonisté jsou nepřesvědčiví a snaha vnutit mu multietnickou a sexuální diverzitu je prostě směšná.

Seriál se však především vzdaluje Tolkienovu duchu. Tolkienův svět se inspiruje bohatými tradicemi západního světa, obzvláště katolicismem, a zároveň s tím i hluboce zakořeněným pocitem transcendentní povahy všech pozemských jevů. S ničím takovým se v *Prstenech moci* nesetkáme. Dokonce i sovětský pokus o adaptaci Tolkiena, jakkoli nelogický, laciný a žalostný, prokazuje větší respekt k niternému charakteru jeho díla než Amazon Prime.

Od okamžiku prvního vydání *Pána prstenů* se Tolkien stal podstatnou součástí literatury a poslední filmy Petera Jacksona jeho popularitu výrazně zvýšily. *Pán prstenů* je po Bibli nejprodávanější knihou na světě. Ale protože je Tolkienovo myšlení hluboce konzervativní, ba dokonce reakční (což autor otevřeně přiznává ve svých dopisech a rozhovorech), představuje jeho popularita rovněž hrozbu pro moderní levicově liberální způsob myšlení. A protože Tolkiena nelze žádným způsobem potlačit – byť mainstreamová média varovala veřejné mínění před údajnou bílou nadřazeností a toxickými maskulinními tendencemi –, stala se jediným řešením úplná vnitřní deformace jeho díla. Nová generace bude nyní vyrůstat s *Prsteny moci*, bude přesvědčena, že seriál věrně reprezentuje Tolkienovu tvorbu, aniž by cítila nejmenší potřebu číst jeho knihy. To je katastrofa.

Jak hodnotíte tvorbu režiséra Petera Jacksona, především trilogii *Pán prstenů*, ale rovněž *Hobita*, kterého natočil později?

Jsem velkým fanouškem Jacksonovy trilogie *Pán prstenů*. Je pravda, že neodmyslitelný klid a mír

originálu nebyl ve filmu zachycen tak dobře, jak bych si přál a nikdy mu třeba neodpustím, že ve své filmové verzi vypustil Toma Bombadila, Starý les a – což je nejvážnější – kapitolu o Kraji. Film nicméně dýchá hlubokou láskou k Tolkienově tvorbě. Je patrné, že všichni účastníci cítili potřebu společně vytvořit krásné dílo věrné duchu Tolkienova románu.

Hobit bohužel zdaleka nebyl tak zdařilý. Zatímco výprava, hudba i herci byli znovu fantastičtí, scénář se roztáhl příliš doširoka, vydával se často zbytečným směrem a scény vycházející v předloze sotva na jeden odstavec se natahovaly na hodiny. K tomu je třeba přidat některé typické jacksonovské scény, v nichž se podobně jako v hororech zdůrazňují drastické obrazy násilí, i směšnou linii milostného příběhu mezi trpaslíkem a elfkou – a je jasné, proč nejsem z tohoto filmu zrovna u vytržení. A mám za to, že ani většina diváků.

Tvrdíte, že Tolkien je důležitý pro současné konzervativní myšlení. Proč tomu tak podle vás je?

Je tomu tak z několika důvodů. V prvé řadě nelze přehlédnout zvláštní estetiku Tolkienova literárního stylu a krásu a bohatost jím vytvořeného světa, který je oslnivý svou celistvostí a kontinuitou. Opravdový konzervativce je vždy obdivovatelem skutečné krásy, a proto se nedokáže ubránit obdivu a lásce k Tolkienově Středozemí.

V Tolkienově tvorbě se samozřejmě objevují typicky konzervativní prvky. Jeho svět je hluboce prosycený myšlenkami služby a řádu, které ovšem nechápe technokraticky, ale charismaticky. To je obzvláště zřejmé u příběhu Aragornova kralování, v němž je moc chápána jako břímě a poslušnost jako čest. V souvislosti s tím se osud Tolkienových hrdinů odvíjí ve

fundamentálně individuálním rámci. Nikoli ve smyslu sebestřednosti nebo ambicióznosti, ale spíš jako morální imperativ, který všechny, od Elendila a Bilba po Faramira, zavazuje k tomu, aby zůstávali věrni svému přesvědčení, a to i za cenu rozchodu se společenstvím nebo dokonce mučednictví. Tento imperativ však není nahodilý, ale je vpsledku zakořeněný v absolutním Božím zákonu takovým způsobem, že nakonec i jeho zdánlivá porušení v podobě přečinů Fëanorových synů nebo Túrinova utrpení jenom potvrzují tento řád a způsobují, že jeho krása o to víc vyniká.

Vysvětluje to rovněž Tolkienův sociální konzervatismus, neboť štěstí harmonie nelze zajistit vnějšími prostředky, jakými jsou technologie a instituce, ale pouze morálním chováním jednotlivce, který se musí naučit přijímat svoji nejskrytější podstatu a nežádat na základě umělého rovnostářství porušování řádu.

Středozeemě je sice poskvrněna prvotním Melkorovým pádem, ale je pomíjející. Jakákoliv naděje na ideální a trvalý řád je iluzorní, neboť jediná skutečná naděje na štěstí a vykoupení se nenachází v tomto světě. Proto je ve Středozeemí v pravdivém smyslu krásné pouze to, co bylo stvořeno s myšlenkou na tuto transcendentní perspektivu. Proto jsou dějiny Středozeemě tragické a tvoří je řada neúspěšných hrdinských činů, počínaje Berenem a Eärendilem a konče Frodem: pouze Boží milost umožňuje tomu, kdo zůstane do konce věrný svému ideálu, naplnit své poslání.

Jak jste už jednou napsal, Tolkienova díla jsou dnes populárnější než kdykoli předtím. Čím si to vysvětlujete?

Obzvláště v dnešní době potřebujeme morální kompas, který nám Tolkien poskytuje, a potřebujeme

INZERCE

IPPO
INSTITUT PRO PRAVICOVOU POLITIKU

INSTITUT PRO PRAVICOVOU POLITIKU

- » Otevíráme a promýšlíme témata moderní pravicové politiky
- » Hledáme vyváženou kombinaci mezi politickými idejemi a praxí
- » Pořádáme debaty a konference
- » Zpracováváme odborné analýzy

www.ippo.cz

rovněž jeho smysl pro uchování krásy, pravdy a dobra a pro péči o ně. Nebezpečné Sarumano rozkládání celistvosti světa, ničení přírody skřety, destrukce tradičních výrobních procesů stroji, zmatenost lidí v labyrintu protichůdných vazeb, rozkladné působení zrady a zbabělosti, mizení krásy ze světa – toto všechno spjaté s téměř metafyzickým smutkem ze ztráty krále –, s mnohým z toho se můžeme bezprostředně setkat v našem světě.

Tolkien si toho byl bezpečně vědom. O tom se snadno přesvědčíme, když čteme jeho kritické názory na tehdejší společnost, za které by dnes určitě přišel o své místo na Oxfordské univerzitě. Přesto však právě uprostřed ničení a chaosu – jak silně věří Tolkien – se člověk nesmí nechat zmást falešnými ústupky nebo přísliby modernity a nesmí přestat bojovat. Čteme o tom v klíčovém úryvku *Pána prstenů*, ve kterém Aragorn odpovídá na otázku, co člověk má a musí dělat v dobách zmatku: „To, co dělal vždycky [...] Dobro a zlo se nezměnilo od minulých let, a není ani něčím jiným pro elfy a trpaslíky a něčím jiným pro lidi. Člověku přísluší jejich rozlišování, ve Zlatém lese stejně jako ve vlastním domě.“

Švédská holdingová a mediální společnost Embracer vyrábějící počítačové hry nedávno koupila společnost Middle-earth Enterprises, již patří práva na Tolkienovo dílo. Co můžeme dělat proti dalším deformacím odkazu britského spisovatele?

Moc toho není, pokud jde o aktivní bránění jakékoli další firmě, aby jednala na základě svých práv. Ale můžeme samozřejmě poukazovat na to, že podobné adaptace jako *Prsteny moci* představují

těžký zásah do autentického Tolkienova dědictví. Můžeme podobnou produkci bojkotovat, jak to učinil neuvěřitelný počet fanoušků věrných duchu Tolkienova díla, které nakonec Amazon Prime, ale rovněž někteří herci prohlásili za „rasisty“.

A také můžeme chránit a předávat Tolkienovo myšlení a dělat tak to, co od nás autor očekává: číst jeho romány, kochat se jejich krásou, objasňovat jejich obsah našim dětem a snažit se žít v souladu s vysokými morálními a náboženskými normami. Ne s ohledem na světový úspěch autorovy tvorby, ale vzhledem k tomu, co je nesmrtelné v naší duchovní přirozenosti.

A úplně nakonec – *Návrat krále* není jenom metafora –, jde o hluboké volání po návratu starého pravdivého uspořádání světa, dokud ještě nebyl znetvořený a zmrzačený, dokud se nezměnil ve smutné a ošklivé místo, v němž dnes žijeme. Na nás také záleží, poznáme-li krále, až přijde. ■

Rozhovor připravil Goran Andrijanić, chorvatský komentátor a publicista, redaktor polského časopisu Tygodnik Sieci.

/ Tygodnik Sieci 14.–20. 11. 2022, s. 61–63. Přeložil Josef Mlejnek. Redakčně mírně kráceno. /

David Engels (1979), belgický historik a publicista. Působil na univerzitách v Cáchách a Bruselu, od roku 2018 zastává místo profesora na Západním institutu (Instytut Zachodni) v Poznani, kde se zabývá otázkami okcidentálních intelektuálních dějin, evropské identity a polsko-západoevropských vztahů.

James Stevens Curl a jeho kritika barbarství v architektuře

Martin Horáček

River House, jedna z nejvíce nenáviděných a kritizovaných staveb v Dublinu. Dokončena byla v roce 1973, demolice proběhla v roce 2018. Foto: Wikimedia Commons, William Murphy

S provokativním titulem *Budování Dystopie: Podivný triumf architektonického barbarství* přichází k českému čtenáři kniha, jež má ambici významně změnit jeho pohled na posledních sto třicet let architektury a stavění. V anglickém originálu vyšla pod názvem *Making Dystopia: The Strange Rise and Survival of Architectural Barbarism* v roce 2018. Podle jednoho z recenzentů jde o „husarský kousek“ (*tour de force*) autora, který tehdy oslavil jednaosmdesáté narozeniny. Nuže, kdo je James Stevens Curl, o čem je jeho kniha a čím by mohla oslovit čtenáře českého překladu?

James Stevens Curl se narodil v Belfastu v Severním Irsku v roce 1937. Vystudoval architekturu (1963) a urbanismus (1967) v Oxfordu, v roce 1981 obhájil na University College v Londýně svou disertaci o viktoriánském architektu Henrym Robertsovi.¹ V roce 1960 se oženil s psychiatrickou Eileen Elizabeth Blackstock; narodily se jim dvě dcery. V roce 1993 se oženil podruhé, s Dorotou Iwaniec, psychologkou polského původu a specialistkou na péči o emočně zanedbané děti.

Zejména v sedmdesátých letech (a příležitostně i později) navrhoval Curl projekty na obnovu památek, například průčelí kaple koleje Všech zesnulých (All Souls) v Oxfordu. Vedle toho navrhoval náhrobky, ex libris, knižní přebaly nebo šperky. Svou výtvarnou tvorbu a architektonický design od počátku spojoval s uměleckohistorickým a stavebněhistorickým

výzkumem – a této dráze postupně zasvětil většinu svého pracovního úsilí.

Přednášel soustavně na třech britských univerzitách a jako host na mnoha dalších v Evropě a Severní Americe. Především však hodně psal a stále píše knihy, odborné a popularizační články, recenze a komentáře do novin a v posledních letech také na internet. Je autorem přibližně šedesáti samostatných knižních monografií, z nichž první, *European Cities and Society: The Influence of Political Climate on Town Design*, vyšla v roce 1970 a zatím poslední, *English Victorian Churches: Architecture, Faith, & Revival*, je z roku 2022. Mezi architekty a historiky architektury je patrně nejznámější jeho *Oxford Dictionary of Architecture* (třetí vydání z roku 2015 má přes tisíc stran), „nejlepší slovník architektury, jaký máme“ (David Watkin). Curlův badatelský zájem nejvíce přitahovala

1. Developerská obytná výstavba v nebarbarské době: Charles Busby, Brunswick Terrace, Brighton a Hove, Anglie, 1824-1826. Foto: Martin Horáček, 2008

architektura 18. a 19. století. Její stylová rozmanitost jej pak přivedla (chtělo by se říci nutně) ke studiu architektury starší i novější. Autor od počátku prokazoval cit pro nalézání velkých, a přitom přehlížených témat, která dokázal uchopit metodicky precizně a zároveň s jakousi lehkostí a nenuceností. Hned svou druhou knihou „objevil“ pro dějiny architektury téma viktoriánských hřbitovů (*The Victorian Celebration of Death*, 1972). Průkopnické jsou rovněž jeho syntézy o vztahu svobodného zednářství k architektuře a umění (nejnovější *Freemasonry & the Enlightenment: Architecture, Symbols, & Influences*, 2022) a o egyptském revivalu ve výtvarné tradici Západu (*The Egyptian Revival: Ancient Egypt as the Inspiration for Design Motifs in the West*, 2005). Význam klíčových referenčních publikací mají též knihy o georgiánské a viktoriánské architektuře Britských ostrovů (obr. 1). Ať už jde o monumentální přehledy epoch dějin architektury, průřezové výklady napříč staletími anebo biografie architektů a příběhy jednotlivých památek, vyznačují se Curlovy studie charakteristickou výstavbou s bohatým jazykem a živým podáním, jež připomíná přednášku spatra či rozhovor a dokáže čtenáře přesvědčit o významu zkoumané věci, a to nejen z historického hlediska, ale i pro přítomnost.

Všechny zmíněné kvality má také *Budování Dystopie*. Přesto v autorově portfoliu zaujímá výjimečné místo a nejde pouze o „jednu z dalších knih“ v řadě. K její genezi je namístě povědět pár slov. V roce 1975 se Curl podílel za Skotsko na organizaci aktivit Evropského roku architektonického dědictví (European Architectural Heritage Year), který vyhlásila Rada Evropy a který podpořil příznivý obrat v postoji evropské veřejnosti k dochovanému stavebnímu fondu (v západních

i některých socialistických zemích, nikoli ovšem v Československu, které se do programu nezapojilo). Předchozích třicet pět let představovalo období v podstatě nepřetržité devastace, zapříčiněné ať už válečnými událostmi nebo tzv. poválečnou obnovou. Té v britských městech padly za oběť zejména domy a čtvrti z georgiánské a viktoriánské epochy, jež tehdejšími autoritám nepřípadaly dostatečně hodnotné, a proto hodné památkové ochrany. Curl začal ztráty zaznamenávat, kriticky se k nim vyjadřoval a jako konzultant či projektující architekt-památkář se snažil jak o zlepšení stavu chátrajících a ohrožených objektů, tak o změnu veřejného mínění.

Je celkem přirozené, že historik (a milovník) architektury 18. a 19. století lituje toho, že jeho oblíbených budov ubývá. Méně obvyklé je, že badatel začne konfrontovat ztracenou zástavbu s tím, co ji nahradilo – a dospěje ke zjištění, že se sice mluví o renovacích nebo regeneracích (jako tomu bylo též v Československu), ale ve skutečnosti jde o demolice a následnou výstavbu nových objektů, které – z jeho pohledu – nedosahují kvalit těch předchozích. Postrádané kvality lze vnímat a pojmenovat různě: nově vztyčené obytné bloky a nová sídliště svým vzhledem a uspořádáním nepodporují do té doby obvyklý městský životní styl se sousedským potkáváním, smíšenými funkcemi, strukturovaným urbanismem, variantní dopravou a bohatstvím vítaných smyslových podnětů. Do očí (i laických) bijí podstatné rozdíly mezi odstraněnou a novou architekturou. Historik evropské architektury 18. a 19. století má možná zvýšené předpoklady k tomu, aby k popisu jednoho z určujících rysů jmenovaných rozdílů využil pojem architektonického tvarosloví – slohu –, který byl pro tvorivost ve jmenovaných staletích zásadní. Zde se

však ocitne v úzkých, neboť novodobí architekti, jejichž výkony by chtěl kritizovat, s pojmem sloh nepracují. Místo toho nabízejí dualitu „moderní“ vs. „překonaný“, „historizující“, „zpátečnický“, „staromilský“ apod., kde je vítěz předem jasný a odpůrce předem poražen. Kdo by chtěl stát na straně zpátečníků?

James Stevens Curl nebyl jediný, kdo si uvědomil, že velký podíl na rozkladu racionální rozpravy o kvalitě v architektonické tvorbě mají historikové architektury, kteří samozvaným „moderním“ architektům poskytli ospravedlnění v podobě sepsání historického příběhu, jakoby nutně vrcholícího právě jejich tvorbou, o níž tím pádem nemá smysl diskutovat (s výjimkou nepodstatných detailů). Jak vůbec mohlo dojít k tomu, že zdánlivě objektivní věda o dějinách umění začala sloužit programům, které ve skutečnosti umění z veřejného prostoru odstraňovaly? Znamenalo to prozkoumat nejen, jak

architektura vypadá, ale také, jak se o ní píše a jakým způsobem se do výkladů promítají hodnotové žebříčky pisatelů.

Autority nebývají rády, když se vrtáte v jejich „autoritativních“ výrociích – to platí stejně tak pro politiky jako pro historiky umění. Curlovým předchůdcem (a vzorem) v takto odvážně pojaté vnitrooborové kritice se stal David Watkin (1941–2018), jenž svou knihou *Morality and Architecture* (1977, revidované vydání 2001) rozkryl falešnou a logicky nekonzistentní argumentaci v textech uctívaných osobností anglické architektonické kritiky, především Augusta Pugina (1812–1852) a Nikolause Pevsnera (1902–1983), který byl v době prvního vydání knihy ještě naživu. Jeho kritika z Watkinovy strany vyvolala mnoho podrážděných a ukřivděných reakcí.² Pevsner ostatně zůstává jedním z důležitých záporných hrdinů v *Budování Dystopie*.

INZERCE

James Stevens Curl

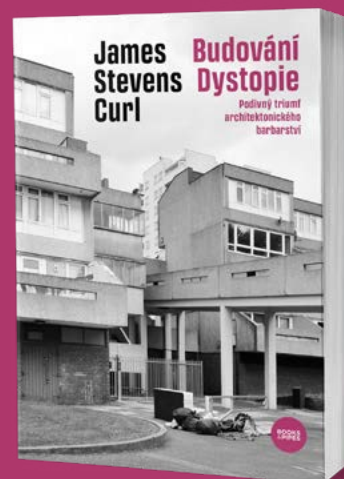
Budování Dystopie

Podivný triumf architektonického barbarství

Budování Dystopie je nepochybně nejvíce normativně laděná práce renomovaného britského historika architektury Jamese Stevense Curla. Předkládá komplexní dějiny architektury 20. století a přináší neidealizovaný pohled na vývoj západní architektury od roku 1918 až do současnosti. Přibližuje modernistickou revoluci a některé její devastující dopady na stavební kulturu posledních desetiletí, životní prostředí a tvář mnoha dnešních měst. Rozebírá rovněž neblahé účinky špatné architektury na psychiku lidí, kteří jsou nuceni v ní žít.

„Milník v historii architektury... Tato úžasná kniha naznačuje, že studium minulosti (odmítané modernistickou ideologií) dokáže osvobodit přítomnost od toho, co bylo ničivou svěrací kazajkou.“

NIKOS A. SALINGAROS
University of Texas, autor knihy
Sjednocená teorie architektury

právě vychází

měkká vazba s klopami | 532 stran | 649 Kč

Při nákupu přes www.bookspipes.cz jen 487 Kč (sleva 25 %).

**BOOKS
& PIPES**

2. „Duch místa“ proti „duchu doby“: Quinlan Terry, Richmond Riverside, Velký Londýn, 1984-1987. Foto: Martin Horáček, 2008

Kritikům moderních mýtů (lépe řečeno modernistických – v souladu s narativem knihy, zdůrazňujícím slohovou, nikoli časovou rovinu problému) ve Velké Británii naštěstí nahrály, vedle znepokojené veřejnosti, dvě okolnosti. První představovala přetrvávající komunita architektů navrhujících v tradičních stylech (gotickém, dórském, „Domestic“ atd., tzv. „revivalch“, jak se s pejorativním podtextem říkalo): Raymond Erith, Quinlan Terry, Stephen Dykes Bower a další (obr. 2). Jejich samotná existence představovala důkaz, že pokrokářský výklad dějin umění se neopírá o realitu – že jde spíše o zbožné přání než o historii. Takových architektů od sedmdesátých let významně přibýlo; dnes bychom jich po celém světě napočítali

tisícovky. Druhý důležitý moment představovalo v polovině osmdesátých let veřejné vystoupení prince z Walesu, dnešního krále Karla III., na obranu tradiční architektury. Princ otázku sporu o správný sloh převedl na otázku toho, jak a čím architektura pomáhá (nebo nepomáhá) vytvářet obyvatelné životní prostředí a pečovat o něj. Princ nebyl první, kdo s tímto „ekologickým twistem“ přišel; svým neformálním vlivem však nesmírně pomohl jeho šíření a akceptování. K tomu připojme, že v akademické teorii architektury od sedmdesátých let zásadně zesílila rozprava zaměřená na exaktní objasnění rozdílu mezi modernistickou a ne-modernistickou výstavbou. Často se přitom opírá o poznatky přírodních věd, lidské psychologie i biologie

a čísla, jež lze sotva zpochybnit; Američan Nikos Salingaros (nar. 1952), zřejmě nejvýznamnější žijící badatel z tohoto okruhu, nikoli náhodou s Curlem dlouhodobě komunikuje a je v *Budování Dystopie* opakovaně citován.

Měli jsme tak na jedné straně mýtus o tom, jak po řeckém, římském, románském, gotickém, renesančním, barokním, klasicistním, „romantickém“ a secesním slohu „zákonitě“ nastoupil „funkcionalismus“ (zdůrazňující prý funkci) nebo „konstruktivismus“ (zdůrazňující prý konstrukci), a tím pádem (hurá!) skončilo střídání slohů a začalo jakési nekonečné bezčasí „moderní architektury“. Na druhé straně se nakupila hromada dílčích kritik onoho mýtu, které nicméně mýtus nezbořily – pouze k němu vytvořily alternativu. Je-li mýtus založen (jak už to u mýtů bývá) na tlustých knihách obsahujících historický příběh s triumfálním pozitivním vyvrcholením, co takhle napsat tlustou knihu s příběhem vrcholícím naprosto opačně? Existuje několik (ne mnoho) tlustých dějin architektury 20. století, kde se pokrokařský příběh problematizuje

(dvě máme v češtině – o tom později). Co však, pokud je mi známo, do roku 2018 neexistovalo, jsou tlusté dějiny moderní architektury pojednávající o „budování Dystopie“ a „podivném triumfu architektonického barbarství“.

Tím se konečně dostáváme k obsahu probíraného svazku. Poselství je zřejmé z titulu; je však třeba ihned zdůraznit s autorem, že nemá jít o „útok na moderní hnutí v architektuře jako takové“. Usiluje o kritiku jeho totalitních rysů a klamavé argumentace, vysvětlení geneze obojího a popis důsledků. Nechci připravit čtenáře o potěšení z toho, jak autor, s využitím

✓3. Americká renesance před příchodem bauhauslerů:

David Adler, Villa Terrace, Milwaukee, 1923.

Foto: Martin Horáček, 2016

↓4. Bauhausleři mění Ameriku: Ludwig Mies van der Rohe -

Ludwig Hilberseimer, obytný okrsek Lafayette Park,

Detroit, 1956-1963. Foto: Martin Horáček, 2016

↗5. Polská renesance, importovaný socialistický

realismus, anebo obojí dohromady? Marek Leykam,

budova úřadu předsednictva vlády, Varšava, 1952.

Foto: Martin Horáček, 2013

masivního fundamentu odborné literatury a šesti dekád vlastního studia a kumulovaného poznání, odhaluje nepohodlná fakta anebo jak neočekávaným způsobem podává známé skutečnosti. Chtěl bych raději vypíchnout některé momenty, na něž je užitečné se připravit nebo jež by podle mého názoru neměly být přehlédnuty, speciálně se zřetelem na domácí kontext.

Kniha se skládá z deseti kapitol: prvních pět se zabývá situací od konce 19. století do roku 1945, druhá polovina situací od konce druhé světové války do současnosti. První pětice je po metodické stránce pojatá tradičněji uměleckohistoricky: výklad sleduje chronologickou linku, přičemž se soustředí na Velkou Británii a Německo. Probírají se vybraní architekti, jejich životy a díla, stejně jako historikové a kritikové, kteří se z nich snažili sestavit kánon modernistického mýtu. Zvláštní pozornost věnuje Curl dvěma tématům,

jejichž obvyklou interpretaci pokládá za nejvíce pomýlenou: představitelům hnutí Arts and Crafts (kteří podle něho nemohou být pokládáni za „průkopníky“ modernismu – a ani o to sami nestáli) a Bauhausu (který podle něj nereprezentoval svobodnou, demokratickou a konečně ani funkční tvorbu). Detailně zkoumá vztahy bauhauslerů k nacismu a dokazuje, že řada z nich si s nacistickým režimem zadala a jiní by si rádi zadali, kdyby byl z druhé strany zájem. Emigranty do Velké Británie a USA pak rozděluje (jak bychom dnes řekli) na politické a ekonomické: mezi ty první počítá třeba Ericha Mendelsohna, mezi druhé Miese van der Rohe nebo Waltera Gropia. Za pozornost stojí také důkazy toho, že modernistické tvarosloví nebylo v německé třetí říši zapovězeno: prostě se jen nevyužívalo u staveb reprezentujících stát a u obytných budov, zatímco jindy ano.

Druhá pětice kapitol se zaměřuje na Spojené státy americké a Velkou Británii. Autor se snaží rozklíčovat úlohu amerických institucí, státu, korporací a některých vlivných osobností (na prvním místě architekta Philipa Johnsona) v rozhodujícím momentu, kdy byli příchozí evropští bauhausleři dosazeni na důležité pozice v „systému“ a jejich do té doby minoritní program byl v průběhu čtyřicátých let přetaven v americký vývozní artikl. Jde bezpochyby o jeden z vrcholů knihy. Narušuje zažitou domácí představu, že jazyk výtvarného umění a architektury coby přívěsek propagandy tenkrát distribuovali do světa jen Sověti v zásilce socialistického realismu. Curl samozřejmě netvrdí, že prezident Truman byl stejný padouch jako Stalin; pouze dokládá, že „moderní“ umění se ve studené válce hodilo k agitaci podobně jako umění údajně nemoderní.

Neznamená to ani, že by prohlašoval architektky, designéry a umělce za naivní či servilní loutky, jež pokaždé tvoří, jak se jim shora nařídí; naznačuje však, že tento aspekt služebnosti je přítomen jak u klasicistů, tak i u modernistů (obr. 3–5).

Srovnatelně důležité je dokládání vlivu průmyslových korporací, které podporovaly šíření modernismu hlavně proto, že byl (oproti třeba hnutí Arts and Crafts) v souladu s ideálem rychlé

↑6. Budování Dystopie v Evropské unii: Brusel.
Foto: Martin Horáček, 2022

↗7. Budování Dystopie na Západě: Chicago.
Foto: Martin Horáček, 2014

→8. Budování Dystopie na Východě: Nanning, Čína.
Foto: Martin Horáček, 2019

9. Na počátku budování
Dystopie: Georg
Muche – Richard Paulick,
experimentální obytný dům
Bauhausu zvaný Ocelový
dům, Dessau, Německo, 1927.
Foto: Martin Horáček, 2008

produkce a obměny zboží. To bychom nemuseli nutně považovat za zlo – bourá se tím však představa, že reformní evropské umělecké proudy patří s corbusierovským a bauhausovským modernismem do jedné „vývojové“ řady, a potom také představa o jakési esenciální morální nadřazenosti modernismu, povýšeného nad komercí.

Na příkladech představovaných sídel ve Velké Británii pak autor ukazuje negativní sociální, funkční a estetické následky masové aplikace modernistických architektonických idejí. Volně přitom přechází ke kritice současné situace, jež se od pochmurného dědictví buldozerového urbanismu nedovede dostatečně distancovat (obr. 6–8). Znepokojují ho soudobí „hvězdní architekti“ s předraženými a spektakulárně tvarovanými budovami, jakož i stav architektonického školství, k jehož reformě v Epilogu poskytuje vlastní podněty. Alespoň jeden obzvlášť povedený citát: „Katastrofa měla zásadní a dlouhodobý dopad i na způsob výuky architektury. [...] jedním z neustále udivujících fenoménů je například skutečnost, že studenti ani ne dvacetiletí obhajují své návrhy

bíle omítaných budov ve tvaru kvádrů s dlouhými horizontálními okny jako ‚moderní‘ nebo dokonce ‚soudobé‘. Ve skutečnosti by připadaly známé, možná i zastaralé jejich prapraparodičům či dokonce prapraparodičům.“

Párkrát se v knize zmiňují české reálie (mimochodem, autor na svých webových stránkách reprodukuje vlastní akvarel barokní brány do Strahovského kláštera). Nejčastěji jde o brněnskou vilu Tugendhat (a pozor, talent jejího architekta Miese van der Rohe není nijak zpochybněn), dále se v textu objevuje odkaz na knížecí pár Lichnovských, mecenáše moderních umělců, teoretik Karel Teige je kritizován pro své sociální inženýrství, zatímco architekt Thilo Schoder je oceněn za neortodoxní návrh Strossovy vily v Liberci. Mezi problematickými příklady posledních metamorfóz modernismu se nachází obchodní dům Selfridges v Birminghamu od studia Future Systems, spoluvedeného Janem Kaplickým.

James Stevens Curl svou knihu záměrně koncipoval jako polemiku s mainstreamem. Má tendenci polarizovat čtenářskou obec a řada recenzí

10. Pravnouče Ocelového domu: projekční společnost RotaGroup, distribuční centrum Amazonu, Kojetín, 2021-2022. Foto: Martin Horáček, 2022

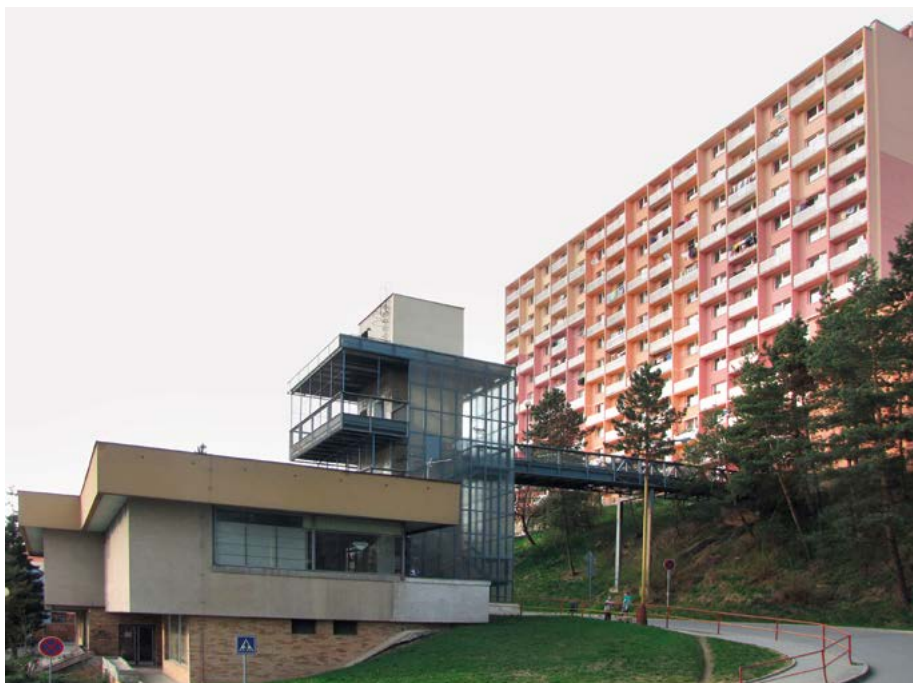

to potvrzuje. Některé přicházejí s vyváženější analýzou a kritickými připomínkami překračujícími ty, jež se nabízejí na první dobrou – jako „chybí ten a ten autor a to či ono dílo“, případně „přece víme už dlouho, že ten nebo onen sympatizoval s nacismem, no a co má být“. Mnohé z nich lze vyhledat na internetu a čtenář sám může posoudit, nakolik jsou jejich argumenty relevantní.³ Zde v *Kontextech* se raději zamysleme nad tím, do jakého prostředí český překlad *Budování Dystopie* míří a jak by nám mohl posloužit v reflexi nedávné a současné architektury v českých zemích.

Specifický žánr „kritiky modernismu v architektuře“ u nás není rozšířený tolik jako v anglo-americkém okruhu. Není divu; jestliže modernistický „takeover“ proběhl v zemích jako USA a Velká Británie v podstatě během jediné dekády a měl nakrátko téměř totální dopad, jak mohla být zachována vyváženě pluralitní scéna v architektuře země mnohem menší a uzavřenější, stojící mimo ohniska vlivu a zbavené možnosti úniku do sféry privátních zakázek? Z vlády

autoritářského politického režimu ovšem nevyplývala stylově homogenní architektura automaticky: socialistické Maďarsko, Polsko, Rumunsko nebo Německá demokratická republika nabízejí v tomto ohledu barvitější obrázky než Československo v letech 1948 až 1989. Určujících faktorů zde působilo vícero.

Přesto můžeme rovněž v českých zemích rekonstruovat kontinuální tradici neumlčeného odporu od časů první republiky až do současnosti. Významnou roli v ní sehrávají milovníci památek, profesionální i amatérští, a také stoupení zdravé a přírodě blízké architektury, k nimž nemusíme počítat jen současné budovatele roubenek a domů z dusané hlíny, ale i chalupáře za socialismu a originální, environmentálně zaměřené architekty a myslitele ze čtyřicátých let, jako byli Josef Karel Říha a Ladislav Žák. Psal jsem o tom podrobněji v knize *Za krásnější svět* (2013), která je jednou z oněch výše zmíněných česky psaných historiografických knih problematizujících legendární historii moderní architektury.⁴ Tou druhou je ve své době hojně čtená

←11. Budování Dystopie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Adamov. Foto: Martin Horáček, 2011

→12. Modernistická „regenerace“ městského centra: Ivana Vašáková – Stanislav Kubík, obchodní dům Prior, Prostějov, 1967-1975. Foto: Martin Horáček, 2008

⇒13. Modernistická regenerace modernistického obchodního domu: projekční společnost Kania, přestavba Prioru v Prostějově na Obchodní centrum Zlatá brána, 2013. Foto: Martin Horáček, 2019

syntéza *Architektura 20. století* od brněnského historika a teoretika architektury Felixe Haase (1925–1993).⁵ Jde o úctyhodné dílo o šesti stech hustě potištěných stranách, vydané několikrát po sobě (1978, 1980, 1983). Haas nijak hlasitě neprotestoval proti běžně přijímanému narativu – architektura 20. století se podle něj „vysvobodila z nepůvodního historismu“ –, avšak s jakousi stoickou vyrovnaností zařadil sovětský, americký i český „tradicionalismus“ vedle kapitol o Miesovi či Franku Lloyd Wrightovi, „Historismus v rozvojových zemích“ se tu potkal s „Počítači v architektonickém navrhování“, exkluzivní stavby s paneláky, jejichž produkci autor oceňoval i kritizoval. Haase jistě nelze pokládat za jakéhosi domácího předchůdce Jamese Stevense Curly; nepředpojatému zájemci o architekturu 20. století se ovšem rozhodně vyplatí srovnat Haasovo dílo s knihou *Moderní architektura: Kritické dějiny* jiného britského architekta a historika

architektury, Kennetha Framptona, jejíž český překlad (2004, 2022) se u nás v poslední době používá jako základní zdroj poznání světové situace.⁶ Neposkytuje náhodou kniha Felixe Haase úhrnem objektivnější a srozumitelnější přehled o tom, co se v inkriminované době odehrávalo?

Framptonovo pojetí dějin architektury 20. století se tomu Curlovu celkovým vyzněním velmi vzdaluje; reprezentuje spíše onu pevsnevorskou tradici pajánů, vůči níž se náš autor vehementně vymezuje. Máme ovšem k dispozici české překlady zásadních titulů z anglo-americké diskuse po roce 1990, které jako další dílky skládačky doplňují představu o myšlenkovém světě sdílejícím Curlovy hodnoty a postoje. Jde o říznou a vtipnou knihu *Architektura – volba nebo osud* od Léona Kriera (2001),⁷ velkolepou *Podstatu řádu* od Christophera Alexandra (česky 2020),⁸ exaktní *Sjednocenou teorii architektury* od výše zmíněného Nikose Salingarose (2017)⁹

a povznášející *Harmonii* od Charlese, prince z Walesu (2018).¹⁰ K této skupině musíme přiřadit knihy česko-norského teoretika designu Jana Michla (2012, 2020),¹¹ jehož brilantní rozplétání modernistických (sebe)klamů je v daném kontextu významné trojím způsobem: zaprvé představuje nejvýznamnější původní domácí příspěvek ke „kritice modernismu“ v teorii architektonického i jiného navrhování, zadruhé dosti detailně seznamuje česky čtoucí obecnost s košatostí příslušné rozpravy v anglojazyčném prostředí a zatřetí jsou Michlovy postřehy díky anglickým verzím dostupné širšímu publiku (Nikos Salingaros je cituje, leč James Stevens Curl nikoli).

Předchozí bibliografii nechť čtenář bere jako informaci o tom, že *Budování Dystopie* nevstupuje svým českým překladem na půdu nepřipravenou; jestliže vás kniha upoutá, budete vědět, kam dále sáhnout, pokud jste tak již neučinili dříve. Bezesporu vás, domnívám se, čtení (a to zejména závěrečných kapitol, osmé až desáté) nenechá v klidu. Je to s nedávnou a současnou architekturou tak zlé, jak James Stevens Curl tvrdí, a opravdu potřebují školy architektury

zásadní restrukturalizaci kurikula, jak požaduje? A platí to všechno také pro Česko? (Obr. 9–13)

K tomu dodejme jen několik poznámek. Architektuře – všude – se nejlépe daří tam, kde nastane nejtěsnější, řekněme nejvíce osobní spojení architekta s klientem a místem, kde má požadovaná záležitost vzniknout. Není proto potřeba se strachovat o obytné interiéry anebo interiéry obchodů, barů, knihkupectví, komunitních škol a center, rodinných dílen a jiných podniků – a ani o celé malé i větší stavby či zahrady, v jejichž budování se odrazilo osobní zaujetí, péče a vnímavost všech, kdo se zapojili. V tomto měřítku riziko vzniku dystopie nehrozí. Avšak čím větší je záběr a čím větší odtržení od konkrétních jednotlivců a konkrétních situací, tím se dané riziko zvyšuje. Rodinu nahrazuje „investiční skupina“ či „orgán státní správy“; louku nebo proluku obdělá mnoha hektarů; architektka „projekční kancelář“ o stovkách zaměstnanců. I těm nejzarytějších kritikům modernismu je celkem jedno, jakým nábytkem vybavil Mies van der Rohe vilu Tugendhat – anebo se jim dokonce zalíbí; budou nicméně protestovat proti

14. Reurbanizace - sídliště s řádkovou zástavbou nahrazeno eko-kompaktním městem: François Spoerry a další, Le Plessis-Robinson, Velká Paříž, 1990–2009. Foto: Martin Horáček, 2015

tomu, aby se domy z 19. století bouraly a nahrazovaly uniformními skleněnými kvádry. Největší škody se páchají v největším měřítku, na dálku a s velkými penězi nebo kvůli nim.

Velké, jedinečně modelované stavby soudobých „hvězdných architektů“ se v Česku nerealizují. Domácí tvůrci ty vzory, jež Curl zahrnuje výčitkami, nenapodobují. Nutno říci, že zatím. Téměř třicet let staré (!) pražské domy od Franka Gehryho a Jeana Nouvela slouží svým autorům ke cti;¹² chystaný koncertní sál v Ostravě od Stevena Holla (návrh 2019) rovněž tak. Polyfunkční blok Masaryčka v Praze od Zaha Hadid Architects (2016–2023) ve skutečnosti mnoho z typického „parametrického“ tvarosloví proslulé architektky nemá. A nová budova pražské filharmonie od studia BIG (návrh 2022), na niž by se nejspíš Curlova kritika hodila, bude především velká, sotva ale jedinečně modelovaná. Zda se postaví, zůstává přitom ve hvězdách.

Mediální diskuse kolem posledně vzpomenutého návrhu každopádně ukázala, jak „podivná“ očekávání si lidé (profesionálové i laici) promítají do architektury, která se vzdaluje jejich každodennosti. Za hranicemi na tom nejsou o moc lépe: patrně nejvýraznější příklad zmatení pojmů z poslední doby představuje ideová (a do značné míry) iniciativa Evropské komise „Nový evropský Bauhaus“ s cíli pojmenovanými „krása – udržitelnost – soudržnost“. James Stevens Curl nad tím nevěřičně kroutí hlavou.¹³ Jiný příklad nalezneme v prostředí památkové péče, kam modernističtí dogmatici (kterých je stále dost) přenášejí svou potřebu permanentního boje s nepřítelem, jaksi vzdorujícím jejich receptu na modernost. Zatímco pro kanonické stavby modernismu požadují přísnou konzervaci a muzealizaci, jiné památky mají být přístupné „kvalitním intervencím“, jež se ovšem musejí „vyhýbat všem formám pseudohistorických řešení“ (Vídeňské

15. Být moderní neznamená vypadat modernisticky: Quinlan Terry, Francis Terry a Ben Pentreath, Queen Mother Square, Poundbury, Anglie, 2010–2019. Foto: Martin Horáček, 2018

memorandum UNESCO „Světové dědictví a současná architektura – péče o historickou městskou krajinu“, 2005).¹⁴

Potřeba bytostného obnovení vztahu k architektuře, jenž zvládnutelné a srozumitelné měřítko domova rozšíří na veškeré „vytvořené prostředí“ (*built environment*), se pochopitelně na předním místě týká profesního vzdělávání.¹⁵ S voláním po změně je však nutno zacházet opatrně: náš autor to ví, jeho kniha je koneckonců o tom, že radikální převraty nedělají dobrotu. Na jednu stranu tak navrhuje školám inovaci studijních plánů, na druhou stranu apeluje na individuální odpovědnost studujících, kteří, obrazně řečeno, mají odevzdat císařovi (svým pedagogům), co mu náleží, a potom v praxi spoléhat na vlastní zdravý rozum, intuici a intenzivní samostudium veškeré osvědčené architektury.

Na internetu naleznete odhady celkového počtu architektů na světě, přibližně kroužící

kolem čísla tři miliony. K tomu připočtete násobně větší počet stavebních inženýrů a ještě mnohem větší počet osob závislých na výdělcích ve stavebnictví a souvisejících odvětvích. Plus roční přírůstek zhruba osmdesáti milionů obyvatel planety, pro něž bude pořád potřeba přistavovat a přestavovat. V podobně gigantickém kolotoči sebelépe formulovaná směrnice či předpis nezabere, když se nebude opírat o eticky podložený osobní postoj toho, kdo za stavbu nebo její část ručí. Takový postoj se může v podstatných ohledech blížit postoji georgiánských architektů 18. století, jejichž tvorbu James Stevens Curl obdivuje; dokonce i výsledky mohou v některých ohledech vypadat podobně – což je to poslední, čeho bychom se měli bát (obr. 14–15). ■

/ Text je upravenou a ilustrovanou verzí Předmluvy k českému vydání knihy *Budování Dystopie*, která právě vychází v nakladatelství Books & Pipes. /

- 1 James Stevens Curl [osobní webové stránky], <http://www.jamesstevenscurl.com/james-stevens-curl-architectural-historian> [vyhledáno 27. 1. 2023].
- 2 David Watkin, *Morality and Architecture Revisited*, Chicago: The University of Chicago Press 2001.
- 3 Witold Rybczynski, Modernism and the Making of Dystopia, *Architect Magazine*, 2019, 5 February, https://www.architectmagazine.com/design/modernism-and-the-making-of-dystopia_o [vyhledáno 27. 1. 2023].
- 4 Martin Horáček, *Za krásnější svět: Tradicionalismus v architektuře 20. a 21. století / Toward a More Beautiful World: Traditionalism in Architecture of the 20th and 21st Centuries*, Brno: Barrister & Principal - VUTIUM 2013.
- 5 Felix Haas, *Architektura 20. století*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1980.
- 6 Kenneth Frampton, *Moderní architektura: Kritické dějiny*, Praha: Academia 2004 [orig. *Modern Architecture: A Critical History*, 2002, překlad Pavel Halík a Petr Kratochvíl].
- 7 Léon Krier, *Architektura - volba nebo osud*, Praha: Academia 2001 [orig. *Architecture - Choice or Fate*, 1997, překlad Jaroslav Hutá].
- 8 Christopher Alexander, *Podstata řádu: O stavitelském umění a podstatě univerza - Kniha první: Fenomén života*, Brno: Books & Pipes - VUTIUM 2020 [orig. *The Nature of Order: An Essay on the Art of Building and the Nature of the Universe - Book One: The Phenomenon of Life*, 2002, překlad Jana Ogrocká a Jiří Ogrocký].
- 9 Nikos A. Salingaros, *Sjednocená teorie architektury: Forma, jazyk, komplexita*, Brno: VUTIUM - B&P Publishing 2017 [orig. *Unified Architectural Theory: Form, Language, Complexity*, 2013, překlad a ed. Martin Horáček].
- 10 Charles, princ z Walesu, *Harmonie: Nový pohled na náš svět*, Brno: B&P Publishing - VUTIUM 2018 [orig. *Harmony: A New Way of Looking at Our World*, 2010, překlad Vít Mlejnek].
- 11 Jan Michl, *Funkcionalismus, design, škola, trh: Čtrnáct textů o problémech teorie a praxe moderního designu*, Brno: Barrister & Principal - Praha: VŠUP 2012. - Jan Michl, *Co Bauhaus dal - a co VZAL: Kritické úvahy o modernistickém pojetí designu a architektury*, Brno: Books & Pipes 2020.
- 12 Ke vzniku Tančícího domu od Franka Gehryho a Vlada Miluniče srov. unikátní vzpomínky zástupce investora Paula Kocha, <https://blog.aktualne.cz/blogy/paul-vincent-koch.php> [zveřejněno v listopadu a prosinci 2022, vyhledáno 27. 1. 2023].
- 13 James Stevens Curl, Hitler's Revenge: The RIBA Journal Confuses Architectural History, *The Critic*, 2023, 21 January, <https://thecritic.co.uk/hitlers-revenge/> [vyhledáno 27. 1. 2023].
- 14 Nott Caviezel, Die erodierte Stadt: Das Wiener Memorandum und die Folgen, *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, LXIX, 2015, č. 1-2, s. 41-50, 171.
- 15 Srov. Martin Horáček, Dějiny architektury jako ateliérová disciplína? In: Týž (ed.), *Architektonické školství - mezi uměním a řemeslem*, Brno: Vysoké učení technické v Brně 2016, s. 85-101.

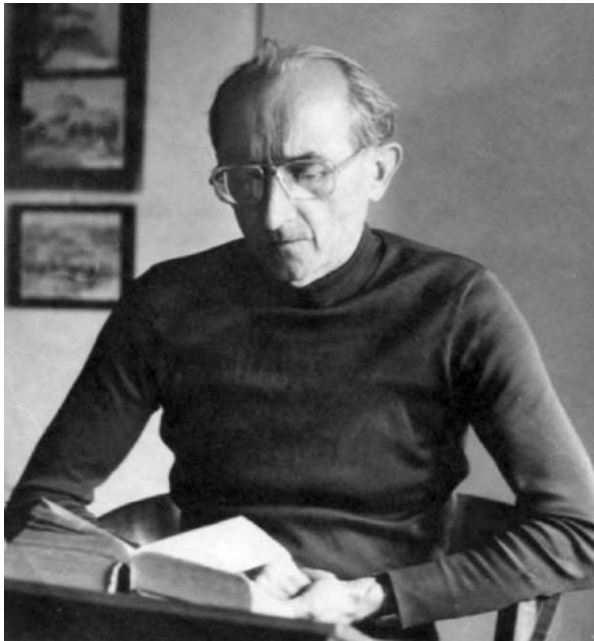

Martin Horáček (1977), historik a teoretik umění, v současnosti vyučuje dějiny architektury a památkovou péči na univerzitách v Olomouci a Brně. Zároveň je členem Řídícího výboru Českého národního komitétu ICOMOS (Mezinárodní rady památek a sídel) a členem mezinárodního panelu pro Evropské dědictví, nominovaným za Evropský parlament.

Na fotografii autor textu Martin Horáček (vlevo) s Jamesem Stevensem Curlem na Světovém kongresu INTBAU (Mezinárodní síť pro tradiční výstavbu, architekturu a urbanismus) v Londýně v roce 2018.

Neopouštějící samota

Výběr z básní
Františka Daniela Mertha

F. D. Merth ve Strašíně. Foto: *Rukopisy* (1980)

Básník a katolický kněz FRANTIŠEK DANIEL MERTH (1915–1995) se narodil v Jindřichově Hradci do skrovných poměrů – otec pracoval jako řemeslník a až později si rodiče zařídili obchod s ovocem a zeleninou. Po maturitě studoval na Masarykově univerzitě v Brně romanistiku a bohemistiku, zde se také seznámil s historikem Zdeňkem Kallistou, jenž začínal ve dvacátých letech jako básník v poetistickém hnutí a jenž mu byl oporou v důležitých osobních rozhodnutích. Po duchovní

krizi a proměně smýšlení vstoupil F. D. Merth ve druhé půli třicátých let do českobudějovického semináře, vysvěcen na kněze byl uprostřed světové války v roce 1942. Začátky jeho kněžského působení jsou spjaty s Pelhřimovem. Po únoru 1948 byl zatčen za protistátní činnost, uvězněn a smýkán po různých „nápravných“ vězeňských zařízeních. Po propuštění z vězení na podzim roku 1953 a po brigádě v dolech se vrátil do Jindřichova Hradce, kde po léta pracoval jako dělník. Do kněžské služby se vrátil v roce 1968, od roku 1972 až do své smrti působil jako duchovní správce v poutním místě Strašín na Klatovsku. Své sbírky většinou publikoval jako zpola soukromé sešity nebo se zachovaly ve strojopise. U řady jeho básní jsme v pokušení si jej představit, jak vyhlédne z okna nebo vystoupí na práh domu a zeptá se kolemjdoucích: Jaké máme teď tisíciletí? (Tak charakterizuje nadčasovost děl některých svých kolegů Marina Cvetajevová.) Přitom nežil v žádné věži ze slonoviny, spíše opak je pravdou. A jeho v duchu ukotvená poezie má své kořeny a filiace v moderních básnických směrech. Přirovnáme-li základní tah přítomný v jeho verších k říčnímu proudu, jde o dolní tok blízko samotného ústí, kde pohyb vod jako by přecházel v trvání. K tomu je zapotřebí odstupu, samoty, „neopouštějící samoty“, jak se vyjádřil sám básník. Obrazy se v jeho básních také nevrší běžnou asociativní cestou, ale vyjevují se ve zmíněném trvání jako ve vývojce, rozsáhlejší texty se často pohybují v rozhraní poezie a duchovní meditace.

Souhrnného kritického vydání se jeho básně dočkaly až čtvrtstoletí po jeho smrti, ve skvostném redakčním zpracování Antonína Petruželky, Kristýny Merthové a Václava Touchy. Ve dvou obsáhlých svazcích je pod názvem *Sbírky básní I. a II.* vydalo nakladatelství Triáda (vročení 2020). (jfm)

Dar

Jsou noci potulné a při procitnutí
Sesouvají se celé klamně čtvrti
Šat této chvíle nemá ani jednu lež

A jako perla ponechaná na dně
Všechno co bylo těžké, nyní je tak snadné

Jsou noci potulné a kdo v nich prochází
Slyší svou samotu a cítí její zdi
Kde slza nikdy neskane

Jen propast ticha v kovu hvězd
Zůstane

A přece už teď se zavěšují hnízda
Teď už je blízko daleký pták
Je počato dítě

(Zavítat pro tuto chvíli! Jen jedno dobré slovo jí dát!
Veliká zářivá ryba uprostřed sítě!)

(Strašně lidský hlas, 1978)

Zápis z pozdního sadu

Na sklonku jeseně jablka hledají ústa
Aby v ně vložila svou svěží krev
Vkládají šíři kraje v tichu a pod úsměv

Vkládají touhu. Zdávna jitřená zranění
Obvaz znovu a znovu po léta přikládán
Je chvíle blízkosti toho, jenž v nás prodlévá

Most, kterým přistupujeme už tolik let
Je chudý košíček štěstí
(Nikdy však neodnéstí!)

Pak myšlenka slábne a mizí. A tma je opět
„ztratil jsem“
Jen ohýnek podzimu jako u pasáčků
Hodina pro tepaný šperk, hodina dalek mořeplavců

Jablka ústa lehce dotýkají
Chuť zrna trpkosti rozpouští sluneční pláň
Pro okamžiky, v nichž síla v naší slabost vyvstává

(Zápisy z roku 1985)

Vesnický pohřeb

Vzduch jako ostrý nůž. Na slunci sníh
Z vesničky zvonek zní
Cyankali cyankali

Srny se zdvihly, pod sněhem hrabaly osení
Na kraji lesa odpočinouti
Z vesničky kouř čas k poledni

Zvoník podtrhuje
To mluví teď kamenitá pole
Piam barole piam barole

Vzduch jako ostrý nůž
Zvonek oněměl
Srny povstaly, pohřební vůz mrtvého odvážel

(Zápisy z roku 1988)

Stesk

Bylo to sklepení to ráno
 Jen vstup! Neboj se! Tam!
 Pak zima a zděšení
 Lidé ve spěchu. Nůž otvírán

Která hvězda teď ukojí?
 Stesk!
 Sesuté kameny toho, co bylo
 Zavolat víc!

Měkký déšť. Slza se snem
 Chvilé, kdy v hnízdě jsou čtyři oči
 Slunce se loučí
 Jak je to možné, že po letech trvá domovem?

Kůň stále přibližuje v lese kmen
 Propadá podlaha nás
 Zas návraty, ač lidé běží za nožem
 Zas překročení hranic, kde leží mrtvé dítě

A ruka sáhla po sekeře
 Naštípat dřevo!
 Pro vonný kouř?

(Zápisy z roku 1989)

Cesta do práce

Těžký a mokrý sníh a ještě déšť
 Tma padá už zrána
 V síti zachycována

Den s olovem v nohou trestanců
 Tma jistota
 Jed-nou Jed-nou Jed-nou
 Orchidej ztracená

Už není nic
 Živí jsou mrtví, s námi jdou
 Dech tepla dech

Vahadlo vskočilo převážením
 Vysmál se nárameník zlata
 Skřele rozkazník: já vím

A pod dnem vlásečnice
 Tmu zvrátila v sebe
 Jed-nou Jed-nou Jed-nou
 Rozkvétá orchideje

(Zápisy ze zimy 1993)

Dům

Dům a nad ním vítr zběsile letí
 Dům a uvnitř ticho a teplo a klid
 Jen stromy venku vědí, že jde o poselství

Vítr je u dveří, někdo s ním přimknut u dveří
 Nemohu, nemám, nechci
 Vítr zpívá marnosti
 (Pozemské kroky chtěl odnést z prohlubně prohry)

Vítr oblohu sňal
 U malého kvítku na zemi si s ní povídal
 Dům vyšel a ještě slepý mu děkoval

Ráno

Už zase ráno, den
Na ústech kruh
Lesy tekou mléko mlh

Nikdo nikde. Cesty zmizely
Tíha spí svůj klam
Bývalé požáry
Jsou autogram

Ale i teď je tu volání jara
Dopis je zavřený květ
Tichý rejstřík varhan
Úsměvem odpověď

Schody jdou znovu po kamenech
Stoupá vzpomínka
K orlímu hnízdu lehce jako dech
Neopouštějící samota

Pastel

Jen v sobě mám svůj dům
A je to prázdné pole
Plevel na plevel ale i hvězdky květ
Nese můj celý svět

Je bída bídoucí ten okamžik
Že zazní nesmrtelný tón a zmlkne
Myšlenky chodí jak velbloudice v říji
Marná odpověď

A tak jdu sám stále svým polem
Za sto let nic a přece mne očekává
Mžik a já slyším, jak komár o tom zpívá
Poslední chasníček jako jsem já

Jdu krásné básně kolem mne
Pohrdají a já je vůbec nevnímám
Že pole s pokladem se otevře
Denár nesoucí umírám

(A zůstává domov, 1994)

Odchod

Dům vyšel z noci. Vzhůru jde kouř
Slunce je na roštu
Na očích dětí ještě spí
Biblický děj některého z proroků

Kohout zazpíval, že slunce krvácí
Světnici probudil
Slova se oblékají

Zavěšené cesty přicházejí
Vcházejí odcházejí
Dům do nich vstupuje
Hodiny krůčky vytepávají

V kořenech domů však réva je zažehlá
Do vína vykládá hlas
A tiše směr k oblakům
Ukládá se i v nás

Žádný pláč nejsou hvězdy z večera

Sdělení

Byl to les v hlubokém spánku
 Šel pod tíhou větví mým domovem
 Stály kolem vody jako když čekají na povel

Vesnička v dáli: sem nevstupuj
 Nespí zhanobení
 A dávné tržné rány sedí jako u ohně

Jen lesní vůně mne tiše obléká
 Podaný nápoj
 Trpce se léčí pradávné tváře

V olovu tunel
 Vrcholky stromů vánek obletěl
 Zbyl oharek večeru

Nalézání

Mraky těžké vozy s kamením
 K ránu zastavují v nás
 Kmitla hvězda a zmizela

Hory potězkávají svou výšku
 Opřeny o srdce
 Louka jako pláň
 Na hory vzdálen

To není dílo tvé!

Mokrým ránem slepý den
 U dveří
 Poutnice k louce rozkvetlé
 Pramének u dna a ten o ní ví

Letní ráno

Ráno, letní ráno
 Lehký odlet oblaků
 Na pleť duše

Tiše se žhaví
 Nad spícím dítětem
 Roste staletím strom

Chvilce, kdy tělo obtéká jantar
 Do žil povodeň
 Po lžičkách vesmír
 Upijí tanečky kvítí

Pange, má lingua
 Stín otce přešel, požehnal
 Strom zpevnil a zesílil
 Kdosi velký tu stál

V krajkoví zavěšen
 Usedl potom jasný tón: jako v pohádce
 Rán tvář ještě vlhká světlem
 Hoří v růži o lásce

Takto se duše ozlacuje, aby zima dýchala teplem

(Malé hory II, 1995)

/ Připravil Josef Mlejnek. /

Druhý život, mýtus a kult

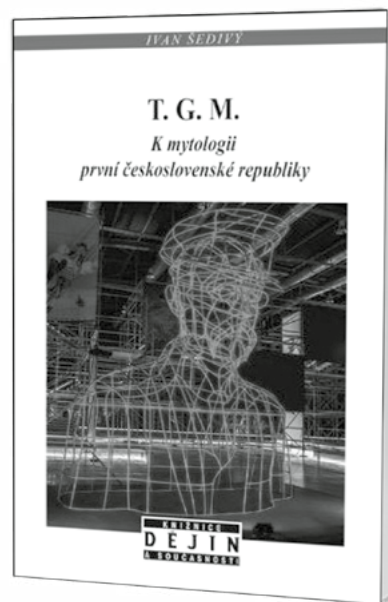
Jiří Hanuš

Ivan Šedivý šel do masarykovského tématu vyzbrojen svými předchozími studiemi a knihami o dějinách válečného a poválečného Československa, ale také teoreticky. Úvodní kapitola hutné, i když stručné publikace s názvem *T. G. M.* přináší srozumitelné vysvětlení mýtu v pojetí Ernsta Cassirera, Clauda Léviho-Strausse či Mircei Eliada. Nadto autor zmiňuje české autory, kteří měli (český) mýtus ve velké vážnosti – je třeba zmínit alespoň nebožtíky se zakladatelskou aurou: Vladimíra Macuru a Josefa Petráně. Je potěšující, že se Šedivý přidal na stranu těch, pro které mýtus není nějaká primitivní, nepravdivá zkazka. Mýty jsou tak hluboké, že se jim nemožno vzpírat ani ti, kteří je redukuje nebo rovnou zesměšňují – ba právě ti jsou vydáni mýtům nejvíce všanc.

Samotné téma už dlouho viselo ve vzduchu. Masarykovský mýtus jako chronologický přehled toho, k čemu došlo jak za života slavného Čecha

s moravskými kořeny a celosvětovým rozhledem, tak především po jeho smrti. Jedná se tedy o (sebe)vytváření, udržování a prohlubování mýtu – nebo naopak o jeho zeslabování, popírání či přímo rozmělnění v nějakém postmoderním módu. To vše se u Masaryka najde: od prvorepublikového tatíčkování a Masarykovy prezidentské sebe prezentace přes druhorepublikovou kritiku a komunistické (pozdní) rozhodnutí jít buržoaznímu prezidentovi po krku až k návratům pozdních šedesátých let a k rozporuplným vztahům k T. G. M. jako osobnosti i značce u Havla, Klause a Zemana. Speciální prvek zde vytváří zobrazování profesora „na trůně“ či „na koni“ – od klasických portrétů a soch až po decentní, přesto kontroverzní sochu Petra Nováka v lánském zámku.

Na interpretacích masarykovského příběhu můžeme díky Šedivému sledovat diskontinuitu českých dějin ve dvacátém století, protože co

Ivan Šedivý: *T. G. M. K mytologii první československé republiky*. NLN 2022, 162 stran

jiný režim, to jiný pohled na Masaryka – pro svobodné režimy samozřejmě platilo a platí, že zde existovala pluralita přístupů. V postmoderní svobodné České republice jsme mohli pozorovat až servilní a nekritické pojetí Zdeňka Mahlera vedle zdrženlivého oficiálního postoje Václava Klause.

Autorovy teze jsou představeny jasně, srozumitelně a vyváženě. Navozují ovšem další otázky, z nichž některé zmíním.

K těm teoretickým patří dotaz, zda nejsou moderní mýty, a zejména ty, které se vztahují k osobnostem, jakousi „vybočenou páteří“ moderny, výrazem vypjatého individualismu doby. Tak lze vysvětlit, že i demokracie bez aristokratických elitních tradic splétá sofistickované mýty kolem svých význačných osobností, podobně jako to činily i předcházející epochy, například v kultech svatých.

Druhou teoretickou otázkou považuji za ještě podstatnější. Neměli bychom rozlišovat moderní „demokratickou“ mytologii od nedemokratické? Mýtus řekněme Masarykův a mýtus republikánský je přece jen podstatně a funkčně odlišit od mýtu řekněme nacistického, včetně mytologie pudy a krve, a mýtu leninsko-stalinského, včetně ideje o moci proletariátu, který – jak známo – moc nikdy nedostal, nebo od pověstného kultu osobnosti.

Tuto otázku můžeme namířit na konkrétní postavu T. G. M. a vztah mezi Československem a starým Rakouskem, od kterého se chtěla první republika i následující epochy odstříhnout. Prezident příliš připomínal starého císaře na koni a legie občas připomínají i lásku Františka Josefa k jeho vojsku. Je namístě se zeptat, do jaké míry se jedná o středoevropskou výjimku a do jaké míry lze tuto symbolickou (do značné míry podvědomou) kontinuitu umístit i do jiných

říší a post-říší. Například: Do jaké míry to platí řekněme pro Lenina a Stalina ve srovnání s cary na trůnu? Zdá se, že uvedenému trendu nestojí v cestě ani demokracie, ani po totalitní moci prahnoucí komunismus.

A dále, už aktuálněji: Co se to vlastně přihodilo s masarykovským „humanitním“ obsahem po roce 1989? Patetický (mahlerovský) akcent lze považovat za překonaný, někdy až kontra-produktivní. To však neplatí pro masarykovskou politiku, jeho myšlenkové i vojenské výboje, jeho snahu pochopit náboženský fenomén, jeho přemýšlení o tom, co tvoří jádro demokracie, jeho celoživotní úsilí pochopit Rusko. Zvláště to poslední nabývá dnes nové aktuálnosti, ba potřebu přečíst znovu a pozorně *Rusko a Evropa*. Jako bychom Masarykovi stále cosi dlužili, jakési základní a samozřejmé přimknutí. Pořád je to spíše skandalon: pro konzervativce radikální demokrat a revolucionář, pro demokraty náboženský hloubal, pro modernisty člověk předminulého století, pro postmodernisty zvěstovatel budoucnosti či motiv pro pokreslení trička. Ještě zcela nevyvanulo masarykovské kouzlo, i když už většina lidí nečte jeho texty. Zcela největší problém vytváří pro modernisty i postmodernisty Masarykovo jasné přesvědčení o Boží vyvolenosti, kterou si spojujeme spíše se starozákonními proroky. Pokud něco hledáme v základech masarykovského mýtu, pak je to asi tento faktor, Šedivým bohužel nezdůrazněný.

K zajímavým tématům patří naopak uvedený a rozvedený moment příklonu demokratických prezidentů k Masarykovi. I zde jsou přítomny paradoxy: k T. G. M. měl nejbližší asi Havel (aspoň takto se to traduje v pražské kavárně), ale není větší vzdálenosti mezi bytostným politikem a do praktické politiky se „připletnuvším“

dramatikem. Klaus jako pragmatický konzervativec mohl Masaryka stěží pochopit, a dokonce to ani nevypadá, že by se o to nějak výrazně snažil. U Zemana zase napadá úplně jiná analogie, nikoli k tatíčkovi, ale k synu Janovi – se všemi těmi bonmoty a excesy. Je zajímavé, že při nynějších předvolebních debatách na T. G. M. a vztah k němu příliš otázek nepadalo. I když na Masaryka by si mohl zahrát generál Pavel – pokud by vsedl na kůň a vzal na hlavu čapku.

Je věru zajímavé, jak českou veřejnost dokážou emočně vybudit sochy státníků. Edvard Beneš v polozapomenutém koutku u Právnické fakulty v Brně si také slízl své (ano, ten Beneš, o kterém Masaryk řekl, že bychom bez něj republiku neměli), o Joštovi na koni-žirafě, geniálním sousoší Jaroslavy Róny, nemluvě. Proč právě sochy tak rozdělují veřejnost? Proč na jedné straně taková upjatost vzhledem ke konzervatismu formy, na druhé straně bezobsažná hravost, na formu zcela rezignující? Být sochařem, zásadně dělám své výtvary pouze doma na zahradě a doufám, že budou oceněny alespoň v době mých pravnuků.

A otázka poslední, tentokrát z genderového soudku. Máme my Češi z království i z markrabství nějaké mýty ohledně našich významných žen? Sem tam se semele nějaká menší intelektuální vřava kolem Boženy Němcové, a to ještě jen když jde o erotiku. Charlotta Masaryková zůstává v pozadí, překryta významnějším manželem. Komunistické ženy, které měly svoji „významnost“ takřka v popisu práce, zůstávají povětšinou karikaturou. Až Olga Havlová, také díky Pavlu Kosatíkovi, dostala punc osobnosti,

kteřá spoluvytváří prezidentský úřad, a je přitom dostatečně „svá“. Nesmíme ale zapomínat na to, čeho si je dobře vědom Ivan Šedivý – že je totiž pro naši současnost typická změna ze dne na den, a pokud se někdo udrží ve veřejném prostoru a zejména v médiích déle než týden, musí to být přinejmenším „Gott“ nebo někdo podobný, aspirující na božské atributy. Z žen bytují ve veřejném prostoru a v jakémsi mytickém hávu asi nejspíše žijící zpěvačky – u takové Marty Kubišové, disponující příběhem „zakázané chartistky“, to může i pohlédit po duši, podobně jako její songy.

Publikaci Ivana Šedivého lze přečíst při troše cviku za den, případně za dva večery. Je to četba uspokojivá, zajímavá, podnětná. Všele ji doporučuji. A protože jsem z Brna, notabene pracuji na Masarykově univerzitě, neodpustím si poznámku, že o této univerzitě v knize mnoho není. Na druhé straně stojí za zamyšlení to, o čem mluví Šedivý v závěru svého textu: zda T. G. M. už není pouhý brand, něco jako jméno s poněkud vyprázdněným obsahem, o kterém si naši předkové mysleli, že bude znít navěky. V tomto smyslu lze naše předky považovat za milé, inteligentní, leč poněkud naivní bytosti. Výrazy typu „v naší paměti bude žít věčně“ působí většinou tragikomicky. ■

Jiří Hanuš (1963), historik,
působí na Filozofické fakultě
Masarykovy univerzity.

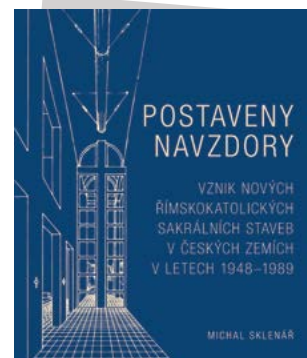
Michal Sklenář

Postaveny navzdory

Vznik nových římskokatolických sakrálních staveb v českých zemích v letech 1948–1989

Publikace se věnuje vzniku nových římskokatolických sakrálních staveb v českých zemích v době komunistického totalitního panství mezi lety 1948 a 1989. Ve druhé polovině 20. století zůstávala v našem prostředí určující a zcela převažující tendencí devastace posvátných budov, hřbitovů a drobných sakrálních památek, cílená likvidace objektů a nezájem státních orgánů o jejich údržbu a opravy. V případech úsilí o stavbu, uskutečnění a konsekraci (benedikcí) několika kaplí a kostelů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku se tak jedná o anomálie a výjimky, které vycházejí ze specifických podmínek vnitrocírkevních, společenských a lokálních.

A4, váz., 496 stran

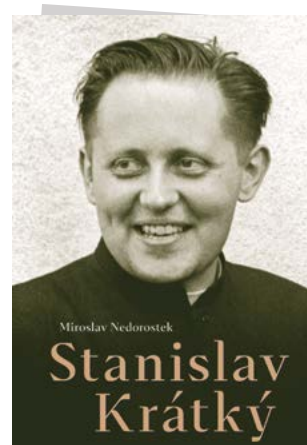
Miroslav Nedorostek

Stanislav Krátký

Kněz, politický vězeň, dělník a biskup skryté církve aneb Život kněze ve druhé polovině 20. století

Podrobný životopis katolického kněze a tajně vysvěceného biskupa Stanislava Krátkého vychází z rozsáhlého archivního výzkumu, rozhovorů s pamětníky i kritického studia archivů Státní bezpečnosti. Tato čtivá biografie, přehledně mapující oficiální i skryté aktivity mimořádné osobnosti otce Stanislava, který byl mimo jiné spoluzakladatelem Radia Proglas a hnací silou mnoha dalších akcí a projektů, vychází ke 100. výročí jeho narození.

A5, brož., 212 stran

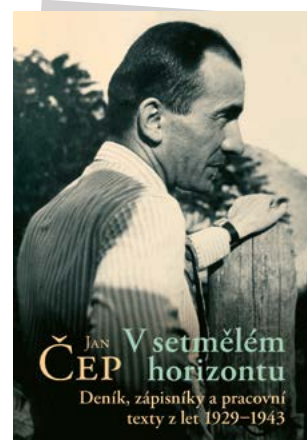
Jan Čep

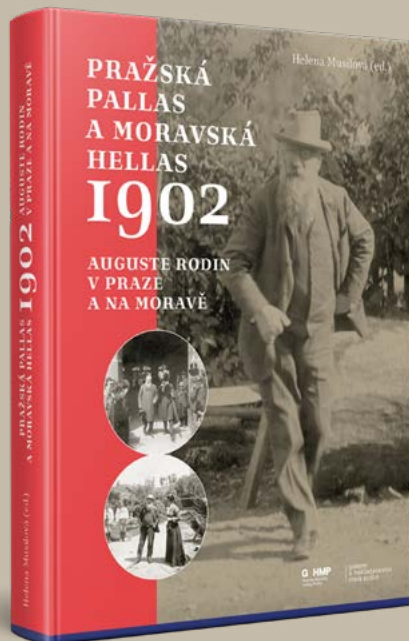
V setmělém horizontu

Deník, zápisníky a pracovní texty z let 1929–1943

Dokumenty z let 1929–1943 se mnohdy dotýkají existenciálních zdrojů autorovy „sestry úzkosti“ i pramenů jeho náboženské zkušenosti. Texty mají společného jmenovatele: úsilí o duchovní sebevýchovu, jež se děje skrze psaní. Čepovy deníkové zápisy tak čtenáři postupně vyjevují jeho vztah k ženám, tvůrčí reflexe i prohlubující se skepsi ke společenskému a kulturnímu vývoji národa. Pracovní zápisky z let 1929, 1931 a 1943 nám dovolují sledovat tvůrčí dílnu autora i jeho pomyslnou knihovnu. V proměnách esejistického stylu se odhaluje zrození Čepova křesťanského personalismu, jehož podoba se utvářela v ustavičném sváru s durychovským a florianovským dědictvím.

A5, váz., 332 stran

Helena Musilová (ed.)

Pražská Pallas a moravská Hellas 1902

Auguste Rodin v Praze a na Moravě

V roce 1902 navštívil Prahu a Moravu francouzský sochař Auguste Rodin. Tato cesta, spojená s jeho tehdy největší zahraniční výstavou, byla důležitá nejen pro sochaře samotného, ale zanechala nesmazatelné stopy i v místě návštěvy. Byla zásadní pro tehdejší generaci malířů a zejména sochařů, kterým pomohla ujasnit si cestu k modernímu výtvarnému směřování, a předznamenala také budoucí orientaci naší výtvarné scény na francouzské umění.

Publikace se poprvé systematicky věnuje doprovodnému programu, který byl pro Rodina připraven. Na základě nového studia archivních pramenů se snaží rovněž zmapovat důvody, proč přijel Auguste Rodin na Moravské Slovácko.

pevná vazba | 224 stran | 549 Kč

Při nákupu přes www.bookspipes.cz jen 412 Kč (sleva 25 %).

galerie
a nakladatelství
stará pošta

BOOKS
& PIPES

Předplatné časopisu Kontexty na rok 2023

Všem zájemcům o časopis *Kontexty* doporučujeme předplatné, je to nejspolehlivější a nejlevnější způsob jeho pravidelného odběru.

Roční předplatné (6 čísel včetně poštovného): 1000 Kč

Objednávky předplatného:

- vyplněním objednávkového formuláře na: www.cdk.cz/casopisy/kontexty
- e-mailem na adrese: objednavky@cdk.cz
- případně telefonicky na čísle: 545 213 862 nebo písemně na adrese: CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno

Způsob úhrady předplatného:

- **bankovním převodem** na účet č. 120 402 514 / 0600 (variabilní symbol = číslo objednávky)
- **platební kartou** (pouze při objednání prostřednictvím objednávkového formuláře na www.cdk.cz, viz výše)
- **hotově** v redakci časopisu (Venhudova 17, Brno)
- **příloženou složenkou typu C** (do zprávy pro adresáta uveďte „Kontexty“)

Předplatitelé *Kontextů* mají 25% slevu při nákupu knih CDK v internetovém knihkupectví www.cdk.cz

